

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі
Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

**«10-11 СЫНЫПТАРДА СӨЙЛЕУ ҚЫЗМЕТІНІҢ
РЕПРОДУКТИВТІК (ТЫҢДАЛЫМ МЕН ОҚЫЛЫМ) ЖӘНЕ
ПРОДУКТИВТІК (АЙТЫЛЫМ МЕН ЖАЗЫЛЫМ) ТҮРЛЕРІН
ДАМУ»
Әдістемелік ұсыным**

Астана, 2023

БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен
баспаға ұсынылды (2023 жылғы 12 мамыр айындағы № 2 хаттама)

«10-11 сыныптарда сөйлеу қызметінің репродуктивтік (тыңдалым мен оқылым) және продуктивтік (айтылым мен жазылым) түрлерін дамыту» бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана: БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2023. – 64 б.

«10-11 сыныптарда сөйлеу қызметінің репродуктивтік (тыңдалым мен оқылым) және продуктивтік (айтылым мен жазылым) түрлерін дамыту» тақырыбындағы әдістемелік ұсынымдамада үлгілік оқу бағдарламасындағы оқу мақсаттары, сөйлеу қызметінің репродуктивтік (тыңдалым мен оқылым) және продуктивтік (айтылым мен жазылым) түрлері, оны жүзеге асыруға негізделген тапсырма түрлері, тапсырманы орындаудың критерийлері, дескрипторы, орындау үлгілері берілген.

«10-11 сыныптарда сөйлеу қызметінің репродуктивтік (тыңдалым мен оқылым) және продуктивтік (айтылым мен жазылым) түрлерін дамыту» әдістемелік ұсынымы жалпы білім беретін мектеп мұғалімдеріне, әдіскерлерге, сондай-ақ білім беру ұйымдарының қызметкерлеріне арналған.

КІРІСПЕ

XX ғасырдың басында

© БІ. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2023.

Жүсіпбек Аймауытов: «Сабақ беру – үйреншікті жай ғана шеберлік емес, ол – жаңадан жаңаны табатын өнер» - деген. Сондықтан қазіргі таңдағы педагогика жаңалықтарын, қазіргі қолданып жүрген пән ерекшелігіне қарай қолдана білу – оқыту үрдісінде мақсатқа жетудің бірден бір жолы. Оның басты ерекшелігі – оқу үрдісін жаңаша ұйымдастыру, білім алушылардың оқудағы іс-әрекеті арқылы ойлау, сөйлеу дағдыларын жетілдіру, өз бетінше білім алу процесінде бірлесе әрекет ету.

Қазақ, орыс, шет тілдерін оқыту барысында білім алушыны өз бетінше білім алуға баулып, келесі нәтижелерге қол жеткізуге болады:

- оқушының оқуға деген қызығушылығының артуы;
- іскерлік дағдысының дамуы;
- өзіне деген сенімділігінің қалыптасуы;
- өздігінен оқып негізгі түйінді ойды анықтап алуы;
- мақсатқа өз бетімен ұмтылуы;
- ойлау белсенділігінің артуы;
- шығармашылық дағдысының қалыптасуы;
- өзіндік пікір айтуы.

- мұғалімдер оқушыларға қалай оқу керектігіне бағыт-бағдар беріп, өздігінен білім алудың жолын көрсетеді;

-оқушының өзінің біліміне өзі жауапты екенін көрсетіп, өзін-өзі бағалай алуға, сыни тұрғыдан ойланатын әлеуметтенген жеке тұлға болып қалыптасуына жетелейді;

-оқушылар мұғалімнің қолдауымен емін-еркін қарым-қатынасқа түсіп, алған білімдерін өмірде қолдануға бейімделеді;

-оқушының өз-өзіне деген сенімділігі оянып, өзіндік көзқарасын білдіре алатын дамыған тұлға қалыптасады.

1. 10-11 СЫНЫПТАРДА СЫНЫПТАРДА ҚАЗАҚ, ОРЫС ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУ КЕЗІНДЕ РЕПРОДУКТИВТІК ЖӘНЕ ПРОДУКТИВТІК ДАҒДЫЛАРДЫ ДАМУДЫҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ

Проблемалық оқытуда білім алушыны жан-жақты ойлайтын жеке тұлға ретінде дербестігін, қабілетін дамыту көзделеді. Білім алушыны ойланту, іс-әрекетте іздендіру үшін репродуктивтік, продуктивтік және шығармашылық жолдар сәйкестіріле пайданылады. Репродуктивтік жолдар ұсынғанда атқарылатын іс-әрекет үлгі алгоритм бойынша орындалса, продуктивтік жолда білім алушы ситуацияны өзінше шешуге әрекеттеніп, жаңаша ізденуге мән береді. Ал, шығармашылықта эвристикалық іс-әрекетке көшіп, проблеманы шешуде кенеттен келген ойларын ұсынып, жұмысты өзінше орындай алады. Білім беру саласында түсіндірмелі иллюстративтік оқыту жолының мәнділігі ой-пікірі айқын, жүйелі болғандықтан ондағы мағлұматты білім алушы қиналмай-ақ тез ұғынады, сол күйінде қайталап айтып бере алады. Ал мұндағы әлсіздік-берілетін білім түсінік репродуктивтік, яғни қайталау түріне келеді де, білім алушының іс-әрекеттегі өзіндік ізденісі мен өзінше ойлануына онша мән берілмейді. *Мұғалімнің іс-әрекеті:* проблемалық ситуация туғызу, проблеманың мән-мазмұны туралы ойлауды; тиісті қарама-қайшылыққа байланысты туындап отырған болжам жорамалды шешуді; болжам жорамалды тексеріп көруді; жүзеге асырылмақ нәтижеге байланысты тұжырымдама жасауды ұйымдастырады. *Білім алушының іс-әрекеті:* кедергі мен қайшылық неде екенін аңғарып, оны зерттеп білу; шешуші тиісті проблеманы айқындау; тиісті мәселеге байланысты өзінше болжам, жорамал жасап оны шешуге талпыну.

Проблемалық оқытудың пайдалы жағы білім алушыны шығармашылыққа бейімдеп, күрделі мәселені шешу жолындағы ізденіске құлшындырып, ойлау қабілеттілігін дамытады. Ол білім алушының ойлауын жетілдіріп, ой еңбегіне қызықтырып, ақыл-санасын өрістетуге ықпал етеді.

10-11 сыныптарда қазақ, орыс және шетел тілдерін оқытуда репродуктивтік және продуктивтік дағдыларды дамыту үшін, білім алушылардың өздігінен ізденіп, білім алуына мүмкіндік жасау керек. Ол үшін білім алушыларға өздігінен орындайтын жұмыстар көп берілуі тиіс. Осыған орай жас ерекшеліктеріне және қабілетіне қарай тапсырмалар беріледі. Соған байланысты әрбір сабақта өтілген тақырып бойынша ұйымдастырылған тапсырмалар, олардың сабаққа деген ынта-ықыласын, ойын дамытады, шығармашылық әрекетін шыңдайды. Өздік жұмыстар көбінесе өткен тақырыптарды пысықтауда, қорытындылауда білім алушыларға қиял береді, қызықтырады, ойлантады. Мысалы әрбір тақырыпқа арналған сөздер, сөйлемдер, мәтіндер беріліп, оларды ары қарай жетілдіру арқылы сөздік қорларын молайтып отыру білім алушыларды ілгері қарай жетелеп, білім алуға деген талпыныстарын арттыра түседі. Олар сол сөздерден түрлі сөйлемдер құрап, сол сөздерді қатыстыра отырып, мақал-мәтел, жұмбақтар, әңгімелер құрай алатын болады. Сол сөздер мен сөйлемдердің әрбір сөзін талдап, сөздерін толықтыру арқылы ары қарай өз бетімен жұмыс істеуге

машықтанады. Білім алушыларды өздігінен жұмыс істей білуге баулу, олардың білімге ынтасын арттырып, алған білімдерін іс-жүзінде пайдалана білуге, материалды тиянақты меңгеруге, логикалық ойлау қабілетін жетілдіруге жәрдемдеседі. Білім алушылардың өзіндік қадамы, өзіндік ойының қалыптасуы, оны шығармашылық жұмысқа жетелейді. Сабақ үстінде білім алушылардың белсенділігін арттырудың бірден-бір жолы, оқыту барысында өзіндік жұмысты тиісті ұйымдастыру болып табылады. Сабақ үстінде білім алушылар өз мүмкіндіктерінше өздігінен еңбектенуі қажет, ал педагог – білім алушылардың өздігінен жұмыс істеу барысын жетекшілікке алып, оны орындауға тапсырма беруі қажет. Оқу барысындағы өзіндік жұмыс, педагогтің ұйымдастыруымен білім алушылардың белсенділік әрекетін белгілі уақыт ішінде қалыптастыратын дидактикалық мақсатты іс.

Тілдік дағдыларды қалыптастыруда ең алдымен қарым-қатынас дағдыларын дамытатын табиғи тілдік орта құру, білім алушыны қызықтырып, ішкі уәжін ояту қажет. Педагог әр сабағын жоспарлағанда бүгін нені үйретем? оны қалай үйретем? не арқылы үйретем? не үшін үйретем? деген сұрақтарды басшылыққа алып, мақсатына жетуде әдіс-тәсілдерінің ең тиімдісін қарастыруы керек.

Білім алушылардың тыңдалым және айтылым дағдыларын дамытуға ықпал ететін тапсырма үлгілерінде, тыңдауға, мазмұнын түсінуге түрлі стилдегі мәтіндерді ұсыну, мәтінді қайталап тыңдау, негізгі ойды анықтау, тыңдалған мәтін бойынша сұрақтар қою, мәтін бойынша жоспар құру, тыңдалған мәтіннің белгілі бір бөлігін өз сөзімен айтып беру, мәтіннің мазмұны бойынша қарама-қарсы пікір айту, дәлелдеу, мәтінді өз қиялымен өзгертіп аяқтау, мәтіндегі оқиғаларды, іс-әрекеттерді салыстыра талдай алу, ұсынылған тақырып бойынша сұхбат алу немесе сұхбат беру және нәтижесі бойынша ауызша есеп беру жатады.

Білім алушылардың оқылым дағдыларын дамытуға ықпал ететін тапсырма үлгілеріне, көз жүгірте, шолу жасай отырып оқу, мәтіннің тақырыбы мен бастапқы бөлігіне сүйене отырып, оқиғаның дамуын болжау, мәтіннің негізгі ойы мен бөліктерін анықтай отырып оқу, ақпаратты табу үшін оқу, қызығып оқу және өз көзқарасын айту үшін оқу, мәтінге ауызша және жазбаша шолу жасау жатады.

Білім алушылардың жазылым дағдыларын дамытуға ықпал ететін тапсырма үлгілеріне, білім алушыларға таныс ертегі, әңгіме, өлеңдердің қысқаша мазмұнын жазу, сөздердің орфографиясын меңгертуге арналған тапсырмалар, газет-журналдарға шағын хабарлама/мақала жазу, белгілі оқиғаны өз ойынша өзгертіп аяқтау жатады.

Тілдік пәндерден тілдік дағдылардың қалыптасу қағидаларына, оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру, ортақ тақырыптар аясында пәнаралық байланысты жүзеге асыру, оқу әрекетін қалыптастыруды оқушы дамуының басты шарты ретінде қарастыратын дамыта оқыту, оқушылардың қимылдық, әлеуметтік, танымдық, қатысымдық

белсенділігін және өз беттерімен жұмыс істеу біліктерін дамыту қағидалары кіреді.

Білім алушыларға тілдік дағдыларды қалыптастыруда ең алдымен айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым әрекеттеріне баса назар аудару керек.

Айтылым, жазылым, тыңдалым, оқылым дағдыларын дамытуда, тілді еркін игеріп, қарым-қатынасқа түсе алады. Алған білімдерін өмірде қолдануға бейімделеді. Сабақ жоспарын құру кезінде сабақ мақсатына жету үшін «Не істеймін?», «Не істеу керек?» – деген сұрақтарға жауап іздеу қажет. Осы сұрақтардың төңірегінде әр түрлі әдіс-тәсілдерді пайдалана білу керек. Оқушыларды топқа бөлудің түрлі тәсілдерін қолдану арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыруға болады. Топқа бөліп оқытудың бір артықшылығы үлгерімі орта, тұйық оқушылар топтың басқа мүшелерімен диалогқа түсе отырып, өздерінің білмейтіндіктерін үйрене отырып, көшбасшылық қасиеттері ашылады. Топтық жұмыстардың артықшылығына білім алушылар өзара достық қатынаста болуы, бір-бірінен сұрай отырып, білімдерін жетілдіруі, шығармашылық белсенділіктері артады. Топтық жұмыста бос отыратын білім алушы болмайды. Сабақ бойы білім алушылардың барлығы дерлік іс- әрекет, жұмыс жасау, іздену үстінде болады. Педагог осы іс әрекетті ұйымдастырушы және басқарушы болады. Білім алушылардан да соны талап етеді. Білім алушылардың өздерінің талқылауына берілген сабақ білім алушылардың өз идеяларын жеткізе алуына көмектесті. Аталған стратегиямен жұмыс жасау маңыздылығы ыңғайлы әрі білім алушылардың сыни тұрғыдан ойлауына негізделген болатын. Топтық жұмыс барысында «Ой қозғау», «Миға шабуыл» стратегиялары арқылы білім алушылар өткен тақырып бойынша алған білімдерін тағы да ой елегінен өткізіп, білетін ақпаратты еске түсіріп, білмейтіндерін есте сақтап, жұмыс жасайды. Сабақта «Топтау», «Түргіп алу», «Ойлану», «Жұпта талқылау», «ББҮ» стратегияларын қолдану арқылы білім алушылар жаңа ұғымдарды, түсініктерді өзінің бұрынғы білімін жаңа ақпаратпен толықтырып, кеңейте түседі. Орынды пайдаланған оқыта-үйрету ойындар мен топтық, жұптық жұмыстар тілдік пән сабақтарында оқушылардың сөйлеуіне мүмкіндік туғызады.

Жаңартылған бағдарламада білім алушылардың тыңдалым дағдыларын дамытуға ерекше мән берілген. Ол «танымдық үдеріс» ретінде түсіндіріліп, оқылым, жазылым, айтылымға қарағанда қиынырақ дағды деп есептеледі. Оқу жоспарында телехабар, фильм, ән, үлкен адамдарды тыңдау және оларға жауап беруді көздейтін жаттығулар кездеседі. Аталған жаттығулар бірнеше аптаны қамтитын тізбектелген сабақтар топтамасында дағдыларды, соның ішінде тыңдалымды дамытуды көздейтінін байқау қиын емес. Осылайша, оқылым, жазылым, тыңдалым және айтылым дағдыларының әрқайсысын жеке-жеке дамыта отырып, оларды бір-бірімен өзара тығыз байланыста кешенді түрде оқытады. Оқу кезінде олар сөз тіркестерінің құрылымына, сөздердің орын тәртібіне, сөйлем құрылысына және сөйлеуге назар аударады.

Жалпы жаңартылған бағдарлама, әсіресе, оқылым мен жазылымда білім алушылардың бірлесіп жұмыс істеуін басты назарда ұстайды. Ең бастысы, өз бетімен оқу немесе жазуға қарағанда тапсырма күрделірек болуы шарт.

Адам өзінің шамасы келмейтінін түсінген кезде жанындағы адамның көмегіне жүгінеді. Бірлескен жұмыстағы ұстаным: «мен» емес, «біз» болуы шарт. «Біз жеңіске бірге жеттік!» немесе «Біз мақсатты бірге бағындырдық!». Осындай жұмыстарды орындау барысында бала «жұмыла көтерген жүктің жеңіл» болатынын немесе «жалғыздың үні шықпайтынын» өздері түсінуі тиіс. Бірлескен оқылымда мұғалім: диалогтік оқыту, кітапты талдау әдісі, тізбектеп оқыту әдісі, «ДЖИГСО-2», «Өрмекші торы» сияқты және т.б. стратегияларды қолданса, бірлескен жазылымда: «Жүгіру диктанты», «Төрт сөйлем», «Айналма бекет», «Ара ұяшығы», «Оқиға тауы», «Хикая картасы», «Уақыт тізбегі» т.б. стратегияларын қолдана алады.

Ал, енді педагог жетекшілігімен жүретін оқылым мен жазылымға келетін болсақ, бұлардың екеуі де оқудың сындарлылық теориясына негізделеді. Білім алушылар сөздің мәні мен мағынасын түсініп, оны бұған дейін алған білімдерімен байланыстыра отырып, жаңа ұғымдар мен түсініктерді сын тұрғысынан талдауға ұмтылады. Педагог жетекшілігімен жүретін оқылымда мұғалімнің рөлі нақты, мәтін мағынасын ашатын сұрақтар қою және жаңа білімді игеруге қолдау көрсету арқылы ойлау үдерісін жетілдіру.

Педагогтің жетекшілігімен жүретін топтық жұмыс білім алушылардың қажеттіліктерін қамтамасыз ете отырып оқытуға және бағалауға мүмкіндік береді. Педагогтің жетекшілігімен жүретін жұмыстың барлығы білім алушының ауызша, жазбаша тиімді қарым-қатынас жасауына ықпал етіп, баланың тілдік дағдыларын дамытуға бағытталуы тиіс. Білім алушылардың топтағы белсенділігі мұғалім назарында болады. Білім алушы бақылаусыз, өзімен-өзі қалмауы тиіс және мәтіннің күрделілік деңгейі әр бала еңсере алатындай дәрежеде болғаны жөн. Педагогтің рөлі бақылай отырып, білім алушылардың түсініп оқуын қамтамасыз ету, керек жерінде қолдау көрсету. Оқылым сабақтарында, яғни оқу мақсатын оқылымнан алған кезде әрбір оқушыда оқылатын мәтін болуға тиіс. Мұғалім оның мәтінді оқып, мағынасын түсінуіне, шамасы жеткенше зерттеу жұмыстарын жүргізуіне жетекшілік етіп отырады.

Педагогтер бір немесе бірнеше аптаны қамтитын тізбектелген сабақтар топтамасын оқыту кезінде «педагогтің жетекшілігімен жүретін әңгіме» арқылы білім алушылардың айтылым немесе тыңдалым дағдыларын дамыта алады. Айталық, білім алушыны түрлі жағдайларда сенімді сөйлеуге немесе тыңдауға үйрету, өзінің зейін қоя тыңдап отырғанын көрсету үшін мазмұнға қатысты сұрақ қоя білу, диалог барысында әр түрлі рөлдерге ене алу. Педагогтер білім алушылардың тілдік қабілеттерін іс жүзінде қолдануына түрткі болуға тиіс. Жаңартылған бағдарламадағы сабақ мақсаттары, тілдік мақсаттар, тілдік дағдыларды дамыту, соңында өз сабағына жасалатын талдаудың бәрі осы мәселелерден шығып жатқанын ұмытпауымыз керек.

Тыңдалым – дыбысталған мәтінді мағыналық тұрғыда қабылдауға бағытталған сөйлеу әрекетінің рецептивті түрі. Тыңдалым – анағұрлым маңызды тілдік дағды. Мұнда қадағалау қиынға түсетін дағды деп есептейді. Тыңдалым дағдысын дамытуға арналған сабақты өткізудің негізгі мақсаттарының бірі білім алушыларды тиімді тыңдауға үйрету, яғни, ақпаратты түсіну үшін онымен не істеу керек екенін үйрету болып табылады. Бұл әдіс білім алушыларға тиімді стратегияларды қалай анықтау керектігіне үйрететін тәсілге негізделген стратегияны қалыптастырады. Мұнда педагогтің нақты әрекеттегі қадамдарында қолданатын әдістері болуы керек. Тыңдалым түрлеріне әңгімелесу (диалог), әңгімелер (оқиға), хабарландыру, әндер, нұсқау (инструкция), лекция және жарнама және т.б. жатады.

Тыңдалым дағдылары бірнеше ішкі дағдылардан тұрады:

Мазмұнын түсіну үшін тыңдау – жалпы мазмұнын, идеясын түсіну үшін тыңдау. *Нақты ақпараттарды алу үшін тыңдау* – тыңдалымдағы қажетті ақпараттарды алу үшін тыңдау. Мысалы, теміржол вокзалында өзіңізге қажет уақытты немесе пойызды білу үшін сол ақпаратты ғана тыңдайсыз, басқа ақпаратты қажет етпейсіз.

Детальді түрде тыңдау – сөздің мағынасын түсіну үшін әрбір сөзін зер салып тыңдау, түсіну. Мысалы, маңызды жаңалықтарды айтып жатқан кезде оны дұрыс түсіну үшін әр сөзін мұқият тыңдап шығасыз. Тыңдалым материалдарына, аудио мәтін; видео материал; кино, мультфильмнен үзінді; ән; теледидар бағдарламалары (жаңалық, авторлық бағдарламалар); аудио кітаптар; педагог немесе білім алушының мәтінді ауызша оқуы. Ал, ендеше тыңдалым дағдыларын сабақта қалай жүзеге асырамыз деген сұраққа, тыңдалымда *аутентті мәтіндер (көркем және көркем емес мәтіндер), бейімделген мәтіндер (оқу мәтіндері)* қолданылады. Білім алушыларға ұсынылатын мәтін әр түрлі аймақтардың сөйлеу ерекшеліктерін, немесе өзге ұлт өкілдерінің қазақ тілінде сөйлейтін аудиоматериалдарын да қамту керек. Тыңдалым бөлімі – болжау; назарын шоғырландырып тыңдау; сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасын түсіну; көркем шығармаларды тыңдау; негізгі ойды анықтау; тыңдалым материалдары бойынша жауап беру бөлімшелерінен (дағдыдан) тұрады.

Тыңдалым мәтіндерін ұсынудың негізгі қағидаттары:

Аудиоқұрылғылар сапасы мен аудиомәтіндер сапасының маңызы. Мәтінді тыңдау үшін дайындық кезеңінің ұйымдастырылуы. Бір-ақ рет тыңдаудың жеткіліксіздігі. Білім алушылар мәтін мазмұнын түсінген соң ғана тілдік материалдармен жұмыс жүргізе алатындығы. Тыңдалымның түрлі кезеңдері әр түрлі тапсырмаларды қажет ететіндігі. Педагог мәтінді толықтай қолдана білу керектігі.

Тыңдалымды ұйымдастырудың шарттары:

Мәтін тақырыпқа, білім алушы жасына және тілдік деңгейіне сай таңдалуы қажет.

Білім алушыларға ой шақыру үшін тақырып туралы сұрақтар қойылады. Жаңа сөздер түсіндіріледі. Мәтінді тыңдар алдында білім алушылар алдымен

мәтінге арналған тапсырманы және сұрақтарды оқып, талқылаулары қажет. Таныс емес сөздер түсіндірілуі керек. Тыңдалым мәтіні кемінде екі рет тыңдалуы керек: а) жалпы мазмұнын, идеясын түсіну үшін; сұрағы: мәтін не туралы?

ә) *нақты ақпараттарды табу үшін* сұрақтары: Кім? Не? Қашан? Қайда? Қанша? (нақты фактілерді талап ететін сұрақтар). Тапсырма сұрақтарының реті мәтін желісімен сай келуі қажет. Мәтінді тыңдап, сұрақтарға жауап берген соң, білім алушылар жауаптарын жұпта не топта салыстыра алады. Немесе мұғалім ауызша тексереді.

Ашық сұрақтар арқылы білім алушылар мәтіндегі ақпаратты өмірмен байланыстырып, өз ойын ортаға салуы керек. Тыңдалым мәтіндерінің ерекшелігі неде? Мәтін барлық оқушы үшін бірдей жылдамдықта оқылады. Оқушылар үшін сөйлеушінің темпі маңызды болып есептеледі. Мәтінді бірнеше рет тыңдатуға болады. Білім алушы мәтінді бірінші рет тыңдаған кезде жалпы тақырып пен идея ғана анықталуы мүмкін. Екінші немесе үшінші рет тыңдаған кезде тапсырмалар нақты ақпаратты анықтауға бағытталуы тиіс.

Ж. Аймауытов тілді оқытуда мынадай ұсыныстар айтқан: «Баланы тілдің әр түріне машықтандырғанда белгілі жүйе қолданылсын. Жазу, оқу тыңдаудан, сөйлеуден соң келеді, соңғылар тәжірибеден соң келеді. Сондықтан әуелі баланың көрген-білгені туралы әңгіме құрып, сонан кейін оқуға, жазуға үйретілсін. Бала әуелі өз бетімен сөйлеуге, жазуға төселіп, сонан кейін үлгілі сөздерге еліктеуге мүмкіндік берілуі тиісті».

Тыңдалым дағдысы бойынша мәтінмен жұмыс жасау кезеңдері:
Мәтіналды (тыңдалым, оқылымалды) тапсырма: мәтін тақырыбын ашуға бағытталған тапсырмалар, ой шақыру, сөздерді алдын-ала үйрету, мәтін мазмұнын болжауға байланысты сұрақ қою, т.б. Мәтінмен жұмыс кезіндегі тапсырмалар: әр түрлі оқылым/тыңдалым дағдыларын дамытуға арналған тапсырмалар (сұрақтар). Алғашқы тапсырмалар жалпы мазмұнын түсінуге бағытталса, кейінгі жаттығулар нақты ақпаратты табуға арналуы тиіс.
Мәтіннен кейінгі тапсырма: мәтінде көтерілген мәселеге, ақпаратқа байланысты талқылау сұрақтары. Мұндағы сұрақтар олар үйренген жаңа сөздерді, мәтінде кездестірген сөздерді қолдана отырып, жауап бере алатындай етіп ұйымдастырылуы қажет. Сонымен қатар сұрақтар білім алушылардың өмірлік тәжірибесімен де байланысып, өз көзқарастарын білдіруге мүмкіндік беретіндей етіп құрылуы керек. Осы кезеңдегі талаптарды ескере отырып педагог оқу мақсатына сәйкес тиісті тыңдалым дағдысын қалыптастыра алады. Осы орайда, тиімді тыңдалымның қадамдарын еске түсіру керек:

- Сөйлеп отырған адамға қараңыз және басқа іспен айналысуды тоқтатыңыз.

-Тек сөзді ғана тыңдамай, айтылғанның мазмұнын түсініңіз.

-Сөйлеушінің айтып жатқанына шын көңілден қызығушылық танытыңыз.

-Оның айтқанын қайта тұжырымдап беріңіз.

-Анда-санда нақтылайтын сұрақ қойыңыз.

-Өз сезіміңізді және берік пікіріңізді сезініңіз.

- Өз көзқарасыңызды білдіру керек болса, тыңдап болған соң ғана айтыңыз.

Айтылым дағдысын қалыптастыру жолдарында, айтылым тілдік төрт дағдының бірі және ол жазылым сияқты продуктивті дағдылар қатарына жатады. Яғни тілді қабылдап үйренуден гөрі оны қолдану, сөйлеу көрініс тауып отырады. Қарапайым тілмен айтқанда, айтылым дегеніміз – өзге адамдармен қарым-қатынасқа түсу барысында ойымызды жеткізу үшін тілдік бірліктерді қолдану. Сөйлесу барысында жиі қолданылатын әрекеттер:

1. Сөздерді дыбыстау
2. Сұрақтарға жауап беру
3. Интонацияны қолдану
4. Бірнәрсені түсінбеген жағдайда түсіндіріп беруді өтіну
5. Сөйлеген сөзін бақылау және өзін-өзі түзетіп отыру
6. Пікірталасқа қатысу
7. Сөйлеу барысында қажетті стильді қолдану
8. Диалогқа қатысу (әңгімеге араласу)
9. Адамдармен сәлемдесу
10. Сөйлеу сөзін жоспарлау (презентация жасау барысында)
11. Жест, мимиканы қолдану
12. Ақпаратты сұрау немесе айту
13. Грамматикалық тұлғаларды қолдану
14. Сөз және сөйлем екпінін қолдану
15. Сөйлеуші сөзін аяқтаған кезде, кезек алып сөз бастау
16. Оқиғаларды баяндап беру
17. Тілді сауатты қолдану
18. Сөйлемді қайта құрастыру (перифраза), яғни бірнәрсені айтып берудің басқа жолын қарастыру.
19. Сөйлеушінің сөзін бөлу
20. Сөйлеу барысында кідіріс жасап отыру.

Жоғарыда айтылған тізімнен шығатын *айтылымның ішкі дағдылары мынадай:*

- Грамматиканы, сөздерді және қарым-қатынасқа түсу функцияларын (қарым-қатынасқа түсу себебі мен мақсаты, мысалы: сәлемдесу, кеңес беру, кешірім сұрау, т.б.) қолдана білу;
- Сөйлеу барысында қажетті стильді қолдана білу;
- Сөздерді дыбыс үндестігінің ерекшелігіне сай айта білу;
- Вербальді емес тілді қолдана білу (ым-ишара, мимика);
- Мәтін түрлерін (жаранама, хат, мақала) жаза білу;
- Ауызша флуенттілік (нормаға сай жылдамдықта, аздаған кідіріспен, қайталаулармен өзін-өзі түзете отырып сөйлесе білу және дыбыс үндестігін табиғи түрде қолдана білу);
- Интерактивті стратегияларды (сөйлесу барысында адамдарды қызықтырып, тілдесуге тартудың жолдарын білу) пайдалана білу. Айтылымның

ерекшелігін білу мұғалімге оны терең дамытуға, әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып сабақты жоспарлауға мүмкіндік береді.

Айтылымды сыныпта қолданудың түрлері:

- Айтылым әртүрлі ішкі дағдыларды қамтиды. Оқушылардың айтылымдағы жетістігі олардың әрқайсысын практикалық жаттығулар арқылы дамыту арқылы көрініс табады. Яғни айтылымның белгілі бір аспектісіне назар аударып, практикалық жұмыстарды жүйелі жүргізу арқылы оқушыларға көмектесуге болады. Мысалы: интонация, флуенттілік, сөздерді қолдана білу, т.б.

- Бастапқы уақыттарда айтылым дағдыларының көп бөлігінде жаттықтыру барысында бақылауға алынған практика әдісі қолданылады. Ол жаттығуларға сөздерді дауыстап айту, қайталау және сөздерді жаттап айту (есте сақтау) сияқты әдістер жатады. Бұл білім алушыларға сөздерді, олардың дыбысталуын, грамматиканы айтылым барысында сауатты қолдануға көмегін тигізеді. Сонымен қатар қолданып тұрған сөздерінің дұрыс екенін білу оларға сенім ұялатады. Бұл әдістен басқа жартылай бақылауға алынған практика және еркін практика сияқты әдістер бар.

Бақылауға алынған жаттығуларда педагог білім алушының қателігін түзетіп отыра алады, себебі бұл әдістің мақсаты сауатты сөйлеуге үйрету. Флуенттілікті дамыту барысында білім алушы қателігін бірден түзетпеген дұрыс. Солай жасаған кезде ғана білім алушы өз ойын жеткізіп, коммуникацияға түсе алады. Ал кеткен қателіктерді жазып алып (әсіресе сыныпқа ортақ), жаттығудан кейін сыныппен бірлесе отырып түзетуге болады.

- Флуенттілікті жаттықтыру кезінде білім алушылар сөйлеу тақырыбын өздері таңдай алады және оны дамытуға арналған жаттығулар жоба жұмысы, пікірталас, мәселені шешу, себебін анықтау сияқты тапсырмалардан тұрады. Бұл тапсырмалардың барлығы да білім алушыларға жаңа ақпараттарды бір-бірімен бөлісуге және қарым-қатынасқа түсуге мүмкіндік береді.

- Тілді жаңадан меңгеріп жүрген білім алушылар үйренген сөздерін айтылым кезінде қолдануда уақытты қажет етуі мүмкін. Кейбір сыныптар, әсіресе, жаңадан үйренушілер, үнсіздік кезеңін бастан өткереді. Сол себепті де бастапқы уақыттарда оларға тілді көбірек тыңдауға, үйренуге уақыт беріледі, яғни сабақ барысында үнсіз, жай ғана тыңдаушы ретінде отыруына рұқсат етіледі. Алайда олардың түсінген түсінбегендігі ым-ишара қолдану арқылы тексеріліп отырады. Мысалы, егер білім алушы түсінсе басын изейді, қолмен көрсетеді.

Айтылымға арналған сабақ құрылымы төмендегідей:

1. Кіріспе: сабақ тақырыбын таныстыру және сол сабаққа қажетті жаңа сөздерді немесе тілдік форманы үйрету.

2. Негізгі бөлім: Жаңадан үйренген сөздерді немесе тілдік форманы жаттықтыруға арналған тапсырмалар. Бұл жаттығулар бақылауға алынған практикалық жұмыстардан бастап, жартылай бақылауға алынған практикалық жаттығуларды қамтуы мүмкін. Оның барлығы сынып деңгейі мен сабақ мазмұнына байланысты.

3. Бекіту бөлімі: білім алушыларға тақырып аясында еркін сөйлеуге және үйренгендерін қолдануға мүмкіндік беретін тапсырмалардан тұрады.

Оқылым дағдысын қалыптастыру жолдарында оқылым – рецептивті (қабылдаушы) дағды. Оқылым – жазба тілдегі мәтінді түсіну, мәтін тілін сөздер деңгейінде, сөйлем деңгейінде және тұтастай мәтін деңгейінде түсіну. Оқылымның өзі белсенді немесе бейтарап болып бөлінеді. Бейтарап оқылым – оқушылар мәтінге сыни талдау жасауды мақсат етпей, өзінің қызығушылығын қанағаттандыру үшін оқу. Педагог білім алушыларды өз қызығушылығын қанағаттандыру үшін бейтарап оқылымды қолдануға түрткі бола білгені дұрыс, алайда, сыныпта басты назарда белсенді оқылым тұруы қажет. Белсенді оқылым – тілді оқытудың негізгі элементтерінің бірі. Мұндай оқылым барысында білім алушы өзінің сыни талдау дағдыларын дамыту мен жетілдіру үшін мәтінмен жұмыс істеудің әр түрлі кезеңдерінде бірқатар әдіс-тәсілдерді қолданады. Белсенді оқылымды олар мәтінді игеру үшін, оқығанын терең түсіну үшін және сыни талдау дағдыларын жетілдіру үшін пайдалана алады. Оқылым ресурстары: оқулықтар, газет-журналдар, сөздіктер, энциклопедиялар, электронды кітаптар, ғаламтор материалдары, брошюра, афиша, т.б. жатады.

Оқылым әдіс-тәсілдері *үш кезеңді* қамтиды:

Оқылым алдындағы кезеңде – оқушылар мәтін мазмұнын терең ұғу үшін, сонымен қатар, оқылымды барынша тиімді қолдануға көмектесу үшін суреттерді, тақырып атауларын және басқа да элементтерді қалай пайдалану керектігін үйренеді. Оқылым барысында – білім алушылар маңызды ақпаратты қажет емес бөліктерінен қалай ажырату керектігін, соның ішінде оқу жылдамдығын қалай арттырып, бейтаныс сөздердің мәнін қалай ажырату керектігін үйренеді. Оқылымнан кейінгі кезеңде – оқушылардан қайталап оқуды, белгілі бір ақпаратты табуды және қорытындылауды сұрауға болады.

Оқылымның ішкі дағдылары төмендегідей болып келеді. Мысалы, *мазмұнын түсіну үшін оқу немесе көз жүгіртіп оқу* – мәтіндегі жалпы идеяны түсіну үшін тез оқып шығу. *Нақты ақпараттарды табу үшін оқу* – мәтін ішіндегі ақпараттарды тауып алу үшін оқу, ол үшін тұтас мәтінді түсініп оқу, мазмұнын білу маңызды емес. Мысалы, мәтіннен қажет пайыздық көрсеткіштерді, жылдарды немесе қажетті сөздерді тауып алу. *Егжей-тегжей түрде оқу* – әрбір сөздің мағынасын түсіну үшін мәтінді сөзбе - сөз оқу. Мысалы, келісімшарттағы талаптарды немесе нұсқауларды түсіну үшін сөзбе-сөз оқимыз. *Сөз мағынасын контекстен ажырату* – мәтін ішіндегі таныс емес сөздің мағынасын болжау үшін, оның айналасындағы сөздер мен сөйлемге назар аудару. *Мәтін құрылымын түсіну* – мәтін құрылымының ұйымдастырылуын түсіну. Мысалы, кіріспе бөлім, негізгі бөлім, қорытынды бөлім.

Болжай білу – оқылым тапсырмасы алдында қолданылатын тәсіл. Білім алушылар мәтінді оқымас бұрын оның мазмұны мен көтеретін мәселесі жөнінде ойланып, талқылап көреді. Ол үшін олар мәтін тақырыбына, оған берілген суретке қарап болжай отырып, сол тақырыпта өз білімдерін қолданады. Бұл тәсіл мәтінді оңай түсінуге көмектеседі.

Мәтін түрлерін ажырата білу – әр мәтіннің өзіне тән ерекшелігін, ұйымдастырылуын, стилін ажырата білу. Мәтін түрлері: хат, мақала, жарнама, әңгімелер, поэма, құттықтау қағазы, ақпараттық брошюра, үнпарақ (листовка), хабарландыру, т.б. *Экстенсивті оқылым* – үлкен көлемді мақала немесе шығармаларды (роман, әңгіме) оқу. *Интенсивті оқылым* – мәтіндегі сөйлемдердің грамматикалық құрылымын, белгілі бір тақырыпқа арналған сөздерді талқылау үшін оқу. Мұндағы мақсат оқушылардың тілді дұрыс қолдана білудегі білімін арттыру.

Тілдік пәндерді оқыту барысында үлкен орын алатын оқыту нысаны – мәтін. *Мәтін* – сөйлеу барысында қалыптасып, сұрыпталған, тұрақталған айрықша типтік сигналдардың жиынтығы. Мәтіннің ең кішкентай бөлшегі – сөйлем. *Әңгімелеу мәтіні*: әңгімелеу типіндегі ақпарат динамикалы болады. Екі түрге бөлінеді: сюжетті-динамикалы және бейнелеуішті динамикалы. *Суреттеу мәтіні*: суреттеу типіндегі ақпарат статикалы мазмұнды ақпаратты жеткізеді. *Ойталқы (пайымдау) мәтіні*: ойталқы типіндегі ақпаратқа уақыттан тыс, жалпыланған-дерексіз сипат тән болады. Білім алушыларға тіліміздегі стильдерден білім мен дағды берудегі маңызды жаттығу жұмыстарының бірі – ол стильдік талдау жүргізу. Талдау жасату арқылы білім алушылар тіл стильдерінің қолдану аймағын, ойды жеткізу формасын және олардың тілдік құралдарын жете ажыратуға дағдыланады. Салыстырмалы анализ жасауға үйретуді неден бастауға болады? Салыстырмалы талдау жұмыстары оқушылардың мәтіннің түрі, мақсаты, мазмұны, стилі мен тілін талдай отырып, тіл теориясын кешенді түрде меңгеруі көзделеді.

Жазылым дағдысын қалыптастыру жолдарында жазылым продуктивті дағдылар қатарына жатады. Яғни продуктивті дағды дегеніміз тілді қолданып сөйлеу немесе жазу. Қарапайым тілмен айтқанда, жазылым хабарды қағаз бетіне түсіруді қамтамасыз етеді. Жазу арқылы коммуникацияға түсу үшін біз әріптер мен сөздерді пайдалана отырып, сөйлем құрай алуымыз керек, ал сөйлемдерді топтастыру арқылы біздер өз ойымызды жеткізе аламыз. Жазылым түрлеріне мыналарды жатқызуға болады: тізім жасау, құттықтау қағазы, электрондық хат, күнделік, хабарлама, әңгімелер, эссе және т.б. Әр жазылымның өзіне сай ерекшелігі болады. Мысалы, жазу стилінің деңгейлері: ресми (ғылыми, іс қағаздар стилі) және бейресми (ауызекі сөйлеу сөздері, хабарламалар); қағаз бетінде орналасу тәртібі; ақпараттарды орналастыру реті; мәтіннің ұйымдастырылуы. Жазылымның ішкі дағдыларын екі топқа бөліп қарастыруға болады. Біріншісі – сауаттылық, ал екінші тобы – идеяны (ойды) жеткізе білуі. Сауаттылыққа қатысты дағдылар, орфографиялық қатесіз жазу, әріптерді дұрыс және қосып жаза білу, пунктуацияны дұрыс қолдану, қағаз бетіне дұрыс орналастыра білу, сөздерді дұрыс таңдай білу, грамматиканы дұрыс қолдану, сөйлемдерді дұрыс байланыстыра білу, абзацты (жаңа азат жолдан басталған, бір идеяға ғана негізделген көлемділеу жазылым бөлігі) дұрыс ұйымдастыра білу. Идеяны жеткізе білуге қатысты дағдылар, стильді дұрыс таңдай білу, идеяларды жүйелі ұйымдастыра білу, мәтін түрлерінің ерекшеліктерін қолдана білу және мағынасын жеткізе білуде қажетті

функцияларды пайдалана білу. Функцияларға баяндау, шағымдану, өтініш білдіру, алғыс айту, қысқарту (бірнеше сөздермен негізгі идеяларға тоқталу), қорытындылау жатады. Жазылымда қарастырылатын тағы да бір екі аспект-үйлесімділік пен жүйелілік. *Үйлесімділік дегеніміз сөйлеу және жазу тілінде грамматикамен сөздердің логикалық үйлесімде болуы.* Ал үйлесімділік құралдарына үстеулер (кейін, сосын, келесі); есімдіктер (ол, сол, бұл,); шылаулар (дегенмен, әйткенмен, себебі), т.б. жатқыза аламыз. *Жүйелілік дегенге келетін болсақ, ол оқырманға түсінікті болу үшін жазу тіліндегі идеялардың жүйелі және логикалық дұрыс байланыста болуы.* Сыныпта белгілі бір жазылым тапсырмасын толық орындау үшін бірнеше қадамдар жасалады:

-әуелі жазғың келетін нәрсенің мақсатын анықтап алу (тақырып, идея, оқырман, стиль, жанр).

-ойыңды дұрыс жеткізуді жоспарлау.

-шімай нұсқасын (өзгертілуі мүмкін жазылым түрі) жазып көру.

-түзету (қателерді түзету және мазмұнын толықтыру).

-тексеріп шығу (сауаттылыққа тексеру және түзеу).

-дұрыс нұсқаны (екінші немес соңғы нұсқаны жазып шығу) жазу.

Жазылымды үйретудің бірнеше жолдары бар. Солардың ең бастылары продуктивті жазылым және процесті жазылым. Егер үлгі беру арқылы жазылымды үйретсек, мұны продуктивті жазылым деп атаймыз. Яғни білім алушыларды жазылым түрлерінің үлгісімен таныстырып, мәтінмен жұмыс жасатуы керек. Белгілі бір жазылым мәтіні, оның мазмұны, лексикасы, стилі және құрлымымен таныстырып, талдау жасату керек. Сонымен қатар үлгілер білім алушыға қалай жазуы керек туралы идеяны да береді. Ал егер де педагог білім алушыларға жазылымның барлық қадамдарымен жұмыс жасауды қамтамасыз етсе, бұл процес *жазылым* деп аталады. Толығырақ айтқанда, оқушыларға тақырыпты талқылаудан бастап, жазылымды жоспарлау, алғашқы нұсқасын жаздырту, түзету, тексеруге, соңғы нұсқасына дейін орындата отырып, белгілі бір мәтінді құрастырту. Бұл білім алушыларды жазылымның әртүрлі аспектілерін кез келген уақытта жаза білуге дағдыландырады. Мысалы, жоспарлау кезеңінде идеяларды ойлап табады және ұйымдастырады, алғашқы нұсқасын жазу кезеңінде өз ойларын жеткізу үшін қажетті сөздерді, сөйлем құрылымдарын іздейді, түзету және тексеру кезеңінде жазылымның ұйымдастырылуы, сауаттылығы, ондағы идеяларды бағалайды, яғни өз жұмысының артықшылығы мен осал тұстары туралы ойлануға мүмкіндік береді.

2. 10-11 СЫНЫПТАРДА ҚАЗАҚ, ОРЫС ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУ КЕЗІНДЕ РЕПРОДУКТИВТІК ЖӘНЕ ПРОДУКТИВТІК ДАҒДЫЛАРДЫ ДАМУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

2.1 10-11 сынып Қазақ тілі

Білім мазмұнын жаңарту тікелей шығармашылық ізденістегі мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты. «Мұғалім көп әдісті білуге тырысуы керек. Оны өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдануы керек», – деп Ахмет Байтұрсынов айтқандай, қазіргі заман талабына сай білім беру мәселесі сол қоғам мүддесіне сай болғаны абзал. Өз ісінің шебері ғана жоғары жетістіктерге жетеді. Қазіргі таңда пәнді жақсы, терең білетін, күнделікті сабақтағы тақырыпты толық қамтитын, оны оқушыға жеткізе алатын, әр түрлі деңгейдегі тапсырмаларды білу іскерлігі, оқытудың дәстүрлі және ғылыми жетілдірілген әдіс-амалдарын, құралдарын еркін меңгеретін, оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыра отырып, дарындылығын дамытудағы іздену-зерттеу бағытындағы тапсырмалар жүйесін ұсыну – өмір талабы.

Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде пайдалана білуі керек. Сол үшін де бұл бағдарламаның негізі «өмірмен байланыс» ұғымына құрылған, соған орай ұстаздарға үлкен жауапкершілік міндеттеліп отырғаны аян.

Сонау ХХ ғасырдың басында Жүсіпбек Аймауытов: «Сабақ беру – үйреншікті жай ғана шеберлік емес, ол – жаңадан жаңаны табатын өнер» деген болатын, соған орай қазіргі таңдағы педагогика жаңалықтары – қазіргі қолданып жүргені пән ерекшелігіне қарай оқыту үрдісінде мақсатқа жетудің бірден-бір жолы.

Қазақ тілін оқыту барысында қазақ тілінің қыр-сырын, табиғатын таныта отырып, келешек өмірден өз орнын таба алатын, өзіне сенімді, нағыз ұлтжанды, парасатты ұрпақ тәрбиелеу үшін педагогиканың озық үлгілерін жаңашылдықпен пайдаланып, тәжірибені байыта түсу – бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Бірлескен іс-әрекетке негізделген оқытуды тиімді пайдаланған жағдайда елеулі нәтижеге қол жеткізуге болары анық.

Оқу бағдарламасында көрсетілген оқу мақсаттары оқушылардың тыңдалым, оқылым, айтылым, жазылым әрекеттерін қамти отырып, коммуникативтік дағдыларын сенімді қалыптастыруға, сол негізде күтілетін нәтижеге қол жеткізуге бағытталған.

Мұғалім сабақ жоспарын құруда лексикалық тақырыпты басшылыққа ала отырып, сынып деңгейіне, тақырып қажеттілігіне қарай бір академиялық сағатта бір немесе екі коммуникативтік әрекетті (тыңдалым, оқылым, айтылым, жазылым) негіз етіп алады, ал басқа коммуникативтік әрекеттер жанама түрде қолданыла береді. Әрбір әрекет бірнеше оқу мақсаттары арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Сабақ жоспарын құру барысында барлық төрт дағдыны қатар алмаған дұрыс. Олардың бірі, не екеуі негізгі болса, қалған екеуі жанама түрде дамытыла береді.

Коммуникативтік әрекеттерді дамытуға бағытталған тапсырмалар өзіндік

ерекшеліктеріне сәйкес белгілі бір жүйемен жүзеге асады. Мысалы, тыңдалым дағдысын жүзеге асыру үшін тыңдалым алды, тыңдалым, тыңдалымнан кейінгі тапсырмалар ұйымдастырылуы тиіс.

Тыңдалымға арналған сабақ құрылымы:

- Тыңдалым алдындағы тапсырма: тақырыпты таныстыру; тыңдалымдағы тірек сөздерді үйрету; тақырыпқа қатысты сұрақтар құра отырып, сол тақырыптағы оқушы білімін қозғау.

- Тыңдалым тапсырмасы: әртүрлі тыңдалым дағдыларын қалыптастыруға арналған жаттығулар тобы; олар жалпы мазмұнын түсінуден бастап, детальді түсінуге бағытталады.

- Тыңдалымнан кейінгі тапсырма: тыңдалымдағы тақырып туралы сұрақтардан тұрады және ол сұрақтарға өз көзқарастарын білдіріп, тәжірибелерімен байланыстыра отырып жауап берулері тиіс. Сонымен қатар, сұрақтар жауап беру барысында тыңдалымдағы сөздерді пайдалана алатындай құрылуы қажет.

Оқылымға арналған сабақ құрылымы:

- Оқылым алдындағы тапсырма: мәтін тақырыбын ашуға бағытталған тапсырмалар, сөздердің мәнін ашу, мәтін мазмұнын болжауға байланысты сұрақтар қою.

- Оқылым тапсырмасы: әртүрлі оқылым дағдыларын дамытуға арналған тапсырмалар (сұрақтар). Бастапқы тапсырмалар жалпы мазмұнын түсінуге бағытталса, кейінгі тапсырмалар нақты ақпаратты табуға арналуы тиіс.

- Оқылымнан кейінгі тапсырма: мәтінде көтерілген мәселеге, ақпараттарға байланысты талқылау сұрақтары. Мұндағы сұрақтар олар үйренген жаңа сөздерді, мәтінде кездестірген сөздерді қолдана отырып, жауап бере алатындай ұйымдастырылуы қажет. Оған қоса, сұрақтар оқушылардың өмірлік тәжірибесімен де байланысып, өз көзқарастарын білдіруге мүмкіндік бере алатындай құрылуы керек.

Жазылымға арналған сабақ құрылымы:

Жазылым – төрт дағдының бірі және ол өнімді дағдылар қатарына жатады, яғни өнімді дағды дегеніміз – тіл құбылыстары туралы ережелерге, модельдерге сүйене отырып сөйлеу немесе жазу. Жазылым түрлері: тізім жасау, құттықтау қағазы, электрондық хат, күнделік, хабарлама, әңгімелер, эссе және т.б.

Жазылым түрлерінің әрқайсысының өздеріне сай ерекшелігі болады. Ол жазылым түрлерінің құрылымына және мақсаты мен шешуі тиіс міндеттеріне байланысты болып келеді. Мысалы, жазу стилінің деңгейлері: ресми (ғылыми, ісқағаздар стилі) және бейресми (ауызекі сөйлеу сөздері), жазуда мәтінді немесе ақпаратты жазудың өзіндік тәртіптері, ақпараттарды орналастыру реті, мәтіннің ұйымдастырылуы.

Жазылым дағдысын қалыптастырудың бірнеше жолдары бар. Солардың ең бастылары – продуктивті жазылым және жазылым үдерісі.

Егер жазылымды үлгі беру арқылы үйретсек, мұны продуктивті жазылым деп атаймыз, яғни мұғалімдер жазылым түрлерінің үлгісімен таныстырып,

мәтінмен жұмыс жасатуы керек. Белгілі бір жазылым үлгісі оның мазмұнымен, лексикасымен, стилімен және құрылысымен таныс болуға көмектеседі. Сонымен қатар, үлгілер оқушыға қалай жазуы керектігі туралы идеяны да береді.

Ал егер мұғалім оқушыларға жазылымның барлық қадамдарымен жұмыс жасауды қамтамасыз етсе, бұл да жазылым үдерісі деп аталады, толығырақ айтқанда, жазылымды жоспарлаудан бастап, алғашқы нұсқасын жаздырту, түзету, тексеруге дейінгі оқушылардың әрекетін ұйымдастыру. Бұл оқушыларды жазылымның әртүрлі аспектілерімен әртүрлі уақытта жұмыс жасай білуге дағдыландырады. Мысалы, жоспарлау кезеңінде идеяларды ойлап табады және ұйымдастырады, алғашқы нұсқасын жазу кезеңінде өз ойларын жеткізу үшін қажетті сөздерді, сөйлем құрылымдарын іздейді, түзету және тексеру кезеңінде жазылымның ұйымдастырылуы, сауаттылығы, ондағы идеяларды бағалауға, яғни өз жұмысының артықшылығы мен кемшіліктері туралы ойлануға мүмкіндік береді.

Белгілі бір жазылымды толық орындау үшін бірнеше қадамдар жасалады:

- әуелі жазылуы көзделген нәрсені анықтап алу;
- ойынды дұрыс жеткізуді жоспарлау;
- шимай нұсқасын (өзгертілуі мүмкін жазылым түрі) жазып көру
- түзету және редакциялау (қателерді түзету және мазмұнын толықтыру)
- тексеріп шығу (сауаттылыққа тексеру және түзеу)
- дұрыс нұсқаны (екінші немесе соңғы нұсқаны жазып шығу) жазу.

Бүгінгі таңда білім беру мазмұнын жаңарту өте маңызды өзгерістердің сатысында тұр. Жаңартылған оқу бағдарламасы бойынша оқылым, жазылым, айтылым, тыңдалым дағдыларын дамыту оқушылардың алған білімдері мен үйренген дағдыларын кез келген орта жағдайында қарым-қатынас үдерісінде тиімді қолдануға мүмкіндік береді.

Тілдік төрт дағды (айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым) оқушының сөйлеу әрекетін қалыптастырады. Осы дағдылардың арасында басқа дағдыларды қалыптастырудың негізгі алғы шарты тыңдалым әрекеті болып табылады, себебі күнделікті өмірде оқушы көптеген ақпаратты сағат сайын естіп, көріп, тыңдайды. Кез келген ақпаратты тыңдау арқылы түсіну, сөйлеу әрекеттерін қалыптастырады.

Көптеген дерек көздеріне сүйенсек, жазылым дағдысы асықпай ойлап, баяу қимылдайтын оқушыларға лайықты дағды екендігі белгілі. Олар әр сөйлеміне баса мән беріп, ерекше идеяларын жинақтап, баяндауға тырысады және бұл істе айтарлықтай шеберлік танытады.

Табиғаты шапшаң балалардың жазылым дағдысы кешендеу дамитыны байқалады екен. Сондай-ақ, оқушының жазылым дағдысын арттыру барысында жазылған жұмыстар тексерілгеннен соң, келесі күні үздік жазған оқушыға жұмысын (эссе, ойтолғау) міндетті түрде аудиторияда оқуды ұсынған жөн. Басқа дағдыларды қалыптастырудың негізі тыңдалым әрекеті дегендей, өзге оқушылар тыңдай отырып, қайта жазу арқылы жазылым әрекетін қалыптастырады. Оқу бағдарламасында берілген оқу мақсаттары оқушылардың

айтылым, тыңдалым, жазылым, оқылым әрекеттерін қамтып, белсенді оқыту әдістерін қолдану арқылы іске асырылады.

Қазақ тілі пәні оқушыларды жазбаша сауатты етіп шығаруды және осы тілде еркін сөйлеуді үйретуді мақсат етеді.

Оқу мақсаттарының маңыздыларына тоқтала кетсем, **тыңдалым мен айтылым дағдылары бойынша:**

-10.1.1.1 - мәтін үзінділері бойынша болжам жасау, өз біліміне сүйеніп тақырыпты жалғастыру;

-10.1.4.1 - мәтінде көтерілген мәселені (қоғамдық-саяси) талдай отырып, негізгі ойды анықтау және ғаламдық мәселелермен байланыстыру;

-10.1.5.1 - мәтінде көтерілген мәселеге автор мен оқырманның қарым-қатынасын ескере отырып, сұрақтар құрастыру және бағалау;

-10.1.6.1 - коммуникативтік жағдаятқа сай көпшілік алдында тиісті сөйлеу әдебін сақтай отырып, дұрыс сөйлеу;

-11.1.1.1 - мәтін үзінділері бойынша болжам жасау, тиісті ақпаратты анықтау;

-11.1.6.1 - коммуникативтік жағдаятқа сай көпшілік алдында тиісті сөйлеу әдебін сақтай отырып, дұрыс сөйлеу, тыңдаушыларға ықпал ете білу, шешен сөйлеу;

-11.1.5.1 - мәтінде көтерілген мәселеге автор мен оқырманның қарым-қатынасын ескере отырып, талқылау сұрақтарын құрастыру және сыни тұрғыда бағалау;

Оқылым мен жазылым бойынша:

-10.3.7.1 - жазба жұмысын абзац пен бөліктерге бөлу, ойын (ақпарат, идея) дұрыс жүйелеп, логикалық және стильдік түзетулер енгізу, редакциялау;

-10.2.3.1 - көпшілікке арналған дәріс, интервью, мақала, очерктің құрылымы мен рәсімделуін білу, жанрлық ерекшеліктерін талдау;

-10.2.3.1 - оқылым және тыңдалым материалдары бойынша негізгі ақпаратты іріктей отырып, түртіп жазу (конспектілеу);

-10.1.5.1 - ғылыми-көпшілік стильдің жанрлық және стильдік ерекшеліктеріне сай тілдік құралдарды орынды қолданып, мақала, интервью, нұсқаулық жазу;

-10.3.3.1 - мәтін құрылымын сақтай отырып, әртүрлі графиктік мәтіндегі деректерді салыстырып, маңызды тұстары мен үрдістерді талдап жазу;

-11.3.6.1 - әртүрлі тақырып бойынша көркемдегіш құралдарды ұтымды қолданып, шығармашылық жұмыстар (өлең, хат, әңгіме, шығарма) ұсына білу;

-11.2.1.1 - әртүрлі графиктік мәтіндердегі (кесте, диаграмма, сызба, шартты белгі) мәліметтерді талдау, негізгі үрдістерді анықтау;

-11.1.4.1 - мәтінде көтерілген мәселені, автор позициясын (қоғамдық-саяси, ғылыми) талдай отырып, негізгі ойды анықтау.

-11.2.7.1 - БАҚ, энциклопедиялық, ғылыми-көпшілік, ғылыми еңбектерден деректерді ала білу, сілтеме жасау, дәйектер келтіру жолдарын білу;

-11.3.4.1 - қажетті ақпараттарды орынды қолданып, көтерілген мәселе бойынша өз ойын дәлелдеп, эссе жазу;

-11.3.2.1 - таза ғылыми стильдің жанрлық және стильдік ерекшеліктеріне сай тілдік құралдарды орынды қолданып, интервью жазу;

-11.2.4.1 - әртүрлі стильдегі (ғылыми, ресми іс-қағаздар, публицистикалық, ауызекі сөйлеу, көркем әдебиет стилі) мәтіндердің тақырыбын, автор көзқарасын, мақсатты аудиторияға сәйкес қызметін, құрылымын, тілдік ерекшелігін салыстыра талдау;

-11.3.6.1 - әртүрлі тақырып бойынша көркемдегіш құралдарды ұтымды қолданып, шығармашылық жұмыстар (өлең, әңгіме, естелік, шығарма) ұсына білу;

Енді осы репродуктивтік (тыңдалым мен оқылым), продуктивтік (айтылым мен жазылым) дағды түрлеріне бірнеше тапсырма түрлерін ұсына кетейін.

10-сыныпта қазақ тілінен күнтізбелік-тақырыптық жоспардың ішіндегі «Тіл және Алаш идеясы», «Қазіргі қоғам құндылықтары: мәдениет және өркениет», «Сөз мәдениеті және шешендік өнер» бөлімдеріне байланысты тапсырмалар, оларға лайықталған критерийлер мен дескрипторлар әзірледім.

1-тапсырма: Мәтіндегі автор көтерген мәселеге өз көзқарасыңызды білдіріп, Алаш ардақтылары туралы жалғастыра айтыңыз және мәтінге 5 сұрақ құрастырыңыз, аудиториямен осы тақырыпта сұхбат ұйымдастырыңыз, сұхбатты бекітіп, бағалаңыз.

Оқу мақсаты: 10.1.5.1. Мәтінде көтерілген мәселеге автор мен оқырманның қарым-қатынасын ескере отырып, сұрақтар құрастыру және бағалау

Бұл оқу мақсатын алған себебім: оқушылардың Алаш ардақтылары туралы түсініктерін кеңейту және Алаш ардақтыларына деген құрметтерін арттыру, олардың ерен ерліктерін жадымызда сақтау, жас ұрпаққа үлгі ету, мәтінге сай сұрақ құрастыруларынын және оны бекітіп, бағалауларын , өз ойларын жүйелі, орынды, жинақы айту қабылеттерін дамыту.

Бағалау критерийі:	Дескрипторлар:
<i>Мәтінде көтерілген мәселеге автор мен өз көзқарасын ескере отырып, сұрақтар құрастырып, бағалай алады, өз ойларын нақты, жүйелі жеткізе біледі</i>	<i>1. Мәтінде көтерілген мәселені түсінеді</i>
	<i>2. Мәтінге өз көзқарасын білдіреді</i>
	<i>3. Мәтінге байланысты сұрақтар құрастырады, сұхбат жүргізеді, бағалап, бекітеді.</i>

«Алаш ардақтылары аңсаған болашақ»

XVIII ғасырдың дәлділі, сөзінен майы тамған шешен Бұқар Қалқаманұлы өз толғауларында «Атамыз-Алаш, керегеміз-ағаш» деген қазақ халқының тәуелсіз, еркін болу жолындағы күресте ежелгі Алаш рухын қайта көтеріп, бостандық пен бірліктің ұраны етіп алады. Қазақтың бағы бола білген Әлихан Бөкейханұлы, Ахмет Байтұрсынов, Мағжан Жұмабаев, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Міржақып Дулатов зиялы қауымдары «Алаш» сөзімен қай-қай

жерде болмасын тағдырлас, өйткені тарих беттерінің келбеті ғана болып қоймай, тарихи құндылық пен өшпес бостандық бақытын сыйлаған заман қайраткерлері ретінде санамызда сақталмақ. Отанына деген өшпес махаббаттарының «машақатын» мұздай абақтыда атқарып, шолақ саясаттың нысанасы болып көзделіп, атылып кете барды...

Алаш идеясын құруда зиялы қауым бес түрлі мақсатты ту етіп алған-ды. Олар: жер, жердің асты мен үстіндегі байлық қазақтың игілігіне жұмсалуды қажет, қойдың үстінен қырқылған бір уыс жүн қазақтың үстіне тоқыма болып тоқылуды тиіс, тіл, дін және діл үстемдігі, ұлттық дәстүр мен тәуелсіз ғылымға негізделген, заңға сүйенген ұлттық демократиялық мемлекет құру еді. Осы бес мақсат аясында олар отқа да жанды, суға да батты, тіптен «халық жауы да» атанды. Мәселен, Әлихан Бөкейханұлы «Жерсіз Отан жоқ. Қашан қазақтың өзі өркениетке ілігіп, техниканың тілін меңгергенше, жерді жекеменшікке беруге болмайды» деген болатын.

Қорытындылай келе, Алаш ардақтылары аңсаған болашақтың бағдарына жетуге жұмылған жұдырықтай әрекеттенсек, олардың ойларындағы еуропалық партиямен қатар, демократиялық тәуелсіз ғылым көшбасшысын бастаған ел болар едік. «Ел боламын десең, бесігіңді түзе» деген дана халқымыздың нақылымен, зиялы қауым сыйлаған бостандық пен еркіндіктен айырылмайық.

<https://bilimger.kz/136904/>

2-тапсырма: *Өлең үзінділерін тыңдай отырып, көтерілген мәселені болжап, тақырыпты түсінгендігіңді дәлелдей отырып, ары қарай өрбітіп, тақырып бойынша білетіңізді де қоса, жалғастырып айтыңыз, асты сызылған сөйлемге морфологиялық талдау жасаңыз.*

Оқу мақсаты: 10.1. 1. 1. Мәтін үзінділері бойынша болжам жасау, өз біліміне сүйеніп тақырыпты жалғастыру.

Бұл оқу мақсатын алған себебім: 1986 жылғы Желтоқсан оқиғасының халқымыз үшін орны бөлек, маңызы зор екенін нақтылау және бұл тақырып төңірегінде өздерінің білетіндерін де айтқызу, біліктерін тиянақтау, сөйлем талдау жағын одан әрі жақсарту.

Бағалау критерийі:	Дескрипторлар:
<i>Мәтін үзінділерін тыңдап, болжам жасай алады, өз біліміне сүйеніп, тақырыпты жалғастырып, сөйлемді талдай біледі.</i>	<i>1. Мәтінде көтерілген мәселені болжайды</i>
	<i>2. Мәтіндегі тақырыпты жалғастырады</i>
	<i>3. Сөйлемге морфологиялық талдау жасайды</i>

Мұхтар Шаханов
Желтоқсан алаңы (үзінді)

Сәл аялдап, тағзым етпей бұл алаңнан өтпейдер.
Желтоқсанда ызғырықтан тітіркеніп көк пен бел,

Бұл жер, қалқам, асқақ рух жарылысы өткен жер,
 Қайта оянған ұлт намысы қызыл қанға бөккен жер,
 Ерте есейген ару қызды шаштан сүйреп, тепкен жер,
 Жатты мұнда естен танып күзге айналған көктемдер.
Жас бүлдіршін, мұз құрсаңған шыршаларға қарап өт,
 Заманыңның жеңісі мен жеңілісін санап өт.
 Ұлттың бағы жанар ма екен хас тұлпары, нары жоқ,
 Кемсітпекші «желтоқсанның жалаң аяқтары» деп.
 Жоқ!! Кешегі сын сағатта көкірегінде жанып от,
 Тұрған солар аяз сорған қызыл беттің ары боп,
 Дәуірінің тауығына шашылған тары боп.
 Дүниені дүр сілкінткен жас толқынның саналы
 Даңқын ешкім, ешкім бүркей алмас. Оны да еске салады
 Желтоқсанның бас алаңы, қайсар рух алаңы.

3-тапсырма: Мәтінмен танысып, осы тақырып аясында өз ойыңызды көркемдеп, әдепті, шешен тілмен сөйлеп жеткізіңіз, отбасылық тәрбиенің маңызын шағын етіп, отбасылық өмірден алынған тәлімі бар бір қысқа көріністі сахналап, мүмкіндігінше образға еніп, актерлік шеберлікті де көрсете суреттеңіз.

Оқу мақсаты: 10.1.6.1. Коммуникативтік жағдаятқа сай көпшілік алдында тиісті сөйлеу әдебін сақтай отырып, дұрыс сөйлеу

Бұл оқу мақсатын алған себебім: мәтін арқылы оқушыларға отбасы құндылықтарының мән-маңызын тереңірек ұғындыру және оқушылардың осы тақырыпқа көсіле, шешен сөйлеулеріне мүмкіндік беру, сонымен қатар күнделікті шынайы тіршіліктен мысал ретінде шағын көріністі сахналату, сол арқылы отбасылық сыйластықты, ауызбіршілікті нығайтуға ден қою.

Бағалау критерийі:	Дескрипторлар:
<i>Мәтінді тыңдап, осы тақырыпта көпшілік алдында әдепті де шешен сөйлей, актерлік шеберлігін таныта алады, тыңдаушыларға ықпал ете біледі</i>	<i>1. Мәтіннің тақырыбын түсінеді</i>
	<i>2. Әдепті және шешен сөйлейді</i>
	<i>3.Өз сөзімен тыңдаушыларға әсер етеді,актерлігін көрсетеді.</i>

Қазақ халқының дәстүрлі отбасылық құндылықтары

Атасы мен әжесінің «айналайынынан» нәр алып, әкесі мен анасының мейірімін сезініп жетілген баланың иманды, көргенді, көпшіл болып өсетіні анық. «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілесің» деп бабаларымыз текке айтпаған, ананың сүтімен, әкенің қанымен бойға сіңген қасиет жеткіншектің алдағы өмірінің бағдаршамындай болады.

Ұлттық құндылықтардың бастауы – отбасы. Әке – отбасының тірегі болса, ана – берекесі. Көзін ашқаннан көргені мен естігені бала жадында тасқа басқан хаттай жазылып қала беретіні анық. Бақытын баладан іздейтін ата-

ана «не ексе, соны оратынын» біліп, өзінің әрбір сөзі мен әрекетіне мән берген. Қазақта «уызына жарымаған» деген сөз бар. Алғашқы сүт-уызды тойып ембеген қозының ет алып, оңалуы қандай қиын болса, отбасынан оңды тәрбие алмаған баланың дұрыс өсіп-жетілуі сондай қиын. Отбасылық, ағайындық, туыстық қарым-қатынастарды үйрететін, қазақ шаңырағына ғана тән, жазылмаған қағидалар – әдептілікке тәрбиелеудің үлкен мектебі.

Әйел–табиғатынан адалдыққа, кірпияздыққа бейім және мейірімнің бұлағы. Ол – осындай ізгі қасиеттерімен тектіліктің, ізгіліктің үлгісі, сондықтан әйелдерге қойылатын талап қашан да жоғары. «Алып анадан, арғымақ биеден туады» дейді халқымыз.

Аналарынан үйреген өнегені өз балаларына, немерелеріне үйретіп, дәстүрді сабақтастыру арқылы алтын көпір болу – ұрпағының келешегін ойлайтын әрбір қазақ әйелінің міндеті. Көкірек көзі ашық, парасат-пайымы терең, ақылдың кені аналарымыздың ақ сүтімен бойымызға дарыған, «айналайынымен» санамызға сіңген, биязы да жұмсақ үнімен жүрегімізге орныққан ақыл-кеңестері өмір қиындықтарынан сүріндірмей, бізді тек алға жетелейді. «Көретін – қызығым, жейтін – жемісім, атар таңым – сендер» деген ананың үкілі үмітін арқалаған перзенттің бөтен ойы, жаман пиғылы болуы мүмкін емес... «Ел сендерге қарап, бізге баға береді» деу арқылы иығымызға үлкен жауапкершілік артып, сенімді ақтауға ұмтылдырады.

«Ұлтыңды тәрбиелеймін десең, қызыңды тәрбиеле» деп қазақ текке айтпайды, өйткені бүгінгі – ару, ертеңгі – ана. Әйел-ана – жақсы болса, бір әулеттің шамшырағы, жаман болса, қасіреті. Ағайынның арасын жақындатып, ерінің мерейін үстем етіп жүретін әйелдің ұялтпайтын ұрпақ тәрбиелейтіні де шүбәсіз.

Ата-бабаларымыздан бастау алып, сан ғасырлар бойы адамгершілік пен ізгілікті дәріптеген қазақтың ұлттық дәстүрлері келешек ұрпақ үшін де рухани азық болып қала берері хақ, себебі шынайы шындық пен иманға негізделген құндылықтар еш уақытта құнын жоймай, жасампаз бола береді. Ол үшін рухани бұлақтың бітеліп қалуына жол бермей, «қолымызды мезгілінен кеш сермемей», ұрпақтарымызды сол «бұлақ суынан» қанып ішуге жағдай жасауымыз керек.

<https://abai.kz/post/40162>

4-тапсырма: Мәтінді мұқият оқып, түсініп, одан соң негізгі ақпаратты іріктеп, жадыңызға да тоқи отырып, түртіп жазып алыңыз, яғни қысқаша конспектілеңіз.

Оқу мақсаты: 10.2.3.1. Оқылым және тыңдалым материалдары бойынша негізгі ақпаратты іріктей отырып, түртіп жазу (конспектілеу);

Бұл оқу мақсатын алған себебім: мәтіннен негізгі ой мен мәнді тұстарын іріктеп, оны жаза отырып, естерінде сақтап, көңілдеріне түйіп алуларына ықпал ету.

Бағалау критерийі:	Дескрипторлар:
Мәтінді мұқият оқып, түсініп, негізгі	1. Мәтінді мұқият оқиды, түсінеді

<i>ақпаратты іріктей алады және оны түртіп қысқаша жаза біледі</i>	<i>2. Негізгі ақпаратты іріктейді</i>
	<i>3. Түртіп (конспектілеп) жазады</i>

Қазақтың шешендік сөздерінің халықтық сипаты

Қазақ жұрты – жаратылысынан шешендік өнерге бейім халық. Оның қиыннан қиыстыра, төтеден төге сөйлейтін тапқыр да ақылды, бейнелі де бедерлі, аталы да баталы, нақыл, қомақты ойлары жөнінде өзіміз де, өзгелер де таңдай қағып айтудамыз. Академик В.В.Радлов(ХІХ ғ.): «Қазақтар... мүдірмей, кідірмей, ерекше екпінмен сөйлейді. Ойын дәл, айқын ұғындырады. Ауызекі сөйлеп отырғанның өзінде сөйлеген сөздер ұйқаспен, ырғақпен келетіндігі соншалық, бейнебір өлең екен деп таң қаласын», – деп көрсете отырып, әсіресе, қазақ тілінің тазалығы мен табиғилығын дұрыс аңғарып, қазақтардың сөзге тапқырлығы мен шешендігі өзіне ерекше әсер еткенін жазған.

Шешендік сөздерді оқып-үйрену – бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі, өйткені тіл тазалығын сақтау, ана тілін сүю, шебер сөйлеуге машықтану, көпшілік алдында сөйлей білу, өз ойын жеткізе алу халық өнерінен білім алумен тікелей байланысты.

Асыл маржан ару мойнына, алмас қылыш ер мойнына жарасатыны сияқты сөз асылы да өз ортасында құнды.

«Шешен» сөзі қазақ тілінде ертеден қолданып келеді. Бұл сөздің мағынасы данышпан, ақылгөй, дана деген ұғымдармен өзектес. «Шешен» сөзі қазақ тілінде «сөзшең», «айтқыш», «тапқыр», «суырыпсалма», «ділмар», «қызыл тілге жүйрік» дейтін сөздермен қатар қолданыла береді. «Шешен» сөзін халықаралық терминмен атасақ, «оратор» деген сөз.

<https://www.u-s.kz/publ/1580-azaty-sheshendk-szdern-halyty-sipaty.html>

5-тапсырма: Мәтінді абзац пен бөліктерге бөліп, ойыңызды жүйелеп, мәтінге түзетулер енгізіп, редакциялаңыз, яғни қайта дұрысын жазыңыз, содан соң қарамен жазылған сөзге фонетикалық талдау жасаңыз.

Оқу мақсаты: 10.3.7.1. Жазба жұмысын абзац пен бөліктерге бөлу, ойын (ақпарат, идея) дұрыс жүйелеп, логикалық және стильдік түзетулер енгізу, редакциялау.

Бұл оқу мақсатын алған себебім: мәтіндегі әр жаңа ойды анықтап, абзацтарға бөлігізіп, мәтіндергі ақпаратты түйсіне білуге бағыттау, мәтіндегі қателерді түзетіп, редакциялату, яғни дұрыс нұсқасын қайта жаздыру арқылы сауаттылықтары мен біліктерін дамыту.

Бағалау критерийі:	Дескрипторлар:
<i>Мәтінді мұқият оқып, абзац пен бөліктерге бөліп, ойын жүйелеп, негізгі ойды анықап, түзетулер енгізе біледі, мәтінді редакциялап, дұрыс нұсқасын</i>	<i>1. Мәтінді мұқият оқиды</i>
	<i>2. Абзац пен бөліктерге бөледі</i>
	<i>3. Мәтінді түзетеді</i>
	<i>4. Мәтінді редакциялайды</i>

қайта жазып, фонетикалық талдау жасай алады	5. Дыбыстық талдау жасайды
---	----------------------------

Әр кезеңнің өз экономикалық, әлеуметтік және мәдени ерекшеліктері болады. Соған орай мамандық түрлерінің маңыздылығы да өзгеріп отырады. Мамандықтың жаманы жоқ, тек оны сүйе білу керек ынта қойып, қызыға меңгеру керек. Қазақта: «Ата көрген – оқ жонар», ана көрген – тон пішер», «Ұяда не көрсен, ұшқанда соны ілесін» деген мағынасы терең мақал-мәтелдер молынан кездеседі. Әрі бұл – бүтіндей бір халықтың өмірлік тәжірбиесін бір арнаға тоғыстырған өскелең ұрпақты қаршадай кезінен бастап қандай бір кәсіпке баулудың өзіндік бағыт-бағдары екені даусыз. Ежелден бері ұста, зергер, етікші, атбегі, құсбегі саяткер т.б көптеген кәнігі кәсіби шеберлер өз өнерлерінің құпия, қатпарларын көлденең көг аттыға жайып сала бермеген. Олар қашанда қабілет-бейімі бөлекше ұл-қыздарының біріне немесе өздеріне өте жақын қолының ебі бар балаларға ғана өз кәсібінің қырсырын үйретіп өмірлік аманат ретінде қалдырып отырған. Өнерлі ата ана осыны қазірден бастап өскелең ұрпақтарының құлағына құя бергенінің ешбір айыбы жоқ деп ойлаймын. Бұл біздің халқымызда ғана емес, дүние жүзі халықтарында бар өнеге.

<https://www.tarbie.kz/26138>

6-тапсырма: Мәтінді бірнеше рет оқып, түсіне отырып, негізгі ақпаратты іріктеп, мәтіндегі ақпараттан есіңізде қалғанын жатқа жазыңыз, одан соң асты сызылған сөйлемге синтаксистік талдау жасаңыз.

Оқу мақсаты: 10.2.3.1. Оқылым және жазылым материалдары бойынша негізгі ақпаратты іріктей отырып, түртіп жазу (жатқа жазу)

Бұл оқу мақсатын алған себебім: білім алушыға берілген мәтінді бірнеше рет оқытып, мәтіндегі ақпаратты іріктетіп, есінде қалғанын жатқа жаздыру, асты сызылған сөйлемге синтаксистік талдау жасату арқылы білімін пысықтау, сонымен бірге мамандық туралы біліктерін кеңейту.

<i>Бағалау критерийі:</i>	<i>Дескрипторлар:</i>
<i>Мәтінді бірнеше рет мұқият оқып, негізгі ақпаратты іріктеп, жатқа жаза алады және сөйлемге синтаксистік талдау жасай біледі.</i>	<i>1. Мәтінді бірнеше рет мұқият оқиды</i>
	<i>2. Негізгі ақпаратты іріктейді</i>
	<i>3. Жатқа жазады</i>
	<i>4. Сөйлемге синтаксистік талдау жасайды</i>

Кеше ғана ата-ананың аялы алақанында, ұстаздарыңның қамқорлығында болып келген сіздердің ендігі жерде өмірден өз орындарыңызды тауып, қоғамға пайдалы еңбекпен айналысатын белсенді азамат болуларыңыз – өмірлік парыз. Бұл ретте, сіздердің алдарыңызда өмірлік мәні бар үлкен бір белес, жауапты міндет тұр. Ол – өз білімдеріңізді жоғары дәрежеде дәлелдеп, ұлттық бірыңғай тестілеуден

жоғары нәтиже көрсетіп, белгілі бір мамандықты дұрыс таңдай білу және оны меңгеру. Мамандықты дұрыс таңдау адамның бүкіл болашақ тағдырына тікелей әсер етеді. Бұл ретте мамандық таңдау дегеніміз – тағдыр таңдау десе де болғандай.

Жастарға албырт ой, ұшқыр сезім тән келеді. Әркімнің неше түрлі мамандықтарды игергісі келеді, бірақ солардың ішінен қайсысының басын ұстарын білмей, қиналатыны бар. Ең жақсы мамандық қайсы? Оны қалай еткенде дұрыс таңдауға болады? Оны тез меңгеріп алудың жолы қандай? Шынында да, қазіргі заманда ғылыми-техникалық прогрестің ғаламат өсуінің нәтижесінде еңбектің мамандандырылу дәрежесі соншалықты артып, шырқау биікке шарықтап кеткен кезінде мамандықтың түрі көп. Ғалымдардың есептеуі бойынша қазір мамандықтың 390000-нан астам түрі бар. Соның 15000-нан астамы жұмысшы мамандығы. Олай болса, әркім ұшықиыры жоқ мамандық түрлерінің қайсысын қалап, қайсысын ұстауы өз таңдауларында.

<https://www.tarbie.kz/26138>

11-сыныпта қазақ тілінен күнтізбелік-тақырыптық жоспардағы «Қазақстан бейнесі. Қазақстанның өткені мен келешегі. Шешендік сөздер», «Ұлттың тарихи жәдігерлерін сақтау. Шешендік сөздер» бөлімдері бойынша тапсырмалар, оларға арналған критерийлер мен дескрипторлар.

1-тапсырма: Мәтінді оқып, көтерілген мәселені, яғни автордың ұстанымын өзіңіз мүмкіндігінше талдап, ғылыми негіздемелеріңіз болса келтіріп, негізгі ойды анықтаңыз және көпшілікке жіті түсіндіріңіз.

Оқу мақсаты: 11.1.4.1. Мәтінде көтерілген мәселені, автор позициясын (қоғамдық-саяси, ғылыми) талдай отырып, негізгі ойды анықтау.

Бұл оқу мақсатын алған себебім: мәтінде көтерілген мәселенің еліміздің тарихы екенін түйсініп, ол мәтіндегі автордың айтайын деген ойына, негізгі ойға ден қою және оны түсіндіріп, түйіндей жеткізуіне мән беру.

Бағалау критерийі:	Дескрипторлар:
<i>Мәтінді мұқият оқып, көтерілген мәселені талдап, негізгі ойды, автор позициясын анықтай алады және түсіндіре біледі</i>	<i>1. Мәтінді мұқият оқиды</i>
	<i>2. Көтерілген мәселені талдайды</i>
	<i>3. Негізгі ойды, автор позициясын анықтайды</i>
	<i>4. Ойын жеткізе сөйлейді</i>

XVIII ғасырда Қазақ хандығының басын қосып, Айдаһардай Қытайдың аузына түсірмей, ақырған аюдың тырнағынан аман алып қалған Абылай ханның саясаты түркілік мәңгілік ел идеясын жандандырушы тұлғаның ерлігі.

Шығыстағы ежелден дұшпанымыз қытайлар жоңғарларды қазақ жеріне айдап салып, сол арқылы қазақ жерін де, жоңғарларды да өзіне қарату еді. Осы соғыста не қазақ, не жоңғар, болмаса екеуі де құруы керек екендігі алпауыт елдердің жаттанды саясаты еді, бірақ қазақ елі аман қалды. Қазақтың бақытына орай, Абылай хандай дара тұлға тарих сахнасына келді. Нәтижесінде бұл соғыста қазақ емес, жоңғар 1758 жылы тарих сахнасынан мүлдем жойылып кетті. Ел басына түскен үлкен қиыншылықтан Абылай хан бабамыз елді біріктіріп, жұмылдырып, соның арқасында қазақ елін аман сақтап қалды. Ендеше, Абылай хан елді біріктірген ұлы тұлға және «мәңгілік ел» идеясын жалғастырушы екендігін мақтанышпен айтуға болады.

Мәңгілік Ел – жалпы қазақстандық ортақ шаңырағымыздың ұлттық идеясы. Бабаларымыздың арманы. ҚР тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаевтың бастамасымен Астанада асқақ рухымыз бен мәңгілік мұраттарымызды паш етіп тұрған «Мәңгілік Ел» салтанат қақпасының салынуы – «Мәңгілік Ел» идеясының мелекеттік идеологияға айналғандығының бір дәлелі.

«Мәңгілік Ел» сөзінің терең тарихи тамыры және үлкен мағыналы мәні бар. Түрік шежіресінде «мәңгі» сөзі «Тәңір», «Құдай», «Алла» сөздерімен мағыналас қолданылды. Осыдан кейін, «Мәңгілік Ел» «Алла Тағаланың елі, халқы» дегенді білдіреді және мемлекет пен ұлттың уақытпен шектелмеген тұмары болады деуге толық негіз бар. Мәңгілік Ел ұлттық идеясының негізгі мәні – мәңгілік мақсат-мұраттарымыз бен мәдени-рухани құндылықтарымыз.

<https://sputnik.kz/20211109/kiyiz-ui-turaly-18584462.html>

2-тапсырма: Мәтінді мұқият оқып, түсініп, тақырыбына болжам жасап, осы тақырыпты өз ойыңызбен ұштастырыңыз, мәтіндегі тиісті ақпараттарды анықтап, ойыңызды жеткізе, тарқатып айтыңыз.

Оқу мақсаты: 11.1.1.1. Мәтін үзінділері бойынша болжам жасау, тиісті ақпаратты анықтау.

Бұл оқу мақсатын алған себебім: Өлең мәтіні арқылы оқушылардың Отанына, халқына деген сүйіспеншіліктерін арттырып, мәтіндегі нақты ақпараттарды анықтауға, жадыларында сақтауға, ойларын тарқатып сөйлей білулеріне әсер ету.

Бағалау критерийі:	Дескрипторлар:
Мәтінді мұқият оқып, көтерілген мәселені болжай алады және тиісті ақпаратты анықтай біледі	1. Мәтінді мұқият оқиды
	2. Көтерілген мәселені болжайды
	3. Тиісті ақпаратты анықтайды, өз ойын қоса айтады

Исраил Сапарбай

Қазақты жаңаша таныстыру

Қазақтың құшағы кең Даласындай!

Көріп пе ең көлпар елді дәл осындай?!

Өмірі – өткендердің өткеліндей,
Көңілі көк пен жердің арасындай!
Саз кернеп өне бойын сардаланың,
Жеткізген жер түбіне арман-әнін.
Сібірлеп атқан таңнан,
Батқан күннен
Қыдыр деп қабылдаған әр қонағын.
Көлденең көкаттыны жат санамай,
Алдыңнан ақ жарылған ақ босаға-ай!
Ерінбей ел қыдырған ерің де сол
Астынан алты ай бойы ат босамай.
Қазаққа тар келеді қай қала да,
Қайран-ай, қайда жайлау?
Қайда дала?..
Тәңірдің талбесігі – таңсәріден
Аңсарың ауып тұрар айдалаға...
Қолындай Қарымбайдың қалтылдаған,
Сараңның айтпай-ақ қой салтын маған.
Мейманның сыбағасы қап түбінде,
Қап түбі қазан барда сарқылмаған!
Хауа ана қауызынан жаралғалы,
Қазақтың бір азығы – ағарғаны.
Ошақтың оты өшпеген,
Обыр, жебір...
Орыстың қаптаса да қара орманы!.
Ұлы жұрт,
Ұлан-ғайыр,
Ұлан Дала.
Жетеді қыранға да, құланға да!
Қазанның тұтқасына ие болған,
Қазақтың несібесі бір Аллада!
Астынан алты қырдың таң атқандай,
Таң нұры тауға алтын жалатқандай!
Сол Алла ағыл-тегіл пейіл беріп,
Қазақты Атымтай ғып жаратқандай!
Бұлбұлдың кімге керек тордағы әні?
Самал да сағынбай ма сардаланы?!
Тағдырын Алласына табыстаған
Азат ел әлімсақтан сол болады!
Өтеді,
Өтеді әлі заман қанша...
Артында, арманың не, балаң қалса?!
Қазақтың Тайқазаны жұтамас-ау,

Сол Пейіл,
Сол Атымтай аман болса!..

3-тапсырма: Көрсетілген тақырып бойынша көркемдегіш құралдарды ұтымды қолданып, шығармашылық жұмыстардың бірін таңдап, (өлең, хат, әңгіме, шығарма) жазыңыз

Тақырыптар: «Қазақстанның өткені мен келешегі», «Бейбітшілік – ұранымыз», «Мен таңдаған мамандық», «Алтын ұям – мектебім», «Тілім – тірегім, елім – жүрегім»

Оқу мақсаты: 11.3.6.1. Әртүрлі тақырып бойынша көркемдегіш құралдарды ұтымды қолданып, шығармашылық жұмыстар (өлең, хат, әңгіме, шығарма) ұсына білу.

Бұл оқу мақсатын алған себебім: оқушының әртүрлі тақырыптарға шығармашылық жұмыстарды көркемдегіш құралдармен әрлеп, көркем етіп жазуын дамыту.

Бағалау критерийі:	Дескрипторлар:
<i>Шығармашылық жұмысты әртүрлі тақырыпқа көркемдегіш құралдарды қолдана отырып, жазып, ұсына алады</i>	1. Шығармашылық жұмыс жазады
	2. Көркемдегіш құралдарды ұтымды қолданады
	3. Сапалы шығармашылық жұмыс ұсынады

4-тапсырма: Мәтіндердегі ақпараттарды оқып, түсініп, көтерілген мәселе бойынша «Ата салтым – ардақтым» тақырыбына эссе жазыңыз. Эсседе өз ойыңызды нақты мысал-мәліметтермен дәлелдей жазыңыз.

Оқу мақсаты: 11.3.4.1. Қажетті ақпараттарды орынды қолданып, көтерілген мәселе бойынша өз ойын дәлелдеп, эссе жазу.

Бұл оқу мақсатын алған себебім: оқушы мәтіндерден салт-дәстүріміз туралы құнды мәліметтер ала отырып, көтерілген мәселе бойынша өз ойын дәлелдеп, эссе жазуына, онда нақты мәліметтер келтіре алуларына ықпал ету, сауатты жазуына, эссе құрылымын, ережесін сақтауына баса көңіл аударту.

Бағалау критерийі:	Дескрипторлар:
<i>Қажетті ақпараттарды орынды қолданып, көтерілген мәселе бойынша өз ойын дәлелдеп, эссе жаза алады</i>	1. Мәтіндерден қажетті ақпараттарды оқып, алады
	2. Көтерілген мәселені ұғынады
	3. Өз ойын дәлелдеп, эссе жазады

Ата-ана арманы

Қазақ – ерекше балажан халық. «Бесіксіз үйде береке болмайды» деп отбасының қызық-қуанышын, береке-құтын баламен байланыстырады. «Балалы үй – базар» деп баласының көптігінен үйі базардай шуға толып, миы ашып жатса да, ырым етіп баласының санын бадырайтып айтпаған. Біреу сұрай қалса: «Құдайға шүкір, біраз жаман қаралар бар ғой», – деп сырғыта жауап берген.

Ата-ана ұлы ержеткенде отау көтеріп, оң жағын қызартып, келін түсіруді армандайды. Тіршілікте жұмырбасты тірі пенденің арманы таусылған ба, келін түсіріп, басына бас қосылған соң, баласын қанаттандырған соң, енді оның баласын көксейді. «Балам –балым, баламның баласы – жаным» деп, еріні тұшынып, немере сүюді аңсайды. Жаңа түскен келінге қойдың ұлтабарын жегізіп, ырым етуі де – сол ақ ниетті ізгі арманның бір көрінісі. Қариялар жас келіннің сәлеміне, өзге де келін құрметіне: «Көп жаса, үбірлі-шүбірлі бол, қарағым!» – деп, әжелер: «Ұл тап! Етегің баладан кеппесін!», «Қазаның булы, жөргегің сулы болсын!» – деп бата беруі де адам өмірінде ұрпақтың қаншалықты маңызды екенін білдірсе керек.

Балаға ат қою

Қазақ халқының ерекше көңіл бөлетін ғұрыптарының маңыздысы – өмірге жаңа келген нәрестеге ат қою. Әрбір ата-ана өзінің көз нұры, қолқа-жүрегі санаған баласына әдемі әрі мағыналы ат қоюды қалайды. Ізгі ниеттен бастаған шешендердің, қара қылды қақ жарған әділ билердің, дәулескер күйшілердің, шашасына шаң жұқпаған ақын-жыраулардың атын қоюға пейілді болған. Бірақ әулие-пірлердің атын қоймаған. «Балаға ауыр болады, киесін көтере алмайды» деп, астамшылықтан сақтаныпты.

Балаға ат қойғанда, кез келген адамға емес, тағы да сол ырым етіп, көпті көрген ел ағаларына, айналасына сыйлы, аузы дуалы ақсақалдарға сәбиінің есімін қойғызып, батасын алуды мәртебе санаған. Халқымызда азан шақырып ат қою – парыз. Баланың атын қоярда үш қайтара: «Аллаһуакбар!» – деп азан шақырылып, содан кейін баланың құлағына таңдалған есімді: «Сенің атың...!» – деп үш рет қайталайды. Баланың құлағына осы ат сіңеді, зердесіне тарайды деген наным. Осыған орай: «Адамның өмірі азан мен намаздың арасы», – дейді мұсылмандар. Оның мәні – ат қойғанда, азан шақырылады, бірақ намаз оқылмайды, адам өмірден озғанда, намаз оқылады, бірақ азан шақырылмайды. Мұны да білген жөн.

Бесік жыры

Әлди, әлди, ақ бөпем,
Ақ бесікке жат, бөпем.
Қолымыздан іс алып,
Мойыныңа күш алып,
Бізді бағар ма екенсің?!
Құйрығыңды майырып,
Түнде жылқы қайырып,
Жаудан жылқы айырып,
Жігіт болар ма екенсің?!
Бармақтарың майысып,
Түрлі ою ойысып,
Шебер болар ма екенсің?!
Таңдайларың тақылдап,

Сөзінді жұрт мақұлдап,
 Шешен болар ма екенсің?!
 Кең балағын түріскен,
 Ұлы топта күрескен,
 Палуан болар ма екенсің?!
 Бал қайнатып, шай ішкен,
 Қазы кертіп, жал жеген,
 Асты болар ма екенсің?!
 Ұзақ жасап көбірек,
 Басты болар ма екенсің?!
 Еңбек етіп бар елге,
 Мәлім болар ма екенсің?!
 Талай қырдан өтерсің,
 Мақсатыңа жетерсің.
 Ұйықтай қойшы, бөпем-ай,
 Әлди,әлди, әлди-ай!

5-тапсырма: Берілген мәтінді оқып, түсініп, көркемдегіш құралдарды ұтымды қолданып, шығармашылық жұмыстардың (өлең, әңгіме, естелік, шығарма) бірін таңдап, яғни өзіңнің қалауыңыз бен шығармашылық таңдауыңызға орай жазыңыз, сонымен бірге өз білетін батаңызды шығармашылық жұмысқа қосыңыз.

Оқу мақсаты: 11.3.6.1. Өртүрлі тақырып бойынша көркемдегіш құралдарды ұтымды қолданып, шығармашылық жұмыстар (өлең, әңгіме, естелік, шығарма) ұсына білу.

Бұл оқу мақсатын алған себебім: білім алушының берілген мәтіндердегі ақпараттарды түсіне отырып, сол тақырып бойынша көркемдегіш құралдарды пайдалана шығармашылық жұмыстың бірін өз қалауы мен икеміне сай тандап, сауатты, талапқа сай жазуға ынталандыру, яғни шығармашылыққа баулу.

Бағалау критерийі:	Дескрипторлар:
<i>Шығармашылық жұмысты бір тақырыпқа берілген мәтінді негізге алып, көркемдегіш құралдарды қолдана отырып, жазып, ұсына алады</i>	<i>1. Шығармашылық жұмыс жазады</i>
	<i>2. Көркемдегіш құралдарды ұтымды қолданады</i>
	<i>3. Сапалы, сауатты жазылған шығармашылық жұмыс ұсынады</i>

Қайтып кірер есікті қатты серіппе

Орта жүз Қошқарұлы Жәнібек он үш жасқа келгенде ұлы жүзде Қараби деген аузы дуалы, өзі білімді би бар деген даңқын естіп, содан барып бата алуға жолға шығады. Ол қазақ пен қалмақтың жауласып жатқан кезі болса керек. Бұлардың барар жолын қалмақтар басып алып, олар өте алмай үйіне қайтып келіп үш жыл жатады.

Төртінші жылда жол ашылып, Жәнібек он алты жасында Қарабидің еліне келеді.

— Шырағым, кімнің ұлысың? — дейді Қараби.

— Қошқарұлы Жәнібекпін, — деп жауап береді бала.

— Мен сені осыдан үш жыл бұрын күтіп едім, неге кешіктің?

Жәнібек себебін айтады. Қараби қонақасын беріп, ертеңіне:

— Не қалайсың, шырағым? — дейді.

— Сізден бата алайын және өсиет боларлық өз аузыңыздан сөз естиін деп келіп едім, — дейді Жәнібек.

Сонда Қараби батасын беріп былай деген екен:

Бедері жоқ қамқадан,
Берік тоқылған бөз артық.
Берекеті жоқ ағайыннан,
Берік сөйлескен жат артық.
Пайданы алыстан қылғайсың,
Залалды жақыннан қылғайсың,
Тышқан да інінің айналасына оттамайды,
Оны да есіңе алғайсың.
Қайтып кірер есікті
Қатты серпіп жаппағайсың.
Қайтып көрер досыңа
Қайрылмастай сөз айтпағайсың.
Осыны есіңе ала жүрсең, ешкімнен
Кем де, қор да болмайсың.

Педагогтің коммуникативтік мәдениеті оның коммуникативті дағдысы мен коммуникативтік қабілетін танытады. Педагогтің коммуникативті дағдысы өз эмоциясын ұстай білуі, қарым-қатынас жасауда жетекші рөл атқаруы, білім алушының психологиялық ерекшелігін білуі, олардың көңіл-күйін дер кезінде аңғаруы, жіті бақылай білуінен көрінеді. .

Сөйлеу мақсатына тиісті грамматикалық формалар мен синтаксистік құрылымдардың сөйлеуге қатысуы шарт және ол көп жағдайда дайындықсыз сөйлеуге, бұрынғы меңгерген грамматика, лексикалық формаларды автоматты түрде қолдануға жетуі керек деген сөз. Оқушы өз ойын еркін жеткізе алу үшін оған қажетті лексикалық және грамматикалық минимум алдын-ала анықталып тапсырылады. Бұл тілді функционалдық тұрғыдан үйрету сипатына жатады.

Коммуникативтік сөйлеу әрекетінің қай түрі болса да лексикалық-грамматикалық дайындық деңгейіне сүйенеді. Оқушының тиісті лексикалық қоры, сондай-ақ грамматикалық білімі болумен бірге, оны сөйлеу әрекетінде қолдана білуі керек. Сөйлеу әрекеттері, негізінен, белгілі бір мақсаттағы жағдаяттар, жүйелі модульдер, ауызекі жауаптасу, сұрақ-жауап жағдайларында жүзеге асады.

Коммуникативтік әдістерге жұптық, топтық, ұжымдық жұмыс түрлерін айта кетуге болады.

Коммуникативтік әдістердің негізгі белгілері мыналардан құралды:

- 1) тілдік бағыттар
- 2) функционалдык
- 3) оқиғалық
- 4) жаңашылдық
- 5) қарым-қатынастық дербестік бағыттар

Коммуникация сөзінің негізгі мазмұны жалпы қарым-қатынас, араласу, хабарласу, байланыс деген сияқты мағына білдіре келіп, адамдардың арасындағы қарым-қатынасты, өзара түсінушілікті көрсетеді. Осыдан барып «коммуникабельдік», «түсінушілік» деген сөздер мен ұғымдар пайда бола бастады. Коммуникация – қарым-қатынас, өзара байланыс деген ұғымды білдіреді. Коммуникативтік оқыту үдерісінің тілдік бағытын білдіреді, ол дегеніміз – коммуникативтік әдістемеді «сөйлеу», тіл дамыту жұмыстарының бір түрі ретінде және қарым-қатынас құралы ретінде үйретудің басты принциптерінің бірі болып табылады деген сөз.

Қай сыныпта болмасын, оқытудың коммуникативтік мақсаты негізге алынады. Оқулық бағдарламасы оқушылардың өтілген тақырыптарға сәйкес ауызекі сөйлеу дағдысы мен шеберлігін қалыптастыруға және дамытуға бағытталған, ал коммуникативтік әдіс оқушы мен мұғалімнің тікелей қарым-қатынасы арқылы жүзеге асады. Қазақ тілі пәнін оқытудың жалпы мақсаты – түрлі сөйлеу жағдаятында ауызша және жазбаша сөйлеудің коммуникативтік білігі мен дағдысын игерген тілдік тұлғаны қалыптастыру. Коммуникативтік дағдыларды дамыту жұмыстары оқушылардың сөйлеу қабілеттерін жетілдіреді, тілдік қорын байытады, өздігінен жұмыс істей алу қабілетін арттырады, шығармашылық жұмыстарды (эссе, хат) сапалы жазуда көп көмек береді. Қазақ тілі сабағын жаңа деңгейлік жүйеге негізделген оқулықпен оқыту барысында оқытудың кешенді әдістері – тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым өзара бірлікте қолданылатыны мәлім. Кез келген тәжірибелі мұғалім өз сабақтарында осы әдістерді жүйелі қолданары сөзсіз. Бұл әдістерді жүзеге асыру барысында әр мұғалім жаңа әдіс-тәсілдердің түрін өз қалауынша таңдайды.

Жаңартылған білім беру аясындағы күнделікті сабақ барысында, бөлім бойынша жиынтық бағалау жұмыстарында жиі кездесетін тапсырмалардың бірі – хат немесе эссе жазуға дайындық кезеңінде коммуникативтік технологияны оқытудың кешенді әдістерімен байланыстыра қолданған жөн. Жаңа тақырыпты меңгеру барысында тыңдалым әдісінің маңызы зор. Бұл арада мәтінмен жұмыс кезеңдерінің жүйесін сақтау – шарт. Оқушымен мәтіналды жұмыс жүргізгеннен кейін, мәтінді тыңдату арқылы мазмұнын есте сақтау қабілетін арттырамыз. Топтық жұмыс барысында (айтылым) оқушылар өзара бір-бірімен тілдесе отырып, негізгі және қосымша ақпаратты анықтауда бірлесе әрекет етеді, өз ойларын ортаға салады. Тақырыпқа ұқсас мәтіндерді оқу (оқылым), талдауда мәтінге тақырып қою, бірлесе жоспар құру жұмыстары да оқушылардың қызығушылықтарын оятады. Суреттер бойынша ауызша әңгіме құру, жағдаяттарды шешу, оқиға себебін анықтау жұмыстары оқушылардың қиялын дамытып, ойларын сан-саққа жүгіртеді. Бұл жағдайда

оқушылар айтар ойын өмірдегі кездесетін оқиғалармен байланыстырады, яғни коммуникативтік дағдыларымен қоса оқушылардың функционалдық сауаттылығын да қатар дамытамыз. Осыдан ортақ ой түйіндегенде, жазылатын эссенің тақырыбы да айқындалып, жоспары құрылады. Тақырыпқа сәйкес қолданылатын зат есімдер, сын есімдер, етістіктерді тағы басқа сөздерді топтастыру мақсатында постер құрып, оны қорғау сайысы да шәкірттердің сабаққа деген қызығушылығын арттырады.

Коммуникативтік дағдыны дамыту барысында оқушының жазу мәдениетін арттыруды да есте сақтаған абзал.

Қорыта келе, жаңа технология элементтерін және оқытудың кешенді әдістерін сабақ үрдісінде жүйелі пайдалану оқушының шығармашылық қабілетінің артуына, коммуникативтік дағдыларының дамуына және өз білімін өмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әкеледі. Қазақ тілі сабақтарында коммуникативтік әдісті пайдалану пәнде қарастырылатын негізгі мақсаттарды өмірлік қажеттіліктерінде коммуникативтік әрекеттер түрінде (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым) сауаттылықпен қолдану дағдыларын қалыптастыру және оларды жағдаяттарға сай дұрыс қолдана білуді үйренуді, оған қоса өзінің ойын ауызша және жазбаша формада сауатты құрауға, ойын сыртқа ауызша және жазбаша шығаруға, әдеби тілдің нормаларын саналылықпен қолдана отырып, сөйлеу барысында тіл табысу тәсілдерін игеруді жүзеге асырады.

Қазіргі жылдам өзгеріп жатқан заманда біздің алдымызда жас ұрпақты болашақ өмірге және еңбек етуге тиісті деңгейде даярлап, оқушылардың бойында ХХІ ғасыр дағдылары деген жалпылама атауға ие болған дағдыларды қалыптастыру міндеті тұрғаны баршаға белгілі. Бұл дағдылар пән бойынша білім, нақты дағдылар, сауаттылық пен тәжірибені қамтиды. ХХІ ғасырдың әрбір дағдысын меңгеру үшін бүкіл оқушыларда пән бойынша академиялық білімнің болуы талап етіледі. Пән бойынша терең академиялық білімнің арқасында адамдар сын тұрғысынан ойланып, басқалармен тиімді қарым-қатынас жасай алады. Пән бойынша академиялық біліммен қатар, оқушылар қазіргі заманда табысқа жету үшін талап етілетін сын тұрғысынан ойлау, мәселелерді шешу, қарым-қатынас жасау және бірлесіп әрекет ету сияқты негізгі дағдыларды да меңгеруге тиісті. Осы аталған дағдыларды білім алушылардың бойына сіңіріп, сапалы білім мен саналы тәрбиені ұштастыра білген, келешегі жарқын жас ұрпаққа өз дәрежесінде білім мен тәрбие беру, әрине, ұстаздардың қолында екені сөзсіз.

Бүгінгі заман талабына сай жеке тұлға қалыптастыруда, әр оқушының қабілетін танып, дамытып шыңдауда ұлттық мәдениетті, ұлттық педагогиканы, халық мұрасын пайдалану арқылы намысты, имандылық пен ізгілікті, рухани байлықты қастерлейтін, жат іс-әрекеттерге сын көзбен қарап, өз көзқарасын білдіре алатын, Отанын қорғай білетін азамат пен азаматша тәрбиелеудің маңызы зор. Білім беруде ұлттық мектебіміздің қадірін арттыратын, сапалық деңгейін көтеретін жаңашыл үрдісті жоғары деңгейде жүзеге асыру ұстаздар алдындағы үлкен міндет болып тұра берері анық.

2.2 10-11 сынып. Қазақ тілі мен әдебиеті

Бүгінгі таңда жаңартылған білім беру бағдарламасының басты мақсаты – білім алушыларды сындарлы оқытуға үйрету, өз бетінше ізденіп оқыту, барлық білім кеңістігіне ізденіп, инновациялық әдіс-тәсілдерді терең меңгерту. Ғылым мен технологияның заманында қоғамның дамуына байланысты білім саласы да күннен-күнге даму үстінде. Мектептерде жаңа технологиямен қамтамасыз етіп, ұстаздар білім берудің жаңа әдіс-тәсілдерін, білімдерін жетілдірді. Жаңартылған білім берудің әдістері: сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АҚТ-ны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді бірлескен оқу, модельдеу, бағалау жүйесі, бағалаудың тиімді стратегиялары қолдану. Заманауи оқытудың мақсаты оқушыларды өмірге бейімдеу, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау екені даусыз. Осы мақсатқа жету үшін мұғалімдер қауымы шығармашылықпен жұмыс істеуі керек. Шығармашылық дегеніміз жаңалықты (жаңа нысана, жаңа білім, жаңа проблема, жаңа әдіс) ашу. Бүгінгі таңда біздің міндетіміз – оқушыны жеке тұлға ретінде дамыту үшін, жұмысымызды жаңашаландыру – жаңа технологияны енгізу. Бұл ұғым біздің өмірімізге берік еніп келеді, дегенмен оның мән-мағынасы туралы пікірлер сан алуан.

Осыған орай, негізінен репродуктивтік және продуктивтік әдістердің орны ерекше.

Репродуктивтік әдістер – бұл оқытудың қолданыстағы әдістің бір түрі, оқулықтағы немесе ғаламтордан алынған ақпаратты, дайын дидактикалық материалдарды қолданып сабақ өткізу немесе көшірмелік әдіс арқылы мұғалім оқушыларға даяр материалды пайдаланып білім алушыға білімнің мазмұнын жеткізеді. Көркем шығарма мәтінін оқу, оның мән-мағынасын түсіндіру, түрлі талдаулар жасау, берілген тапсырмалар орындау жұмыстары репродуктивтік әдіс арқылы жүзеге асырылады.

Жаңа сабақ түсіндіргенде репродуктивтік әдісті үнемі қолдасақ, білім алушы жалығады. Репродуктивтік әдіс догматикалық қатып қалған әдіс емес, өзгеруге болмайды деп түсінбеу керек. Әдеби шығармаларды оқуы, түсінуі, меңгертілуі тиіс көркем туындылардың мәтіні, өлеңнің негізгі көркемдігі, сөздердің ұйқасы, кейіпкердің сөздері, драмалық туындыдағы кейіпкерлерінің сөздері, әдеби тілмен берілуі және оның мағынасы, негізгі ойы – барлығы есте сақтауды талап ететін, механикалық түрде жаттандылықты талап ететін сипаттағы оқу материалдары болып саналады. Сондай-ақ, шығарма немесе өлең мазмұнын түбегейлі толық сыныппен бірге көркем шығарманы талдау, жаттау, әңгімелеу, мазмұндау сахнада көрініс қою да, сабақ барысында барлығы да даяр мәтін бойынша жүргізіледі. Оқушылардың ойлауын дамыту үшін мұғалім көркем шығарманың даяр мәтінін пайдалана отырып, түрлі проблемалық жағдаяттарды тауып, оқушылардың шығарманы саналы түрде меңгеруіне, бірегейлі, жүйелі және керекті жұмыстар жүргізеді.

Бүгiгi таңда репродуктивтiк әдiспен қатар басқада нысана, әдiстердi iздeнуiмiз керек. Сол әдiстердiң бiрi- продуктивтiк әдiстер.

Продуктивтiк әдiстер – оқушының әдеби шығармаларды оқып, меңгеруi барысындағы өзiнiң көзқарасын бiлдiруге, бәсекеге қабiлеттi болуға машықтандыратын, жаңашылдыққа ұмтылысын ынталандыратын, өзгерiске толы заманның ағымында тез бағдар таба алатын, мәтiннiң өзектi мәселесiн көре алатын және оны шешуге қорықпай, шешiм жолын iздеп таба алатын, жаңашыл, еркiн сын тұрғысынан ойлайтын ерекше және шығармашылыққа толы идеяларды табуына ықпалын тигiзетiн әдiс.

Продуктивтi әдiстердi қолдану арқылы оқушылардың тiлдiк қойн байытып, iздемпаздыққа және ойлау ұтқырлығын жетiлдiруге болады. Ол үшiн көркем мазмұндағы негiзгi мәселенi және тарамдала таралған проблемалық жағдаяттарды iрiктеп, оқушыларға ұсына алады немесе бiр-екеуiн көрсетiп, өз бетiнше жұмыс iстеу дағдысын жаттықтырып және олардың танымдық белсендiлiгiн арттыратын тапсырмалар берiп, шығарманың мазмұнынан сондай проблемалық жағдаяттарды оқушылардың өздерi табуын тапсырады.

Оқыту технологиялары оқу процесiне, сабақ түрiне байланысты жан-жақты: проблемалық оқыту, ойын арқылы оқыту, тiрек сигнал арқылы оқыту, компьютерлiк оқыту, электронды оқыту, коммуникативтiк технологиялар, инновациялық оқыту, жаңа технологиялар бойынша оқыту.

Қазақ тiлi сабағында компьютердi қолдану мәтiндер мен ақпараттарды бiлуге жол ашады. Тыңдаушылардың өз бетiнше жұмыс iстеу дағдысын және олардың танымдық белсендiлiгiн арттырады. Орфографиялық, лексикалық дағдыларын қалыптастырады. Компьютер әсiресе, тiл үйренушiлердiң әр түрлi тiлдiк жаттығу жұмыстарын орындау кезiнде одан көп көмегiн тигiзедi. Негiзiнен мына әдiс-тәсiлдер қолданылады:

1) Сұрақ-жауап диалогы, тапсырманың мәнi компьютердiң сұрағына тура жауап беру; сұрақ құрастыру үшiн негiзгi тiлдiк мәтiн пайдаланылады.

2) Таңдап алынған жауаптар диалогы. Жауап берушi ұсынылған жауаптар тiзбегiнен өз жауабын таңдайды.

3) Бос орынды толтыруға арналған жаттығулар.

4) Сөздiктi қаншалықты меңгергендiгiн бақылауға арналған жаттығулар: компьютер аударуды керек ететiн сөздер тiзiмiн ұсынады; орысша-қазақша жазылған сөздер ұсынылады. Олардың iшiнен дұрыс эквиваленттерiн тауып, жұп құрау қажет.

Ғалым Қ. Қадашева былай дейдi: «Жаңаша жаңғыртып оқыту, жоғары белсендiлiктi дамыту және деңгейлiк оқыту әдiстемелерiн жоғары дәрежеде дамыту оқытудың техникалық және электронды құралдарын жан-жақты пайдаланғанда ғана толық орындалады». Бiрақ оқытудың жаңа техникалық және электронды құралдарын тиiмдi пайдалану оқытушының шеберлiгiне байланысты. Қ. Қадашеваның тағы бiр сөзiнде былай: «Тыңдап-түсiну, көрiп-байқау құралдарын қолданғанда сабақтың негiзгi үш түрi айқындалады:

-оқулық бойынша өтiлетiн материалды бекiту және қорытынды;

-өмiрдегi шындықпен жақындастыру және танымын арттыру;

-үйренушінің қабілет белсенділігі қызметіндегі сөйлеуді жандандыру».

Ғалым Т.Левандовский интеракцияның қарым-қатынас жасау үрдісінің синоним ретіне сипаттайды. Бұл әдіс әсіресе, сұхбат құруда тыңдаушылардың белсенділігін арттырады. Топ болып, жұп болып жұмыс істеуге үйретеді.

Белгілі ғалым Оразбаева былай деп көрсетеді: «...тілдік қатынасты игеру тек тілдік ортаға қатысты тақырыптарды соған сәйкес лексикалық минимуммен сөйлеу үлгілерін сөйлем әрекеттерін үйретумен іске асады. Тілдік қатынас ешуақытта грамматиканы жеке үйретумен жүзеге аспайды. Адамға қажет тақырып, сөйлем, тұрақты тіркес, мәтін арқылы ұсынылып, грамматика сол тілдік қатынастың қажетіне қарай сұрыпталғанда ғана нәтиже береді».

Жаңа әдістерді пайдалануы – бүгінгі күннің талабы. Жаңаша жаңғыртып оқыту, интерактив әдістер, жаңа технологиялар тіл үйренушінің танымдық, білімдік белсенділігін тудыруға, уәждемесін тудыруға бағытталған.

10 – сыныптағы тілдік төрт дағды туралы жалпы түсінік

1. Айтылым мен жазылым продуктивті дағдылар деп саналады.
2. Оқылым мен тыңдалым репродуктивті дағды деп саналады.

Айтылым. Айтылым мен жазылым продуктивті дағдылар тілді қолдану, жазу, сөйлеу білім алушыға қызығушылық туғызады және сөйлеушінің танымдық, жаңаны меңгергендегі белсенділігін тудыруға, ынталандыруға бағытталған. Айтылым барысында дұрыс сөйлеу үшін оқушының шұшқыр ойлау қабілеті артады. Оқушы сөздік қорын толық пайдалануға тырысады және саналы түрде кейбір шешімдерді жиі пайдаланады. Мысалы:

1. Сөздердің дыбысталу үндестігін сақтайды.
2. Сұраққа жауап бергенде толық сөйлем құрастырады.
3. Сөйлемнің дауыс ырғағына интонацияға көңіл бөледі.
4. Айтылым барысында әдептілікті сақтауға бейімделеді.
5. Сөйлеген сөздерін пайымдап, қателесіп қалған жағдайда өзін-өзі түзетуге тырысады.
6. Айтылымның ең тамашасы дәлелді сөйлем құрастыру және пікірталасқа түсе білу.
7. Сөйлегенде ауызекі және оқыған шығармалардан цитата келтіруі басқа ғылыми, әдеби стильдерді қолдана білуі оқушының өз сөзінен ләззат алуға жетелейді.
8. Оқыған шығарманы әңгімелеу және өз пікірін қосып айтып баяндайды.
9. Сөйлемдерді қысқартып немесе күрделендіріп, әңгімелеудің басқа жолдарын қарастырады.

Айтылым дағдысын дұрыс меңгерту үшін мынадай негізгі біліктілік керек:

- Білім алушы қазақ тілі білімінің негізгі мазмұны фонетиканы, грамматиканы, лексиканы түсіне оқуы тиіс.
- Айтылымға арналған сабақтың этаптары мүмкіндігінше мынадай болуы керек: Мысалы 10-сынып. Сабақтың тақырыбы: Сауда тарихы.

I. Сабақтың басы: жаңа сабақтың тақырыбын болжау (бұл жерде бейнематериал көрсету, стоп кадр, каллаж жасау, сөзжұмбақ шешу т.б. әдістеді пайдаланып сабақтың тақырыбын табуға болады); Суретке қарап сабақтың тақырыбын болжайды. Сабақтың тақырыбы: Сауда

Сабақтың тақырыбын тапқан баланы мадақтау, сондай-ақ жаңа сабаққа керекті қиын сөздердің мағынасын ашуға ғаламторды пайдалануға тапсырма беріп сол сабақтың жаңа сөздерін меңгерту (бұл жерде ақпараттық коммуникациялық технологияның арқасында білім алушы өз бетімен ізденіп оқитын бәсекеге қабілетті болуға ынталанадырады) немесе сөздердің жасалу жолдарын тілдік формасына көңіл бөліп, мұғалім нақыштап түсіндіріп немесе оқушыға түсіндіруге тапсырма беріп үйретеді.

II. Сабақтың ортасы (негізгі бөлімі): Оқушыларға жаңа сабақтың мазмұнын түсінуге жетелейтін тапсырмалар беру. Мысалы: жаңа сөздерді дауыстап айту, қайталау және сөздерді жаттап айту (есте сақтау) сияқты әдістер жатады. Бұл кезеңде оқушыларға сөздерді қайталап айтырып отыру керек, оқушылар сөз тіркестерін құрастырады немесе сөйлемдер құрастырады. Бұл олардың әр сөздің дыбысталуын және сөз құрамын, сөзжасымды, грамматиканы сөйлеу баяндау барысында сауатты және сенімді қолдануға көмегін тигізеді. Сондай-ақ, айтып тұрған сөздерінің дұрыс екенін білу үшін үнемі сөздерді дауыстап қайталату керек, әсіресе үнсіз отыратын оқушыға үлкен көмек, сөйтіп олардың сөздерді айтуға сенімдерін оятады.

Мысалы. Жаңа сөздер: *Делдал, басымдық, екіжақты, мәміле.*

Суретке қарап, сұраққа жауап береді. Болжайды.

- Екіжақты келісімді іске асырушы адам, ол кім деп ойлайсың?
(Екіжақты келісімді іске асырушы адам –делдал.)

- Сауданы реттеуші адам, сатушы мен сатып алушы арасында қандай қызмет көрсетеді? (Сауданы реттеуші адам, сатушы мен сатып алушы арасында сауданы реттеп, екіжақты келісімге келтіреді.)

- Сеніңше, қандай тауарға басымдық беріледі? (Мүмкіндігінше дұрыс жауаптар: Сапасы жоғары тауарға басымдық беріледі. Жергілікті халықтың қолданылуындағы бұйымның қажеттілігіне байланысты тауарға тауар айырбасталады деп ойлаймын.).

Парталас досымен жұптасып, сұрақтарға жауап береді. Сауда тарихын «ПОПС формуласы» арқылы түсіндіреді.

Топқа бөлініп, мұғалім ұсынған тапсырманы орындайды.

1- «А» тобы: «Блум таксономиясы» бойынша мәтінді баяндайды.

2- «Б» тобы: «Дискуссиялық карта» арқылы мәтіндегі ұнаған, ұнамаған тұстарына түсінік береді.

3- «В» тобы: «6 неліктен» тәсілін қолданып келесі топқа сұрақтар қояды , пікірталасқа түседі

III. Сабақтың соңы:

Мәтін бойынша «Зымыран сұрақтарға» шапшаң жауап береді немесе постер бойынша баяндайды.Бұл кезеңде оқушыларға тақырып бойынша өз

көзқарасын білдіруге, еркін сөйлеуге және үйренгендерін қолдануға мүмкіндік беретін тапсырмалардан тұрады.

«Жуан, жіңішке» сұрақтарды қолданады. Жазған сұрақтары бойынша сөйлеседі. Осындай «Жуан, жіңішке» сұрақтарға оқушы жауап бергенде мұғалім оқушы қателігін түзеді, себебі бұл әдістің мақсаты сауатты сөйлеуге үйрету. Кейде оқушы қателігін қағазға жазып алу керек, бірден түзетпеген дұрыс. Себебі осылай жасаған кезде оқушы өз ойын айта бастайды, коммуникацияға түсе алады. Ал кеткен қателіктерді жазып алып, сыныпқа ортақ қателіктерді сыныппен бірлесе отырып түзетсе немесе қателіктерді оқушылардың өздеріне түзетуге болады.

Мысалы:

1. «Оймоншақ» тәсілі арқылы сауданың даму жолына тұсаукесер дайындайды.
2. Мәтін мазмұны бойынша сұрақ жазады. Сұрақта жаңа сөздерді қолданады.
3. «Шындық па, жалған ба» кестесі арқылы тапсырма орындайды.
4. «Төрт сөйлем» тәсілі бойынша тақырыпты талдайды.
5. Мәтін мазмұны бойынша жоспарды реттеп жазады.
6. Пікірге түсініктеме береді. «Инсерт» тәсілін қолданады
7. «Пазл, мазайка жинау» әдісі бойынша шығарманың мазмұны ретімен орналастырады. (Шығарманың желісін табады, кесілген сөйлемдерді мазмұнына қарай орналастырады)
8. Бір-біріне сұрақтар қояды. Сыныптастарының пікірін толықтырады.
9. Өз ойымен бөліседі.

Осы тапсырмаларды орындау арқылы оқушылардың айтылым дағдысы қалыптасады және жаттықтыру кезінде оқушылар сөйлеу тақырыбын өздері таңдай алады және оны дамытуға арналған жаттығулар жоба жұмысы, пікірталас, мәселені шешу, себебін анықтау сияқты тапсырмалардан тұрады. Бұл тапсырмалардың барлығы да оқушыларға жаңа ақпараттарды бір-бірімен бөлісуге және қарым-қатынасқа түсуге мүмкіндік береді.

Жазылым. Жазылым продуктивті дағдылар қатарына жатады. Продуктивті дағды жазылым тілді қолданып жазу. Жазу арқылы коммуникацияға түсу үшін оқушы дұрыс сөйлем құрай алуы керек, сөйлемдерді мағынасына қарай топтастыру арқылы оқушы өз ойын жеткізе алу мүмкіндігін туғызу үшін сөйлем мүшелерін дұрыс орналастырып, сөйлемдегі сөздердің орын тәртібін жақсы түсінуі керек. Сондай-ақ сауатты жаза білуі: орфографиялық қатесіз жазу; әріптерді жаза білу; пунктуацияны дұрыс қолдану. Негізгі ойды жеткізе білуге: стильді дұрыс таңдай білу; әр азатжолдығы негізгі ойды жеткізу; шығарманың мазмұнына қарай мақал-мәтелдерді, тұрақты сөз тіркестерін қолдана білу және мағынасын жеткізе білу.

Осы жоғарыда жазылған мақсаттарға жету үшін жүйелі түрде жаттығу жұмыстарын ұйымдастыру керек.

1. Ең алдымен жаздыртатын тапсырманың мақсатын оқушыға нақты түсіндіру. Мысалы: *құттықтау хатты жазу*

2. Тапсырманы орындау жолдарын көрсету, үлгі ретінде тақтада міндетті түрде сөйлемді жазып, дұрыс жазылған сөйлемді талдау

3. Мұғалімнің тапсырманы орындауға жетелейтін нақты сұрақ қоя білуі өте маңызды. Мысалы: құттықтау хатта кімді және қандай мерекемен құттықтайсың?

Үлгі: Құрметті ұлдар, сіздерді Отан қорғаушылар күні мерекесімен шын жүректен құттықтаймыз!

Не істейміз? құттықтаймыз!

Кімді? ұлдарды

Кімдерді? сіздерді

Құттықтаймыз қалай? шын жүректен

Қандай мерекемен? Отан қорғаушылар күні мерекесімен

4. Сөйлемдегі сөздердің тәртібін, негізгі идеяны жеткізуді қалай жоспарлауға болатынын схема түрінде көрсету

5. Үнемі жазылымға берілген тапсырмаларды тексеріп отыру мұғалімнің басты міндеті. (бірнеше сөздермен негізгі идеяларға тоқталу)

6. Қатемен жұмыс жүргізу (қателерді түзету және мазмұнын толықтыру).

7. Мәтінде қандай түсініксіз сөйлемдер бар? Сөздікпен жұмыс жасату. Мәтіннен бір сөйлемді алып, морфологиялық талдау жасайды.

8. Мәтіндегі қою қаріппен жазылған сөздердің мағынасын анықтап, сөздікпен жұмыс жасайды. Мәтінде кездескен сөз таптарын кесте бойынша жазады. Әр сөз табына үш сөзден мысал жазады.

9. Мәтін мазмұны бойынша тезис жазады. Мәтін бойынша берілген ақпараттың дұрыстығын анықтайды.

10. Тақырып бойынша «Адасқан сөздермен» сөйлем құрайды.

11. Мәтін бойынша «Қос жазба» күнделігін толтырады.

12. Сауатты жазумен қатар мәтіннің мазмұнын жетік, түсінікті, жүйелі баяндау және сөйлемдерді байланыстыруды оқушыға үйрету керек. Осы мақсатқа жету үшін сөздердің синонимдерін қолдануға баулу, бір сөзді қайталамауға үйрету, құрмалас сөйлемдерді құрастыруға үйретуіміз керек.

13. Синтаксисті , морфологияны толық қанды түсінуі тиіс, сонда ғана білім алушы сөздің қадірін біледі. Осы мақсаттарға жету үшін сөз тіркестерінің байланысу түрлерін меңгерту керек.

Мысалы: Сөлемдерді талдауға берілген тапсырмада сөйлемдегі сөздердің байланысу тәсілдерін таптырту.

Үлгі: Мәтіннен жалғау, орын тәртібі тәсілі арқылы байланысқан сөз тіркестерін табады. Берілген сөз тіркестерінің байланысу тәсілдерін айтып, сәйкестендіреді. Мәтіннен сөз тіркесін теріп жазып, семантикалық картаны толтырады.

14. Сөздерді байланыстру үшін жалғаулықтардың, шылаулардың мән-мағынасын оқушы түсіне білуі үшін жай сөйлемдерден күрделі құрмалас сөйлемдер құрастыратын жаттығулар жазу.

15. Мәтін, әңгіме, ертегі, эссе жаздырту кезеңінде жоспарлауға үйрету. Осы мақсатқа жету үшін мұғалім тақтада белгілі бір тақырыпқа әңгіме жазу үлгісін көрсетеді. Бірінші талдау, екінші өздік жұмыс беру, соңынан міндетті түрде тексеру, қатемен жұмыс жүргізу. Бұл дағдылар білім алушыны жаза білуге баулиды.

16. Құрастырылған мәтінді азатжолға бөлуге берілетін тапсырмалар.

Мәтінді мағынасына қарай азат жолға қалай бөлеміз ?

Абзацқа жазу үшін оқушы нені білуі керек:

1) Мәтін мағынасына қарай бірнеше бөлімге бөлінуі мүмкін, сондықтан ол бірнеше абзацтан тұрады.

2) Әр азат жол бір ойды ғана білдіреді.

3) Азат жолда негізгі тақырыптық сөйлем және негізгі ойды толықтыратын сөйлемнен және қорытынды сөйлемнен тұрады.

4) Тақырыптық негізгі сөйлем – абзацтың негізгі идеясын көрсетеді

5) негізгі ойды толықтырушы сөйлемдер – тақырыптық сөйлемдегі ойды ашатын сөйлемдер

6) Қорытынды сөйлем – азат жолдың негізгі идеясын қорытындылайтын сөйлем

7) Сондай-ақ, негізгі ойды толықтыру үшін фактілерді мен мысалдарды қосуға болады.

8) Ең бастысы әр абзац жаңа азат жолдан басталып жазылады.

Үлгі:

Роботтордың шығу тарихы

Робот (чех. robot, robota — еріксіз еңбек, rob — құл; чех жазушысы К. Чапек ойлап шығарған сөз, ол алғашқы ұғымында “жұмысқа шебер адам” мағынасында қолданылды) — антропоморфтық (адам тәрізді) әрекеттер, қимылдар жасайтын машина; адам жүрісі мен қимылын еліктететін автоматтандырылған, адам қажетіне еңбек етуге бағытталған, күрделі құрылғы. Робот қоршаған әлеммен әрекеттескен кезде адамның (жануарлардың) қызметтері мен іс-әрекеттерін ішінара немесе толық атқарады. Алғашқы роботтар адамның қозғалысы мен сырт пішінін қайталады. Олар ойын-сауық мақсаттарында пайдаланылды. Қазіргі кезде тұрмыстағы көптеген қызметтерді атқаратын, қадағалайтын, мүгедектер мен сәбилерге көмекші, көңілін аулайтын, т.б. роботтар жасалынды, интеллектуалдық роботтар да пайда бола бастады. Робот техниканың дамуы барысында адамдарды бір сарынды ауыр жұмыстардан, жоғары радиациялы, жоғары немесе төмен температура жағдайларындағы және адам қатынауы қиын жерлердегі (су астында, ғарышта) жұмыстардан босататын автоматтық құрылғылар

мен механизмдер түрінде жасалып, олар үнемі жетілдіріле түсуде. Мұндай құрылғылар мен механизмдер өнеркәсіптік роботтар деп аталады.

Мұғалім азатжолды табу жолдарын жоспарлап көрсетеді және оқушыға не себепті абзацты нақ қалай бөлетінін түсіндіреді.

Үлгі:

1. Әр абзацқа тақырып болатын сөйлемді тауып көр және астын сыз.
2. Тақырыптық ойды қолдаушы сөйлемдер тауып, астын сыз.
3. Келтірілген мысалдар немесе фактілер болатын сөйлемдер қайсы?
4. Қорытынды сөйлемді тауып, астын сыз!
5. Мұғалім нұсқасымен салыстырады.

Мысалы: Тақырыптық сөйлем: 1. Робот - антропоморфтық (адам тәрізді) әрекеттер, қимылдар жасайтын машина. Қолдаушы сөйлемдер: 2. Адам жүрісі мен қимылын еліктететін автоматтандырылған 3. Қорытынды сөйлем: Адам қажетіне еңбек етуге бағытталған, күрделі құрылғы.

Бірінші абзац: Робот (чех. robot, robota — еріксіз еңбек, rob — құл; чех жазушысы К. Чапек ойлап шығарған сөз, ол алғашқы ұғымында “жұмысқа шебер адам” мағынасында қолданылды) — антропоморфтық (адам тәрізді) әрекеттер, қимылдар жасайтын машина; адам жүрісі мен қимылын еліктететін автоматтандырылған, адам қажетіне еңбек етуге бағытталған, күрделі құрылғы.

Оқылым. Оқылым репродуктивті дағды деп саналады. Оқылым – бұл жазылған мәтінді түсіну. Оқушы мәтінді түсіну үшін мәтіндегі сөздердің мазмұнын білуі керек. Ол үшін мұғалім міндетті түрде сөздікпен жұмыс жүргізу керек. Мәтін ішіндегі таныс емес сөздің мағынасын түсіну үшін, оның айналасындағы сөздер мен сөйлемге назар аудару. Нақты ақпараттарды табу үшін мұғалім алдын ала нақты сұрақтар қоя білуі керек. Мысалы, Робот сөзін кім ойлап шығарған сөз, ол алғашқы қандай ұғымда қолданылды? Әр абзацқа тоқтап оқу – әрбір сөздің мағынасын түсіну үшін мәтінді сөзбе-сөз оқу. Мысалы, *Адам тәрізді әрекеттер, қимылдар жасайтын машина.* Сөз мағынасын контекстен бөліп дауыс ырғағын ерекшелендіріп оқып ажырату Мәтін құрылымын түсіну – мәтін құрылымының ұйымдастырылуын түсіну. Мысалы, кіріспе бөлім, негізгі бөлім, қорытынды бөлім.

Үлкен көлемді мақала немесе шығармаларды (роман, әңгіме) оқу. Егер шығармадағы сөйлем құрылыс тым күрделі болса, онда ол оқушыларға түсінуге тым қиын болуы мүмкін, сондықтан оқылым дағдысын жаттықтыру үшін төмендегідей сабақтарды жүргізу керек: Оқылым алдындағы тапсырма: мәтін тақырыбын ашуға бағытталған жаттығулар, сөздерді алдын ала үйрету, мәтін мазмұнын болжауға байланысты сұрақтар қою. Оқылым тапсырмасы: әртүрлі оқылым дағдыларын дамытуға арналған жаттығулар (сұрақтар). Алғашқы жаттығулар жалпы мазмұнын түсінуге бағытталса, кейінгі жаттығулар нақты ақпаратты табуға арналуы тиіс. Оқылымнан кейінгі тапсырма: мәтінде көтерілген мәселеге, ақпараттарға байланысты талқылау сұрақтары. Мұндағы сұрақтар олар үйренген жаңа сөздерді, мәтінде кездестірген сөздерді қолдана

отырып, жауап бере алатындай ұйымдастырылуы қажет. Сонымен қатар сұрақтар оқушылардың өмірлік тәжірибесімен де байланысып, өз көзқарастарын білдіруге мүмкіндік бере алатындай жасалуы керек.

Оқылым дағдысына арналған сабақ үлгісі:

Жаңа сөздер: Қола дәуірі; тайпалар; қазба жұмыстары; мал шаруашылығы; қолөнер. «Жуан, жіңішке» сұрақтарды қолданады. Жазған сұрақтары бойынша сөйлеседі. Сабақтың тақырыбын болжау үшін бейнематериал көрсеруге болады. Мәтін не туралы болуы мүмкін? Әртүрлі жауап болуы мүмкін Мысалы, көшпенділер, қола дәуірі, сауда, т.б.

Тыңдалым. Тыңдалым репродуктивті дағды деп саналады. Тыңдалым дегеніміз сөздерді естіп мағынасын түсіну. Мәтіннің мазмұнын түсіну үшін тыңдау – жалпы мазмұнын, идеясын түсіну үшін тыңдау. Нақты ақпараттарды алу үшін тыңдау – тыңдалымдағы қажетті ақпараттарды алу үшін тыңдау. Мұғалім осы мақсатқа жету үшін тыңдалым жаттығуларын дұрыс ұйымдастыру керек. Тыңдалымға арналған сабақ жүйесінің мысалы: 1. Тыңдалым алдындағы тапсырма: тақырыпты таныстыру; тыңдалымдағы маңызды сөздерді үйрету; тақырыпқа қатысты сұрақтар құра отырып, сол тақырыптағы оқушы білімін қозғау. 2. Тыңдалымнан кейінгі тапсырма: тыңдалымдағы тақырып туралы сұрақтардан тұрады және ол сұрақтарға өз көзқарастарын білдіре отырып, тәжірибелерімен байланыстыра отырып жауап берулері тиіс. Сонымен қатар сұрақтар жауап беру барысында тыңдалымдағы сөздерді пайдалана алатындай құрылуы қажет.

Үлгі сабақ. Мысалы:

Тыңдалым дағдысын меңгерту үшін міндеттерді шешу керек:

Оқу белсенділігін арттыратын ахуал немесе мәдениетті аймақ, бір-бірін тыңдайтын орта құру.

Тыңдалым, оқылым, айтылым, жазылым (тілдік бағдар) дағдыларын тығыз байланыстыра бірге алып жүру, себебі тыңдау кезінде сөздің дыбыстарын естуі, тыңдалымға берілген тапсырмаларды орындауда дұрыс оқуы, жазуы, айтуы бірге орындалады. Білім алушыны қазақ тілінде сөйлеуге итермелейтін қажетті тапсырмаларды жаңа инновациялық технологияларды қолдану.

Тыңдалым дағдысын меңгерту бойынша жүргізілген әдіс түрлері:

Тыңдалым алды тапсырмалар: Оқуға белсенділік арттыратын ахуал немесе мәдениетті аймақ, бір-бірін тыңдайтын орта құруға арналған әдістер білім алушының ойларын шоғырландыру. Тыңдалымды ұйымдастырудан басталады. Мысалы: АКТ қолдану арқылы сабақты бастау.

«Ой қозғау» әдісі сұрақ арқылы тыңдалымға жол ашу:

- Табиғатты қорғауға арналған қорықтар бар ма ?
- Қандай қорықтарды білесіңдер?

Мәтіннің тақырыбын атап айту. «Ақсу – Жабағалы қорығы»

Тыңдалымдағы маңызды тірек сөздерді үйрету

Сөздікпен жұмыс:

- Тақтадағы жазылған жаңа сөздерді аудиодан тыңдату
- Мұғалім өзі дауыстап оқиды.
- Оқушылар сөздерді тыңдап, қайталап оқиды.

«**Біліп ал!**» әдісімен сөздің тілдік ерекшелігіне салыстыру жасайды, синонимін, антонимін табу және сөздіктегі сөздің анықтамасын оқыту.

«**Кім алда?**» әдісі. Ұсынылып отырғын әдістеме баланың белсенді есте сақтауын, сөздік қорын дамытады. Бәсекеге түсіп ойын түрінде орындалады. Балаларға жарысып өтетін тапсырмалар өте тартымды, қызықты өтеді, олардың қызығушылықтарын арттырады.

Ойын ережесі: тақтада 10 жаңа сөз жазылады, есте сақтауға 30 секунд уақыт беріледі. Мұғалім оқушының неше сөзді жаттағанын есінде сақтап, көтермелеп, бағалап тұрады.

-Кім екі сөзді жаттады? (Оқушы қолын көтеріп, екі сөзді айтады. Балалар өз алдарындағы парақшаға неше сөз айтқанын белгілейді)

- Кім 5 сөз жаттады? (Оқушы қолын көтеріп, бес сөзді айтады. Балалар өз алдарындағы парақшаға неше сөз айтқанын белгілейді)

Осылайша 10 сөзді естеріне қалай сақтағанын балалар өздері де білмей қалады.

Қазақ тілінде әр түрлі деңгейде сөйлейтін оқушыларға ыңғайлы деңгейлік тапсырмалар. «Үш қадам әдісі» Әр оқушыға парақтар таратып беріледі.

Оқушының тегі, аты	I қадам Аудиоматериалды бірінші рет тыңдайды	II қадам Аудиоматериалды екінші рет тыңдайды	III қадам Аудиоматериалды үшінші рет тыңдайды
	Жалпы мазмұнын болжауға арналған жабық сұрақтар	Нақты мәлімет алуға арналған жабық және ашық сұрақтар	Талқылауға арналған қиын ашық сұрақтар
	1. 2. 3.	1. 2. 3.	1. 2. 3.

Сұрақтар мәтін желісімен қойылады. Оқушы мәтінді тыңдай отырып, сұрақтың жауабын анықтайды, көтерілген мәселені болжайды.

«**Үш қадам әдісі**» Аудиоматериалды үш рет тыңдайды. Тақырыпқа қатысты үш кесте таратылады. Кестеде «I қадам. II қадам. III қадам» деп жазылады. Бұл тапсырма оқушының білім деңгейін зерттеуге көмектеседі.

I қадам Аудиоматериалды бірінші рет тыңдайды

Тыңдалым сұрақтары «Инсерт» шартты белгілерін қою үшін параққа жазылған сұрақтар және жазуға ыңғайлы жолақтар қадырылады. Мәтіннің жалпы мазмұнын болжауға арналған сұрақтар:

1.Қорық деген не? 2.Қорықты шаруашылық мақсаты үшін пайдалануға бола ма?

3.Қазақстандағы ең алғашқы құрылған қандай қорықпен таныстың?

II қадам Аудиоматериалды екінші рет тыңдайды

Нақты мәлімет алуға арналған сұрақтар (параққа жазылған сұрақтар және жазуға ыңғайлы жолақтар қадырылады)

1. Ақсу – Жабағылы қорығы қандай жерлерді алып жатыр?
2. Қорық қандай екі өзеннің арасында орналасқан?
3. Ақсу – Жабағылы қорығы қай жылы құрылған?
4. Ақсу–Жабағылы қорығы қандай тізімге ілінді.

III қадам Аудиоматериалды үшінші рет тыңдайды

Талқылауға арналған сұрақтар (параққа жазылған сұрақтар және жазуға ыңғайлы жолақтар қадырылады)

1. Қорықта нелер жүргізіледі?
2. Мәтінде қандай мәселе көтерілген?
3. Сенің ойыңша, қорықтағы құс-жануарларды және өсімдіктерді неге қорғайды және неге зерттейді?
4. Өз басың қорықтарға барып көрдің бе?
5. Жалпы қорық не үшін керек деп ойлайсың?

Дескриптор:

I қадам Жалпы мазмұнын түсінуге арналған сұрақтарға жауап берді.

II қадам Нақты мәлімет алуға арналған сұрақтарға жауап берді. Мәтіннің не туралы екенін анықтады.

III қадам Талқылауға арналған сұрақтарға жауап береді. Қандай мәселенің көтерілгенін түсінді және сипаттады. Тыңдау арқылы тақырыпты ашып, көтерілген мәселе туралы өз ойын айта алды.

Әр қадамдағы сұрақтардың көмегімен мәтінді түсінді.

Тыңдалымнан кейінгі тапсырмалар:

- **«Алға топ!»** әдісі Топтық жұмыс. Топта отырған оқушылар бір-бір сөйлемнен түсінгендерін мазмұндайды, сұхбаттасады.
- **Кері байланыс.** Оқушы бір сұрақ – бір жауап айтуы керек.
- **«Жоба қорғау»** әдісімен **«Ақсу-Жабағылы қорығы»** мәтіні бойынша кластер жасауға және топ болып диграмманы қорғауға тапсырма беріледі. Топта графикалық органайзер әдісімен жұмыс істеуге тапсырма беру.
- **«Автор орындығы»** әдісі Оқушылар керекті тірек сөздерді пайдаланып, қосымша ақпаратты және берілген сұрақтардың желісімен 70 сөзден тұратын шағын әңгіме құрастырады. Автор ортаға шығып тыңдалым аудиомәтіннен түсінгендерін әңгімелеп айтып береді.

Деңгейлік тапсырмаларды Блум таксономиясына сәйкестендіріп сабақ ұйымдастыруға болады. Блум таксономиясының 6 сатысын 4 деңгейге бөліп, білу сатысынан бастап шығармашылық эверестикалық деңгейге дейін қолдануға болады.

1-деңгейдегі тапсырмаларын орындау барысында «танып білу», яғни жаңа сабақ бойынша берілген тапсырмалармен жұмыс жүргізілді. Бұл тапсырмалар білімнің минималдық шегі, мемлекеттік стандарт талабына сәйкес бағдарлама мөлшерінен аспайтын, оқушының жас ерекшеліктеріне сай таңдалып берілді.

2-деңгейдегі тапсырмалары «қолдану», «талдау» арқылы орындалып, түрленіп, күрделене түседі. Оқушы өз бетімен жұмыс жасайды, өзін тексереді. Оқушының қабылдауы, жазба жұмыстарын орындау көрсеткіштері міндетті деңгейден әлдеқайда жоғары болды.

3-деңгей тапсырмаларына «жинақтау», «қорыту» арқылы жасалды. Достарына тапсырманы түсіндіруде оқушы өзгені оқыту арқылы өзінің білімін бекітеді.

4-деңгей тапсырмалары «пайымдау» негізінен дарынды, ізденімпаз, қабілеті жоғары, талапты балаларға арналды. Ондай оқушыларға тек тақырыбын ғана беремін, оқушының өзі мақсатын қояды, нәтижесіне жетеді, жазба жұмыстарын өз бетінше орындайды.

2.3 10-11 сынып Шетел тілі

Ауызша және жазбаша қарым-қатынасты біз сөйлеу әрекетінің 4 түрі арқылы жүзеге асырамыз. Күнделікті өмірде адам оқығандарын оқиды және талқылайды, оқу кезінде жазбалар жасайды, яғни сөйлеу әрекетінің барлық түрлері бір-бірімен байланысты. Сондықтан сөйлеуді үйрену барысында есту арқылы сөйлеуді түсіну, ауызша сөйлеуді дайындауға көмектесетін жазбалар жасау және т.б. сонымен қатар, сөйлеу әрекетінің әр түрінің өзіндік ерекшелігі бар, оны сөйлеу әрекетінің рецептивті және өнімді түрлеріне арналған материалды таңдау кезінде ескеру қажет.

Шет тілінде оқу дағдыларын дамыту және оларды тақырыпқа байланысты басқа дағдылармен байланыстыру үшін (сөйлеу немесе жазу) әдісті қолдануды ұсынамыз:

Task-Based Learning. "Task-Based Learning" (TBL) әдісі нақты өмірлік жағдайларға негізделген тапсырмаларды орындауға бағытталған ағылшын тілін оқытудың тиімді тәсілі болып табылады.

Оқушылар жеке грамматикалық ережелерді немесе лексиканы үйренудің орнына, нақты өмірде тілді қолдануға көмектесетін нақты тапсырмаларды орындау үшін жұмыс істейді. Бұл, мысалы, жұмыста мәселені шешу, саяхатта немесе сыныпта нақты өмірде ана тілінде сөйлейтіндермен сөйлесу болуы мүмкін.

TBL әдісінде қолдануға болатын тапсырмалардың мысалдары:

1. Сатып алу міндеті. Оқушылар азық-түлік тізімін және оларды дүкеннен сатып алу тапсырмасын алады. Олар өнімдерді сипаттау, бағалар туралы сұрау және т. б. сияқты сатып алуға байланысты тілді қолдануы керек.

2. Сапарды ұйымдастыру міндеті. Оқушылар басқа елге сапар ұйымдастыруға тапсырма алады. Олар саяхатқа байланысты тілді қолдануы керек, мысалы, билеттерге тапсырыс беру, қонақ үйге тапсырыс беру, тағамға тапсырыс беру және т. б.

3. Презентацияны дайындау міндеті. Оқушылар белгілі бір тақырып бойынша презентация дайындау тапсырмасын алады. Олар презентациямен байланысты тілді қолдануы керек, мысалы, ақпаратты ұсыну, визуалды құралдарды пайдалану және т. б.

Осы тапсырмалардың барлығы студенттерге ағылшын тілін нақты өмірлік жағдайлар аясында қолдануға көмектеседі, бұл оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді.

Task-Based Learning (TBL) әдісін өткізу және ұйымдастыру кезеңдері келесі кезеңдерді қамтуы мүмкін:

1. Тапсырманы дайындау. Мұғалім оқушылар орындауы керек нақты өмірлік жағдайға байланысты тапсырманы таңдайды. Тапсырма қызықты және оқушылардың қызығушылығын тудыруы керек.

2. Алдын ала жұмыс. Мұғалім кіріспе әңгіме жүргізеді және сабақтың мақсаттары мен міндеттерін түсіндіреді, сонымен қатар оқушыларды тапсырманы орындауға дайындау бойынша алдын ала жұмыс жүргізеді. Бұл кезеңде тапсырманы орындау үшін қажетті жаңа лексикаға немесе грамматикаға кіріспе де жасалуы мүмкін.

3. Топтарда жұмыс істеу. Оқушылар топтарға бөлініп, тапсырманы орындау бойынша жұмысты бастайды. Мұғалім әртүрлі нұсқаулар мен ұсыныстарды ұсына алады, қажет болған жағдайда студенттерге көмек пен қолдау көрсете алады.

4. Нәтижелерді ұсыну. Топтар тапсырма бойынша жұмысты аяқтаған кезде әр топ өз нәтижелерін ұсынады. Мұғалім жұмыс нәтижелерін талқылау және талдау жүргізе алады, осылайша студенттер тілді нақты өмірде қалай қолдану керектігін жақсы түсінеді.

5. Рефлексия. Сабақ соңында мұғалім оқушыларға тапсырманы орындаудағы жетістіктері мен қиындықтарын бағалауға, сондай-ақ сабақтан алған ойлары мен әсерлерін білдіруге мүмкіндік беру үшін рефлексия жасайды.

TBL-бұл студенттерге нақты өмірде тілдік дағдыларды қолдануға, сондай-ақ топта жұмыс істеу, шешім қабылдау және шет тілінде сөйлесу қабілетін дамытуға мүмкіндік беретін әдіс. Бұл студенттерге нақты өмірде ағылшын тілін қолдануға тәуелсіз және сенімді болуға мүмкіндік береді.

Жоба әдісін 1920 жылдары американдық ағартушы в. Килпатрик Дж. Дьюи. Жоба әдісінің негізгі мақсаты-студенттерге әртүрлі пәндік салалардан білімді біріктіруді қажет ететін практикалық мәселелерді немесе мәселелерді шешу барысында өз бетінше білім алуға мүмкіндік беру. Жоба әдісінде мұғалім үйлестіруші, сарапшы және қосымша ақпарат көзі рөлін атқарады.

Сөйлеу. Сөйлеу-оқу процесінде оқушыларды сөйлеуге ынталандыру керек, бұл үшін жағдай жасау керек. 10-11 сынып оқушыларында бұл репродуктивті деңгейде емес, өнімді деңгейде болуы керек, мысалы, ақпаратты талдау және бағалау. Сөйлеуді үйрете отырып, әр сабақтың тапсырмаларының дәйектілігі ерлі-зайыптылар мен топтарда көп жұмыс түрінде сөйлеу дағдыларын дамытуды қамтамасыз етеді. Әр түрлі тапсырмалар түрлері ұсынылады (discussions, narration, debates, etc.). 10-11 сыныптардағы қарым-қатынас тақырыбы ақпараттық сипатта емес, проблемалық-бағдарланған, пікір қалыптастыруға және айтуға итермелейді.

10-11 сыныптарда сөйлеуді дамытуға арналған арнайы жаттығулар мен сабақ жоспары оқу мақсаттары мен міндеттеріне, сондай-ақ оқушылардың

ерекшеліктеріне байланысты өзгеруі мүмкін. Төменде сөйлеуді дамыту контекстінде қолдануға болатын жаттығулар мен сабақ жоспарының мысалдары келтірілген.

Примеры упражнений:

- Learn your classmates' opinion about...
 - Your teacher stuck a paper on your back. For example: You are a book. You must ask all questions to learn what is written on your back. The questions should be general.

- Convince your friend to watch something. Give reasons why he/she should do it.

- Persuade your friend to start doing sports. Give reasons.

- Persuade your friend to get rid of smoking. Give reasons why he should do it.

- Speak (write) about what your friend will be like at the age of 30..

- Change the ending of a story. Оқиғаның соңын өзгертіңіз.

- Ойды аяқтаңыз:

1. Mary was very greedy girl. But one day...

2. Ben was going to the office. But suddenly....

3. Dan could hardly imagine that it may happen to him...

- Проблемалық жағдайлар.

1. The Earth may become an ocean because of global warming. What is the way out?

2. Grown- up children often do not have enough time to take care of their old parents. How can we change the situation?

3. Mobile phones is a common problem of many children. What should we do to solve the problem?

- Дискутивтік жаттығулар

1. You think new technologies will cause mass job loss. Discuss what we should do in such situation.

2. You live with three roommates. One of them always brings over their boy/girlfriend who eats all the food and never asks permission or replaces it. Everyone is getting rather upset but doesn't want to cause conflict. How would you handle it?

10. Түсініктеме:

1. "Good communicators are born, not made"

2. We can't change people's mindset so that they stop buying so many clothes.

- Топта немесе жұпта жұмыс істегенде кез келген мәселені талқылау кезінде келесі алгоритмді орындауға болады:

- Choose one of the viewpoints which you most agree with.

- In your opinion group, work out arguments supporting your viewpoint: Write your arguments on a poster.

- Exchange your posters with the opposite group. Think of counter – arguments for each of their arguments and write them down.

- Present your poster to the class.
- Look through both posters. What conclusion do you come to?

Сөйлеуді дамытуға арналған сабақ жоспары:

1. Кіріспе (5 минут):

- Оқушыларды қарсы алу және сабақтың мақсаттары мен міндеттерін түсіндіру.

- Сөйлеуді дамытудың маңыздылығы және оны нақты өмірде қолдану туралы қысқаша талқылау.

2. Негізгі бөлім (30 минут):

- Жаттығуларды ұсыну және түсіндіру(мысалы, "мейрамханада" рөлдік ойын).

- Жаттығулар бойынша жұпта немесе топта жұмыс істеу.

- Жаттығуларды орындау барысында оқушыларды қолдау және түзету.

3. Пікірталас және кері байланыс (15 минут):

- Жаттығу нәтижелерін және олардың сөйлеу дағдыларын дамытудағы маңыздылығын талқылау.

- Сабақты қорытындылау және оқушылардың сұрақтарына жауаптар.

- Сөйлеуді одан әрі жақсарту үшін кері байланыс пен ұсыныстар беру.

4. Қорытынды (5 минут):

- Сабақтың негізгі ойларын қорытындылау және олардың маңыздылығын атап көрсету.

- Сабақты аяқтау және оқушыларға олардың қатысуы мен белсенділігі үшін алғыс білдіру.

Грамматикалық қателіктердің, сондай-ақ қайталанатын фонетикалық және лексикалық қателіктердің болуы материалды білмегендігін көрсетеді және мұғалімге немен жұмыс істеу керектігін, оны әрі қарай түсіндіру немесе жаттықтыру керектігін көрсетеді. Мәлімдеме немесе әңгіме аяқталғаннан кейін бүкіл топтың және белгілі бір оқушының назарын осы қателіктерге аударған жөн.

Алайда, оқушының сөзін бөліп, қателерді талдау екі себеп бойынша ұсынылмайды. Біріншіден, студент өз ойларын тұжырымдаған кезде, Егер мұғалім қатені түзету үшін оның сөзін бөлсе, бұзылатын тұжырымның мақсаты мен белгілі бір мазмұны болады. Екіншіден, мұғалім қатені түсіндіре бастағанда, ол орыс тіліне ауысуға мәжбүр болады. Алайда, сабақта ауызша сөйлеуді дамыту бойынша жұмыс барысында шет тілінің атмосферасы құрылуы керек, ал сабақта біраз уақыт тек шет тілінде сөйлеу керек.

Ауызша сөйлеудегі қателерді түзетуді тек мұғалім жүзеге асыруы керек, өйткені оқушылардың назары мәлімдеменің мазмұнын қабылдауға бағытталуы керек, ал мұғалім оның формасын бақылауы керек.

Н.И. Гезу мен Н.Д. Галскованың пікірінше, сөйлеу дағдыларының қалыптасу деңгейінің белгілі бір көрсеткіштері келесі параметрлер болып табылады:

1. Хабарламадағы сөздер/сөз тіркестерінің саны.

2. Қарапайым және күрделі сөйлемдердің саны.

3. Диалогтағы көшірмелердің саны мен көлемі.

Сондай-ақ, спикер қолданатын тілдік құралдар, мысалы, олардың әртүрлілігі, тақырыптық жалпылау дәрежесі және т. б.

Диалогтік қарым қатынас дағдыларының қалыптасуын тексеру кезінде мыналар ескеріледі:

1. Реакция жылдамдығы (еркін сөйлеу).
2. Сөйлеу формулаларының болуы және дұрыс жүзеге асырылуы.
3. Репликалардың орындылығы және олардың әртүрлілігі.
4. Лексика мен грамматикалық құрылымдарды қолданудың дұрыстығы.
5. Эллиптикалаық, ситуациялық, эмоционалды бағалау сөздері мен сөйлемдерінің болуы сияқты диалог сипаттамаларын сақтау.

Монологиялық мәлімдемелердің дағдыларын тексеру кезінде мыналар ескеріледі:

1. Лексика мен грамматикалық құрылымдардың әртүрлілігі, сондай-ақ оларды дұрыс қолдану.
2. Хабарламаның кеңдігі мен реттілігі.
3. Тілдік құралдардың қарым-қатынас жағдайына сәйкестігі.
4. Мәлімдеме көлемі.
5. Сөйлеу ниетінің болуы және оны жүзеге асыру.
6. Субъективті ақпаратты білдіретін сөйлемдер саны, яғни айтылғанға жеке көзқарас.

Бұл параметрлер сөйлеудің қалыптасу деңгейін бағалауға және ауызша сөйлеу дағдыларын одан әрі дамыту үшін жұмыс істеу керек негізгі аспектілерді анықтауға көмектеседі.

Жазылым. 10-11 сыныптарда жазу дағдыларын дамыту ағылшын тілін оқытудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. 10-11 сыныптарда жазуды оқытуда студенттерге табысты оқу және болашақ кәсіби мансап үшін қажетті дағдыларды бере отырып, академиялық жазуды дамытуға ерекше назар аударылады. Ерекшеліктердің бірі-мәтінді құрылымдауға үйрету, оның ішінде Кіріспе, Негізгі бөлім және қорытынды. Оқушылар сонымен қатар ақпаратты талдауға және түсіндіруге, өз ойларын дәлелдеуге және нақты және нақты мәлімдемелерді тұжырымдауға үйренеді. Сыни тұрғыдан ойлау қабілеті және тиісті жазу стилін қолдану қабілеті дамиды. Оқушылар дәйексөздерді рәсімдеу, дереккөздерді пайдалану және библиография жасау ережелерін үйренеді. Бұл оларға академиялық жазу дағдыларын үйренуге және өз жұмыстарында талдау, зерттеу және дәлелдеу тапсырмаларын сәтті орындауға көмектеседі. 10-11 сыныптарда жазуды үйрену кезінде қолдануға болатын бірнеше практикалық тәсілдер мен стратегиялар:

1. Үлгі жазылым (Modelled Writing):

- Мұғалім белгілі бір жазу жанрында қолданылатын құрылымды, стильді және тілді көрсететін жазбаша жұмыстың үлгісін ұсынады.

- Оқушылар үлгіні талдайды, оның ерекшеліктерін бөліп көрсетеді және өз жазбаларында қандай элементтерді қолдануға болатынын талқылайды.

- Содан кейін оқушылар үлгіні нұсқаулық ретінде пайдаланып, өз хаттарын жазады.

2. Бірлескен жазу (Collaborative Writing):

- Студенттер белгілі бір тақырып немесе тапсырма бойынша бірлескен хат жасау үшін топтарда немесе жұптарда жұмыс істейді.

- Жұмыс барысында олар идеялармен бөліседі, әртүрлі тәсілдерді талқылайды және хат жасауға үлес қосады.

- Бірлескен жазу ұжымдық ойлауды, қарым-қатынасты және ынтымақтастықты дамытуға ықпал етеді.

3. Технологияны қолдана отырып жазу (Technology-Enhanced Writing):

- Компьютерлер, интерактивті тақталар, мәтіндер жасау бағдарламалары сияқты цифрлық технологияларды пайдалану студенттерге жазу дағдыларын интерактивті және ынталандырушы түрде дамытуға мүмкіндік береді.

- Студенттер блогтар, электрондық хаттар, вики-беттер жасай алады немесе тіпті жазбаша өрнек жасау үшін аудио хаттардың жазбаларын жасай алады.

- Технология сонымен қатар жазбаша жұмыстарды редакциялауға, кері байланыс жасауға және рефлексияға мүмкіндік береді.

4. Жазбаша жұмыс портфолио (Writing Portfolios):

- Оқушылар өздерін сақтайтын және ұйымдастыратын портфолио жасайды

жазбаша жұмыстар.

- Портфолио студенттерге жазудағы жетістіктерін бақылауға көмектеседі, сонымен қатар өзін-өзі көрсетуге және өзін-өзі бағалауға мүмкіндік береді.

- Оқушылар өздерінің ескі жұмыстарын үнемі қайта оқып, жетістіктерін талдап, одан әрі даму мақсаттарын қоя алады.

10-11 сыныптарда академиялық жазуды дамытуға арналған нақты тапсырмалар мыналарды қамтуы мүмкін:

1. Дәлелдер мен талдауды қажет ететін өзекті қоғамдық немесе әдеби тақырыпта эссе жазу.

2. Сыни тұрғыдан ойлау мен өз пікірін тұжырымдауды қоса алғанда, белгілі бір тақырып бойынша ғылыми мақаланы талдау және шолу.

3. Кітапқа, фильмге немесе көрмеге шолу жазу, нақты дәлелдерге сүйене отырып, эсерлерді сипаттау және талдау.

4. Әдістемені, нәтижелер мен қорытындыларды сипаттауды қоса алғанда, жүргізілген эксперимент бойынша зерттеу есебін жасау.

5. Мемлекеттік немесе қоғамдық ұйымдарға өз пікірін білдіру және сындарлы шешімдер ұсыну арқылы хат немесе өтініш жазу.

6. Күрделі этикалық немесе философиялық мәселе бойынша дәлелді пікір құру және оны көпшілік алдында сөйлеу түрінде қорғау.

7. Оқушылар әдебиет шығармаларының тарихы мен символизмін талдайтын әдеби эссе жазу.

8. Зерттелген материалдар негізінде ғылыми зерттеу жазу және беделді дереккөздерге дәйексөздер мен сілтемелерді қолдану.

9. Нарықты талдауды, стратегияларды және болжамдарды қоса алғанда, бизнес-жоспар немесе жоба құру.

10. Өмірбаян жазу, оның ішінде сіздің жетістіктеріңізді, мақсаттарыңыз бен амбицияларыңызды сипаттау.

Бұл тапсырмалар академиялық жазу, аналитикалық ойлау, сыни талдау және өз идеялары мен дәлелдерін білдіру дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Жазу дағдыларын дамытуға арналған сабақ жоспары:

I. Кіріспе (5 минут)

- Оқушыларды құттықтау және жазу дағдыларын дамытудың маңыздылығы туралы Кіріспе сөз.

- Сабақтың мақсаттары мен құрылымын түсіндіру.

II. Негізгі бөлім (35 минут)

- Сабақ тақырыбына кіріспе және жазуды дамытудың әртүрлі тәсілдері мен стратегияларын талқылау.

- Жазбаша жұмыстардың мысалдарын көрсету және олардың ерекшеліктерін талқылау.

- Оқушылардың жазбаша дағдыларын дамыту үшін жаттығулар мен практикалық іс-шаралар өткізу.

III. Іскерлік ойын (10 минут)

- Оқушыларды топтарға бөлу және оларға ұжымдық хат жазу немесе мәтін құру үшін тапсырма беру.

- Сапалы жазбаша жұмыстарды әзірлеу үшін топтар шеңберінде идеялармен алмасу және ынтымақтастық.

IV. Кері байланыс және талқылау (10 минут)

- Орындалған тапсырмаларды талқылау және пікір алмасу.

- Оқушыларға жазбаша жұмыстары бойынша кері байланыс беру.

- Хатты дамытудың негізгі аспектілерін нақтылау және түсіндіру.

V. Қорытынды (5 минут)

- Сабақты қорытындылау және жазбаша дағдыларды дамытудың маңыздылығын атап өту.

- Келесі сабаққа немесе үй тапсырмасына тапсырма.

Жазуды дамытуда заманауи тәсілдер мен стратегияларды қолдану студенттерге ағылшын тілінде сенімді және тиімді жазушы болуға көмектеседі.

Сөйлеу әрекетінің бұл түріне көп көңіл бөлінеді, мұнда біз алатын өнімге ғана емес, сонымен қатар жазу процесіне де назар аудару керек. Оқыту жазбаша жұмыстардың әр түрлі жанрларын қолдану арқылы жүзеге асырылады (formal and informal letters, for and against essay, report, leaflet, narrative, opinion, descriptive essay, etc.). Ол репродуктивті және өнімді сипаттағы жаттығулар негізінде жүзеге асырылады.

Орта мектепте жеке жазу түрі ретінде эссе жазу

10-11 сыныптарда дәлелді эссе жазу сабағын оқытудың ерекшеліктері келесі аспектілерді қамтиды:

1. *Эссе құрылымы*: студенттер эссенің негізгі элементтерімен танысуы керек, мысалы, кіріспе, дәлелдер мен мысалдар бар негізгі бөлім және қорытынды. Олар кіріспе оқырманның назарын аударуы керек, негізгі бөлімде нақты дәлелдер мен идеяны қолдау болуы керек, ал қорытынды қорытындылап, оқырманға әсер қалдыруы керек екенін түсінуі керек.

2. *Бағалау критерийлері*: мұғалім оқушыларға қандай дағдылар мен эссе элементтері бағаланатынын білу үшін нақты бағалау критерийлерін ұсынуы керек. Бұл Аргументтің анықтығы мен логикасына, сәйкес мысалдарды қолдануға, грамматикалық және тыныс белгілерінің дұрыстығына, эссе құрылымына және өз ойын білдіру қабілетіне қатысты критерийлер болуы мүмкін.

3. *Кері байланыс*: мұғалім жазбаша эссе бойынша сындарлы кері байланыс беруі керек. Ол жұмыстың күшті жақтарын бөліп көрсете алады және жақсартуды қажет ететін бағыттарды көрсете алады. Дәлелдің дұрыстығына, мысалдардың күші мен қолдауына, эссенің ұйымдастырылуы мен құрылымына, грамматикалық және стилистикалық қателіктерге назар аудару маңызды. Кері байланыс объективті болуы керек және оқушылардың жазу дағдыларын дамытуға ықпал етуі керек.

4. *Практика және модельдеу*: мұғалім студенттерге модельдік эсселерді ұсына алады және олармен практикалық жаттығулар жасай алады, осылайша олар өз идеяларын дәлелдеу және құрылымдау процесін шеше алады. Бұған мысалдарды талдау, дәлелдердің тиімділігін талқылау және берілген тақырыптар бойынша қысқа эссе жазу тәжірибесі кіруі мүмкін.

5. *Өздік жұмыс*: оқушыларға эссе жазуда өз бетінше жаттығуға мүмкіндік беру маңызды. Олар тақырыптарды таңдай алуы, оларды зерттей алуы, өз дәлелдерін тұжырымдай алуы және фактілер немесе мысалдар түрінде қолдау көрсете алуы керек. Мұғалім эссе жазуда шығармашылық ойлау мен тәуелсіздікке шақыруы керек.

Осы ерекшеліктердің барлығы студенттерге дәлелдеу және академиялық жазу дағдыларын дамытуға, сондай-ақ өз жұмыстарын бағалауға және жақсартуға ұмтылуға көмектеседі.

Introduction (Opinion Essay). Эссенің бұл түрінде кандидаттың пікірін кіріспеде, Thesis statement деп аталатын және қорытындыда ұсыну қажет (Валяева А., 2020). Көпшіліктің басты қателігі-эссенің ортасында немесе соңында пікірді көрсету.

Мысалы Introduction

Climate change represents a major threat to life on Earth, but some people argue that we need to accept it rather than try to stop it. I completely disagree with this opinion, because I believe that we still have time to tackle this issue and reduce the human impact on the Earth's climate.

Opinion essay пікір форматы қандай

1. Толығымен келіседі немесе келіспейді. Бұл body 1 және body 2 мәлімделген пікірді толығымен қолдайтынын білдіреді.

Келісімге арналған өрнектер Agreement

There are a number of strong arguments to support the idea that
I support the idea that

Келіспеушілік үшін өрнектер Disagreement

There are some important reasons to disagree with the idea that
I don't share the view that

2. Ішінара келісу немесе ішінара келіспеу.

2.1. Көбіне келісу керек. Содан кейін бірінші Body көп дәлелдерді қамтиды, үлкен көлем болады.

2.2. Көп жағдайда ол келіспейді, бірақ бір нәрсеге келіседі.

Бұл жағдайда екі дене параграфының бірдей көлемде болуын болдырмау маңызды. Эссе бойынша үміткер «көбірек жақтайды» немесе «көбірек қарсы» деп сезінуі керек.

Partial Agreement үшін өрнектер

While there are reasons to support the idea that

I partly agree with the proposal that

Қорытынды (Opinion Essay)

Қорытындылай келе, сіз өз пікіріңізді тағы бір рет қайталауыңыз керек.

Қорытынды нені көрсетеді – парафраздау шеберлігі, лексикалық Қордың байлығы және эссе тақырыбын нақты ұстану қабілеті.

Мысалы conclusion

In conclusion, it is clear to me that we must address the problem of climate change, and I disagree with those who argue that we can find ways to live with it.

Discussion essay.

Сұрақтардың мысалдары

Some people argue that..., while others claim that... . Discuss both sides and give your opinion.

Some people think that... . Other people think that... . Discuss both views and give your opinion.

Тапсырманың тұжырымдамасында opinion сөзі болғанына қарамастан, екі тарапты немесе екі пікірді талқылауға баса назар аударылады. Эссенің бұл түрінде сіз максималды сыншылдықты көрсетуіңіз керек.

Introduction (Discussion Essay)

Кіріспеде екі пікірді де қайталау керек және мүмкіндігінше тақырып бойынша шағын анықтамалық ақпарат беру керек. Мысалы, берілген тақырыптың неліктен соншалықты маңызды екенін немесе оның соңғы уақытта неге маңызды болғанын түсіндіруге болады.

Эссенің осы түріне кіріспеде өз пікіріңізді айтудың қажеті жоқ.

Kipicne

мысалы

Discussion

Essay

With technology increasingly being able to support a suitable home office environment, working from home is becoming an attractive option for many employees. Employees gain the advantages of being able to make better use of time and avoid costs associated with working, but at the same time, this arrangement may interfere with their home environment. In this essay, the merits of working from home compared to working in the office will be discussed.

Body Paragraphs (Discussion Essay)

The first body must be dedicated to the first side. The second body usually begins with «on the other hand» discussing the relevance of the next opinion.

Бұл эссе шынымен пікірталас тудырады. Бірінші және екінші дене арасында дау болмауы керек. Алдымен бірінші денеде бір жағын сыни тұрғыдан қарастыру керек, содан кейін екінші денеде екінші позицияны алып, екінші жағынан мәселені қарастыру керек.

Conclusion (Discussion Essay)

In this case, you need to express your opinion. Because from the wording of the question follows discuss and give opinion. The comment will open at the end. The option of coming to khorochoa looks good, so that the candidate presents both points of view and brings them to a conclusion.

In conclusion, **it seems to me that** it would be better, on balance, for governments to set a limit on the wages of the highest earners in society.

Problem and Solution Essay

What are the reasons and solutions?

Introduction (Problem and Solution Essay)

Кіріспе мысалы Problem and Solution Essay

It is true that people in industrialized nations can expect to live longer than ever before. Although there will undoubtedly be some negative consequences of this trend, societies can take steps to mitigate these potential problems.

Body Paragraphs (Problem and Solution Essay)

Бұл жағдайда бірінші адам тек мәселелерге, екінші адам осы мәселелерді шешуге бағытталған.

Мәселелер шешімдермен байланысты болмаған кезде жиі кездесетін қате. Жоғарыда аталған мәселелерді шешпейтін шешімдер әкелмеу маңызды.

Әдетте бірінші дененің 2-3 себебі бар.

Problem and Solution Essay өрнектер

Cause — effect

therefore / consequently
results in / accounts for
etc.

Effect — cause

because / since
is/are caused by
etc.

Introducing and proposing solutions

My recommendation is
I suggest that
etc.

Conclusion (Problem and Solution Essay)

Қорытынды мысалы Problem and Solution Essay

In conclusion, traffic congestion is getting worse every year because of

urbanization. The answer is our governments improve the public transport systems and make it cost little money so we have an actual alternative to cars.

Жазбаша қарым-қатынастың сәттілігі келесі факторларға байланысты:

- 1) жазбаша мәтін жасалатын жағдайлардың әртүрлілігі.
- 2) сөйлеу ниетінің болуы.
- 3) ниет пен жағдайға байланысты тілдік құралдарды таңдау мүмкіндігі.

Жазбаша мәтін мазмұнының сапасы анықталады:

- 1) Әр түрлі тақырыптар.
- 2) берілетін фактілер саны.
- 3) тілдік күрделілік деңгейі.
- 4) этикеттік өрнектерді қоса алғанда, сөйлемдер мен сөйлеу

формулаларының алуан түрлілігі.

- 5) жазбаша мәтін көлемімен қамтамасыз етіледі.

Тілдік Тараптың сапасы анықталады:

- 1) тілдік құралдардың дұрыстығы және берілетін ақпараттың дәлдігі.
- 2) тілдік жазу құралдарының стилистикалық нормаларға сәйкестігі.

Тәуелсіздік дәрежесі анықталады:

- 1) жазбаша мәтін жазу кезінде тілдік құралдарды пайдалануға деген сенімділік.
- 2) мәтінде қайталанулардың болмауы немесе түзетулердің қажеттілігі.
- 3) бөгде көмектен тәуелсіз болу арқылы жүзеге асырылады.

Оқылым. Оқылым процесінде ұсынылған мәтіндер оқушылардың коммуникативті-танымдық қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне сәйкес келуі керек. Сөйлеу әрекетінің осы түріне қажетті барлық арнайы дағдылар мен дағдылар белгілі бір алгоритмді білдіретін тапсырмалар арқылы жүйелі түрде дамиды (мәтінге дейін, мәтінді оқу, мәтіннен кейін).

Әр түрлі тапсырмаларды оқушылар оқу кезеңіне байланысты орындайды: сәйкестік, иә/жоқ, көп таңдау, қайта жоспарлау/қайта құру, шын/жалған/Гивен емес, диаграммада толтыру, гап толтыру, қысқа жауап беру сұрақтары).

Оқуға арналған мәтіндерді оқушылар ақпараттық «тасымалдаушы» ретінде қабылдауы керек, сонымен қатар олар жанрлар бойынша шынайы және әр түрлі болуы керек: қысқа әңгімелер газеттерінің есептері, танымал ғылыми мәтіндер және т.б. ұсынылған мәтіндер олардың коммуникациядағы коммуникативті функциясын көрсетуі керек.

- Жаттығу.
- Мәтінге дейінгі
- Берілген сөздерден сөйлемдер құрыңыз.
- Таңдалған пішінді үлгі бойынша ауыстырыңыз.
- Екі сөйлемнен бір қарапайым сөйлем құраңыз.
- Берілген қарапайымдардан күрделі сөйлем құрыңыз.
- Сол ойды басқа тәсілдермен білдіріңіз.

- Тақырыпты оқып, осы мәтінде кім (не) туралы сөйлесетінін айтыңыз
- Абзацтардың алғашқы сөйлемдерін оқып, мәтінде қарастырылатын сұрақтарды атаңыз.
 - Мәтінге дейінгі сұрақтарға жауап беріңіз.
 - Мәтіндік кезең
 - Сөйлемнен немесе сөйлемдер тобынан ақпаратты тасымалдайтын элементтерді табыңыз.
- Абзац сөйлемдерін ақпараттың маңыздылығына қарай орналастырыңыз.
 - Мәтінді жоспар бойынша ойнатыңыз
 - Кейін мәтіндік жаттығулар.
 - Мәтін мазмұны бойынша қорытынды қорытынды немесе түйіндеме жасаңыз.
- Тақырыпты абзацта, абзацтар жинағында, мәтінде білдіретін сөздерді анықтаңыз.
 - Жалпылама сөздерді тауып, тақырыпты тұжырымдаңыз.
 - Тақырыпты өзіңіз тұжырымдаңыз.
 - Сюжетті дамыту үшін көрсетілген оқиғаның немесе эпизодтың мағынасын бағалаңыз.
- Мәтіндегі ең маңызды оқиғаларды және/немесе эпизодтарды анықтаңыз.
 - Авторлық сипаттамаларды бөлектеңіз.
 - Мәтінге сұрақтарға жауап беріңіз.
 - Мәтінге сұрақтар қойыңыз.
 - Кейіпкерлерге өз сипаттамаңызды беріңіз.

Reading the story “The Cat in the Rain”

Task 1. This time students engage in “While reading” prediction.

Students predict “After reading” reading prediction.

Students predict the character analysis of the heroes in the story.

Task 2. Questions for Comprehension

Task 3. Discussion questions for Reflection

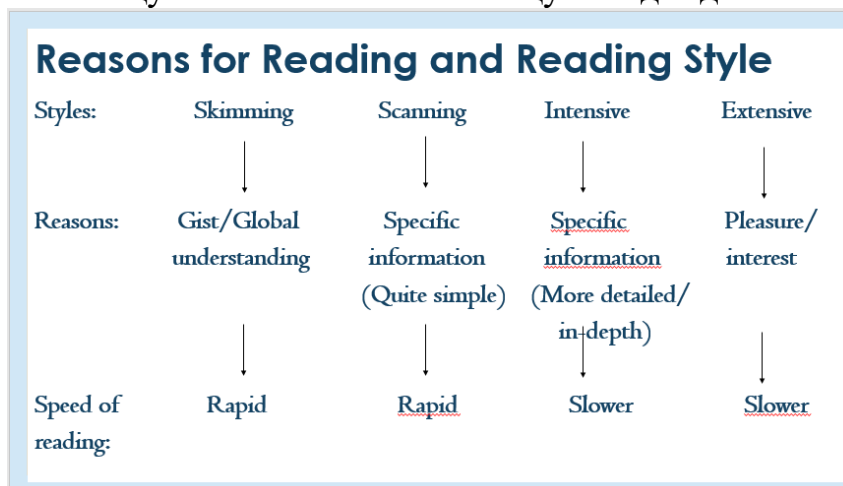
1. What are some of the conflicts in the story?
2. What are some of the themes in the story?
3. What are some of the symbols in the story?
4. Identify one example of how Hemingway used imagery.
5. Did you get the impression that the man and the wife were happy?

Explain why or why not.

Оқылым дағдыларын дамытуға арналған сабақтың мысалы

- Тыңдауды дамыту сабағы сияқты, оқуға бағытталған сабақ ұқсас құрылымға ие:
 - Pre-reading (білімді өзектендіруге және мәтіндегі сөздермен жұмыс істеуге арналған тапсырмалар)
 - While-reading (мәтінмен жұмыс)

- Post-reading (мәтіннен кейінгі тапсырмалар)
- Төменде оқу сабағы қандай болуы мүмкін екендігі туралы мысал келтірілген:
 - тақырып бойынша бұрыннан бар деректерді белсендіру үшін оқушыларға сұрақтар қойыңыз
 - тапсырмаларды орындау үшін маңызды сөздерді алдын-ала зерттеу / ұсыну маңызды
 - мәтінді жалпы түсіну үшін алдын-ала қойылған сұрақтарды пысықтау (негізгі идеяны тыңдау-мәні)
 - Оқушылар мәтінді оқиды, содан кейін жауаптарын серіктеспен салыстырады.
 - Мұғалім түсінуді бүкіл сыныппен тексереді
 - - Нақты ақпаратты тыңдау немесе толық ақпарат алу үшін тыңдау/оқу үшін алдын ала қойылған сұрақтар.
 - Оқушылар оқиды, содан кейін жауаптарын серіктеспен салыстырады.
 - Мұғалім түсінуді бүкіл сыныппен тексереді
 - Сондай-ақ, оқу дағдылары "ішкі дағдыларға" бөлінеді:
 - Skimming and scanning (мәтіндегі жалпы ақпарат пен мәліметтерді түсіну)
 - Intensive/more detailed reading (қарқынды оқу)
 - Extensive/Detailed reading (оқу-мәтінге тарту)
 - Guessing the meaning of words from context (мәтінмәндегі сөздердің мағынасын анықтау)
 - Оқу стиліне байланысты оқу жылдамдығын өзгертіңіз:

Мәтінді оқығанда тәжірибелі оқырман қандай білім түрлерін қолданады? Олардың әрқайсысына мысал келтіре аласыз ба?

1. Грамматикалық білім (синтаксистік білім)
2. Дискурс: грамматикалық байланыс
3. Дискурс: лексикалық байланыс
4. Лексикалық білім
5. Морфологиялық білім

6. Әлем туралы жалпы білім
7. Әлеуметтік-мәдени білім
8. Тақырыпты білу
9. Жанр туралы білім

Білімнің бұл әртүрлі түрлері мәтіндерді мағынасы бойынша өңдеуге мүмкіндік береді. Олардың кейбіреулеріне қол жеткізу "жоғарыдан төменге қарай процестер" арқылы айқынырақ. Жоғарыдан төменге қарай процестер-бұл оқырман жазбаша сөзге сүйенетін төменнен жоғарыға дейінгі процестерге қарағанда мәтінге әкелетін процестер. Төменгі өңдеуде қолданылатын қосалқы дағдылар кейде схемалық білім деп аталады; жоғары өңдеуде қолданылатын көмекші дағдылар кейде жүйелік білім деп аталады. Тиімді оқу осы екі процесті де қолданады және олар оқырман үшін қажет болған жағдайда өзара әрекеттеседі. Бұл процестерді автоматты түрде қолданған кезде біз қосымша дағдыларды қолданамыз. Біз олар туралы және оларды қалай қолдану керектігін білгенде, біз стратегияларды қолданамыз. Стратегиялардың қалай, неге, қашан және қаншалықты тиімді екендігі туралы ойлағанда, біз метакогнитивті стратегияларды қолданамыз. Оқушылардың оқу дағдыларын дамыту тұрғысынан біз стратегияларды да, метакогнитивті стратегияларды да жиі қарастырамыз, бұл үлкен үлес пен тәжірибемен стратегиялар автоматты түрде үйренеді және осылайша дағдыларға айналады деген үмітпен.

Сабақтағы стратегиялар:

10-11 сыныптарда шынайы және цифрлық мәтіндерді оқу дағдыларын дамытуға арналған нақты тапсырмалар мыналарды қамтуы мүмкін:

1. Жаңалықтар мақаласын талдау: оқушылардан шынайы дереккөзден (мысалы, онлайн газет) қызықты жаңалықтар мақаласын таңдап, мазмұнның қысқаша мазмұнын жазуды сұраңыз. Содан кейін олардан мақалада келтірілген негізгі фактілерді, дәлелдер мен пікірлерді бөліп көрсетуді және ақпараттың сенімділігі мен сенімділігін бағалауды сұраңыз.

2. Блогты немесе онлайн түсініктемелерді оқу: оқушылардан блогты немесе оларды қызықтыратын тақырып бойынша онлайн қауымдастықтағы кейбір пікірлерді оқуды сұраңыз. Содан кейін олардан әртүрлі көзқарастардың қысқаша мазмұнын жасауды, дәлелдерді бөлектеуді және тақырып бойынша өз пікірлерін ұсынуды сұраңыз. Олар сондай-ақ таңдалған блогқа түсініктеме қалдыру арқылы өз пікірлерімен бөлісе алады.

3. Академиялық мақаланы зерттеу: студенттерге қызығушылық тақырыбы бойынша академиялық мақаланы (мысалы, тарих, ғылым, әдебиет) таңдап, оны оқуға тапсырма беріңіз. Оқығаннан кейін олар мақаланың қысқаша мазмұнын жазып, автордың негізгі тезистерін, дәлелдері мен тұжырымдарын бөліп көрсетуі керек. Содан кейін олардан мақала туралы өз пікірлерін білдіруді және оны өз тәжірибелерінен немесе қосымша көздерден мысалдармен қолдауды сұраңыз.

4. Интернеттегі жарнамаларды сыни тұрғыдан оқу: студенттерді баннерлік жарнамалар, бейнелер немесе әлеуметтік медиа жазбалар сияқты онлайн жарнамаларды талдауға шақырыңыз. Олардан сендіру әдістерін,

дәлелдерді және тұтынушылардың эмоцияларына жүгінуді сұраңыз. Әрі қарай, студенттер жарнаманың тиімділігін талқылай алады, өнім немесе қызмет туралы өз пікірлерін білдіре алады және өз көзқарастарын негіздей алады.

5. Сандық форматтағы ғылыми мақаланы сыни тұрғыдан оқу: оқушыларға ғылыми мақаланы сандық форматта оқуға тапсырма беріңіз (мысалы, PDF немесе электронды кітап). Олардан мақаланың аннотациясын жасауды, негізгі терминдер мен ұғымдарды бөліп көрсетуді және зерттеу әдістемесі мен нәтижелерін талдауды сұраңыз. Олар сондай-ақ мақалаға қысқаша шолу жаза алады, ол туралы өз пікірін білдіре алады және оның қолданылуын немесе өзектілігін талқылай алады.

Осы тапсырмалар бойынша кері байланыс келесідей берілуі мүмкін:

- Жеке кеңес беру: мұғалім әр оқушымен жеке әңгімелер жүргізе алады, олардың жұмысын талқылай алады, күшті және әлсіз жақтарын анықтай алады және оқу дағдыларын жақсарту үшін ұсыныстар бере алады.

- Топтық талқылаулар: оқушылар пікір алмасуға және идеялармен алмасуға, мәтіндерді оқудың әртүрлі тәсілдерін талқылауға және тапсырмаларды шешудің өз нұсқаларын ұсына алатын сыныптық талқылауларды ұйымдастырыңыз.

- Жазбаша түсініктемелер: мұғалім оқушылардың жұмыстарына жазбаша түсініктемелер мен ескертулер қалдыра алады, олардың күшті жақтарын көрсетіп, одан әрі жақсарту үшін ұсыныстар бере алады.

- Жұптық немесе топтық жұмыс: оқушыларды өз жұмыстарын талқылау, бір-бірінен кері байланыс беру және алу және оқу дағдыларын жақсарту жолдарын бірлесіп іздеу үшін жұпта немесе топта бірлесіп жұмыс істеуге шақырыңыз.

Кері байланыс сындарлы, жігерлендіретін және оқу дағдыларын жақсартуға арналған нақты кеңестерді, соның ішінде мәтінге белсенді қатысу, дәлелдерді табу, сыни тұрғыдан ойлау және дәлелді дамыту бойынша ұсыныстарды қамтуы керек.

Жетілдірілген кезеңдерде (орта және жоғары) түсінуді тексеру үшін әртүрлі оқу түрлері үшін әртүрлі жаттығулар қолданылады. Таныстыру оқылымы келесі жаттығулар арқылы бақыланады: тақырып пен иллюстрациялар бойынша мазмұнды болжау; негізгі ақпаратқа сұрақтар қою және оларға жауап беру; мәтін мазмұнына сәйкес тақырыпты таңдау; мәтінді семантикалық бөліктерге бөлу және олардың тақырыптары; негізгі ақпараттың үзінділерін жасау.

Оқушының оқуын тексеру үшін келесі жаттығулар қолданылады: егжей-тегжейлі жоспар құру (түйіндеме, қорытынды, түсініктеме); растау немесе жоққа шығару қажет мәлімдемелерді атау; бүкіл мәтінге сұрақтар қою; мәтіннің таңдамалы немесе толық адекватты аудармасын орындау.

Бейінді-бағдарланған кезеңде бақылау үшін болашақ мамандық бойынша мәтіндер тартылуы тиіс. Оқудың әртүрлі түрлері бойынша жоғарыда аталған жаттығуларға жаттығулар қосу керек: бір/екі мәтін бойынша ауызша рефераттар/шолулар дайындау; кейіпкерлердің сипаттамасын жасау; мәтіннің

элеуметтік-мәдени ақпаратын өз елінің мәдениетімен салыстыру; мамандық бейіні бойынша журналдан (анықтамалық әдебиеттерден) қажетті ақпаратты таңдау және оны түсіндіру; ауызша/жазбаша идеяны/мәселені атау, мақалада / брошюрада көрсетілген, қорытынды жасаңыз; тапсырмаға сәйкес екі-үш мәтіннен тұратын ақпаратты топтау және жүйелеу.

Оқуда тексеру объектісі сөйлеу әрекетінің осы түрлерін оқытудың мақсаты болуы керек. Ал түпкі мақсат-белгілі бір көлемде және белгілі бір жағдайда ақпарат алу. Сондықтан, бақылау тапсырмасын жасау кезінде, ең алдымен, оқудың қандай түрі бақылау объектісі болатынын анықтау қажет: бұл тапсырма мәтіндік ақпаратты, сұралған/ қажетті ақпаратты жалпы түсінуге, естіген/ оқығанды толық түсінуге арналған ба. Емтихан алушы мұғалім бір мәтіннің материалында оқудың бірнеше түрін бір уақытта тексеруге болмайтынын түсінуі керек.

Тыңдалым. «Тыңдалым» термині («есту арқылы түсіну», «Hörverstehen», «Compréhension orale» - шетелдік Әдістемеде) жақында әкелік Әдістемеге енгізілді және «түсіну» дегенді білдіреді. сөзден сөйлеуді қабылдау және түсіну. Тыңдау-сөйлеу әрекетінің рецептивті түрі, бір мезгілде есту арқылы сөйлеуді қабылдау мен түсінуді білдіреді.

Оқу процесінде сөйлеу әрекетінің осы түріне арналған көптеген тапсырмалар қолданылады. Тапсырмалардың барлық түрлері ұсынылады (бірнеше таңдау және т.б.). Аудио және бейне жазбаларды тыңдаудың барлық әдістері (радиобағдарламалар, сұхбаттар, нұсқаулықтар, қысқа әңгімелер, сөйлеулер және т.б.).

Сөйлеуді бірінші рет түсінуді қиындататын әртүрлі объективті қиындықтар бар. Қиындықтардың бірінші тобына сыртқы шу, кедергі және нашар акустика жатады. Зерттеулер көрсеткендей, сөйлеу көзінің көрінуі түсінудің жоғары пайызына ықпал етеді, өйткені мимика, жест-ишара және көздің жанасуы қабылдауды жақсартады. Ақпаратты ұсыну жылдамдығы тыңдаушыдан жылдам реакцияны талап етеді. Аудиттелген сөйлеудің оңтайлы қарқыны тыңдаушының өзіндік сөйлеу қарқынына сәйкес келеді. Алайда, шет тілінде оқитындардың сөйлеу қарқыны көбінесе баяу, ал аудио мәтіндерді тым жылдам қарқынмен ұсыну практикалық емес. Бұл мәселені шешуге сөйлеудің орташа қарқынын сақтау арқылы қол жеткізуге болады, бірақ түсінуді жеңілдету үшін сөз тіркестері арасындағы үзілістермен. Сабақта аудио материалдарды дұрыс пайдалану тыңдаушыларды нақты коммуникативті жағдайларға дайындауға көмектеседі және мүмкін қиындықтарды азайтады.

Сөйлеу хабарламаларының дұрыс жылдамдығы оларды түсіну үшін ғана емес, тиімді есте сақтау үшін де маңызды. Сөйлеуді ұсынудың оңтайлы жылдамдығы бар, оны асыра пайдалану немесе төмендету түсіну деңгейінің төмендеуіне, шаршауға және эмоционалды сарқылуға әкеледі. Тыңдауды үйренуде әр түрлі тілдер үшін әр түрлі болуы мүмкін сөйлеудің табиғи қарқынына назар аударған жөн. Мысалы, Ұлыбритания мен Америка Құрама Штаттарының ағылшын тілінде сөйлейтіндері әртүрлі сөйлеу қарқынын қолданады. Ағылшындар минутына шамамен 220 буынды, ал американдықтар

тек 150-170 буынды айтады. Сондықтан шет тілінде тыңдауды үйренудің басында сөйлеудің қалыпты қарқынын қолдану ұсынылады. Дайындығы төмен сыныптарда мазмұнды тереңірек түсіну үшін сөз тіркестері, сөйлемдер мен абзацтар арасындағы үзіліс уақытын ұзарта отырып, ақпаратты кезең-кезеңімен беруге болады. Мәтінді қабылдағанға дейін қиындықтарды жеңу үшін уақытты көбейтуге болады. Бұл жағдайда Хабарламаның ұзақтығы 1,5-3 минуттан аспауы керек, өйткені зерттеулер тыңдау кезінде шаршау визуалды қабылдаудан әлдеқайда ертерек болатынын көрсетеді.

Мәтінді түсіну оның семантикалық ұйымына да байланысты. Әңгіме негізгі ойды оңай бөліп көрсетуге және егжей-тегжейлерге байланысты болатындай етіп құрылымдалуы керек. Егер негізгі ой хабарламаның басында білдірілсе, онда ол 100%, соңында - 70%, ал ортасында - 40% түсініледі.

Жаттығулар. Мұнда 10-11 сыныптарда тыңдау дағдыларын дамытуға арналған бірнеше сабақ нұсқалары берілген:

1. Негізгі идеяны түсінуге арналған тапсырма:

- Оқушыларды қысқа сөйлеуді немесе аудиожазбаны тыңдауға шақырыңыз және оларға негізгі идея немесе негізгі мазмұн туралы сұрақ қойыңыз.

- Оқушыларды шағын әңгіме немесе диалог тыңдауға шақырыңыз және әңгімеге қатысушылардың әрқайсысының негізгі ойын сипаттауын сұраңыз.

2. Егжей-тегжейлі түсіну тапсырмасы:

- Оқушыларды аудиожазбаны тыңдауға шақырыңыз және оларға "дұрыс", "қате" немесе "жаздада айтылмаған" деп жауап беруі керек бірқатар мәлімдемелер беріңіз.

- Оқушыларды сұхбатты немесе дәрісті тыңдауға шақырыңыз және оларға егжей-тегжейлі жауап немесе жазбадан дәйексөз қажет сұрақтар қойыңыз.

3. Оқиғалар тізбегіне арналған тапсырма:

- Оқушыларды оқиғалар тізбегін білдіретін аудиожазбалар сериясын тыңдауға шақырыңыз және жазбаларды дұрыс ретпен орналастыруды сұраңыз.

- Оқушыларды оқиғаны тыңдауға шақырыңыз және көрсетілген уақытша өрнектерді қолдана отырып, оқиғалар тізбегін сипаттауды сұраңыз.

4. Бос орындарды толтыру тапсырмасы:

- Оқушыларды жетіспейтін сөздермен немесе сөз тіркестерімен аудиожазбаны тыңдауға шақырыңыз және бос орындарды тиісті жауаптармен толтыруды сұраңыз.

- Оқушыларды өткізіп алған бөліктері бар оқиғаны немесе оқиғаны тыңдауға шақырыңыз және әр өткізіп жіберу үшін дұрыс нұсқаны таңдауын сұраңыз.

5. Пікірлерді талдау және дәлелдеу тапсырмасы:

- Оқушыларды пікірталас немесе пікірталас тыңдауға шақырыңыз және олардан талқыланатын тақырып туралы өз пікірлерін білдіруін және естігендеріне сүйене отырып негіздеуін сұраңыз.

- Оқушыларды сарапшының немесе маманның сөзін тыңдауға шақырыңыз және олардың дәлелдерін бағалауды және тақырып бойынша өз дәлелдерін ұсынуды сұраңыз.

Тыңдау дағдыларын дамытуға арналған тапсырмалар бойынша кері байланыс беру кезінде:

- Негізгі идеяны, егжей-тегжейлерді және оқиғалар тізбегін түсінуді бағалау.

- Жауаптардың дұрыстығы мен дәлдігіне назар аударыңыз.

- Оқушылардың естігендерін талдау және түсіндіру қабілетіне назар аудару.

- Естігендерін талқылау кезінде тілдік құралдар мен аргументтерді пайдалануды ынталандыру.

- Күшті жақтарын көрсетіп, есту қабілеттерін жақсарту бойынша кеңестер ұсына отырып, сындарлы кері байланыс беріңіз.

- Мүмкіндігінше оқушыларға жазбаны қайта тыңдауға және өзін-өзі бақылау және нәтижелерді жақсарту үшін тапсырманы қайта орындауға мүмкіндік беріңіз.

Тыңдалым дағдыларын дамытуға арналған сабақ құрылымының мысалы

Тыңдалым дағдыларын тиімді дамыту үшін келесі сабақ құрылымын орындаңыз:

- Pre-listening

- While-listening

- Post-listening

➤ Бұл құрылым жоспарлау кезінде уақытты үнемдеуге көмектеседі және жалпы тиімді. Сонымен қатар, сабақтың болжамды құрылымын пайдалану оқушылардың оқуда және әлеуметтік тұрғыдан өсуіне мүмкіндік береді.

➤ Төменде тыңдау сабағы қандай болуы мүмкін екендігі туралы мысал келтірілген:

➤ қолда бар білімді өзектендіру

➤ тапсырмаларды орындау үшін маңызды сөздерді алдын-ала зерттеу / ұсыну маңызды

➤ мәтінді жалпы түсіну үшін алдын-ала қойылған сұрақтарды пысықтау (негізгі идеяны тыңдау-мәні)

➤ оқушылар мәтінді оқиды, содан кейін жауаптарын серіктеспен салыстырады.

➤ мұғалім түсінуді бүкіл сыныппен тексереді

➤ нақты ақпаратты тыңдау немесе толық ақпарат алу үшін тыңдау/оқу үшін алдын ала қойылған сұрақтар.

➤ оқушылар оқиды, содан кейін жауаптарын серіктеспен салыстырады.

мұғалім түсінуді бүкіл сыныппен және күндермен тексереді егжей тегжейлерді нақтылау немесе мәтінмен әрі қарай жұмыс істеу үшін транскрипт

Мәтінді кодтау. Мұғалім студенттерге түсіну қиын болуы мүмкін ұсыныстарды/ұсыныстарды таңдайды. Немесе бұл студенттерге сабақ кезінде қиын деп санайтын ұсыныс болуы мүмкін, сондықтан олар тапсырманы сәтті орындай алмайды. Сөйлем 20 сөзден аспауы керек, ең аз саны оқушылардың деңгейіне байланысты.

Мұғалім бір сөйлемді үш рет қайталайды. Оқушылар тыңдау кезінде естігендерін жазады.

Содан кейін мұғалім оқушылардың естігендерін тақтаға жазып, алдымен сөйлемде қанша сөз бар екенін айтады. Оқушылардың әр бос орынға арналған барлық нұсқаларын жазу маңызды. Содан кейін оқушылар әр сөзді қабылдағанша қайтадан тыңдайды. Әр тыңдаудан кейін мұғалім оқушылардың естіген сөздерін жазады.

Сондай-ақ, оқушылар бірінші тыңдау кезінде және кейінгі тыңдау кезінде алған сөздер үшін әртүрлі түстерді қолданған дұрыс. Мұны кейбір сөздердің басқаларға қарағанда көбірек екпіні бар екенін көрсету, сондай-ақ біртұтас сөйлеу немесе жиырылу мысалдарын көрсету үшін жасау керек.

Paused listening (паузамен тыңдалым).

- Тыңдау үшін мәтінді таңдаңыз екі адам арасындағы диалог
- Оқушылар екі-үш жолды тыңдап, жазады: тақырып, сөздер (тақырыпты анықтауға көмектескен).

- Жауаптар жұпта салыстырылады.
- Сыныппен тексеріледі.
- Мәтіннің келесі бөлігін тыңдап, алдыңғы тапсырмаларды қайталаңыз

- Жазу өте ұзақ болмауы керек. Бұл сөйлеушілер әңгіме тақырыбын бірнеше рет өзгертетін жағдай болуы мүмкін және оқушылардан әңгіме тақырыбы қай жерде өзгертілгенін көрсетуді сұрауы мүмкін.

3. КОММУНИКАТИВТІ ТӘСІЛ АЯСЫНДА ОҚУ ПРОЦЕСІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Білім саласындағы басты өзгерістердің бірі ретінде білім мазмұнының жаңаруын айтуға болады. Бұл – уақыт талабынан шығуға деген талпыныстан туған жауапты қадам. Фундаментальды білімнен функционалды білімге ауысу кезеңінде, әрине, көзқарастар қайшылығы орын алатыны анық, дегенмен бүгінгі күннің талабы осы. Білім мазмұнының жаңаруы білім алушылардың тілдік пәндерлі оқытудың жаңа механизмдерін, озық тәсілдерін қалыптастыруға мүмкіндік беріп отыр. Сондықтан тілдерді үйретудегі бастапқы мақсат – коммуникативтік бағытта оқыту. Осының бәрі білім алушының жеке тұлға ретінде қалыптасуына әсер етеді, білім алушы үшін өз ойын жеткізуде қажетті құрал болып табылады. Коммуникативтік әдіс – білім алушы мен педагогтің тікелей қарым-қатынасы арқылы жүзеге асатын, белгілі бір тілде сөйлеу мәнерін қалыптастыратын, тілдік қатынас пен әдістемелік категорияларға тән басты белгілер мен қағидалардың басты жүйесінен тұратын, тіл үйретудің тиімді жолдарын тоғыстыра келіп, тілді қарым-қатынас құралы ретінде іс жүзіне асыратын әдістің түрі. Коммуникативтік оқыту тілдік әрекетінің барлық түрінде қалыптасады – тыңдауда да, сөйлеуде де, оқығанда да, жазғанда да, өйткені ол оның іске асуын қамтамасыз етеді. Лингвистикалық, әдістемелік әдебиеттердің көпшілігінде сөйлесім әрекетін төрт түрге бөліп қарастыру тұрақты орын алған. Олар: сөйлеу, оқу, жазу, түсіну. Коммуникативтік оқыту: оқу, сөйлеу, тыңдау, жазу – ауызша өзара қатынас, жазбаша өзара қатынас біркелкі, бір уақытта дамиды. Коммуникативтік оқытудың сөйлеу әрекетінің барлық төрт түрінде де қажеттілікпен қатысып тұрғаны дұрыс. Өйткені ол ауызша да, жазбаша да қарым – қатынас жасаушылардың бір-бірін тілдік қабылдауы мен түсінігін қамтамасыз етеді. Коммуникативтік технологияның элементтері білім алушыларды бірден әлеуметтік жағдайлар арқылы сөйлеуге үйретуге мүмкіндік береді. Мұның бәрі білім алушылардың тілдік белсенділігін арттырудың негізі болады, сынып алдында өздерін еркін ұстауға көмектесетіндігін дәлелдейді. Сондықтан технологияны қолданудағы мақсат – нәтижелі пайдалану. Бұл технология элементтерін енгізу үшін қолайлы жағдай жасау, жеке оқушымен жұмыс істеу. Оқу процесінің негізінде бұл технология элементтерін пайдаланып, сабақта білім алушылардың білімділігін, іскерлігін, адамгершілік, эстетикалық, патриоттық сезімін дамыту. Білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырудың бір жолын тіл дамыту жұмыстары арқылы іске асыруға болады. Бір сөзбен салыстыру, жинақтау, талдау, нақтылау, жүйелеу байланыс ерекшеліктерімен осы технология элементтерін пайдалану арқылы топпен, жеке, жұппен істеу арқылы жетістіктерге жетеміз. Осы жетістіктерді сабақтарда және сыныптан тыс шаралардан көруге болады. Бүгінгі күнде біздің қоғамымызға адамдармен еркін сөйлесіп, тіл табыса алатын коммуникативті адамдар керек. Грамматиканы коммуникативтік контекстте оқыту белгілі бір контекст, коммуникативтік жағдаят негізінде оқытылады. Грамматикалық ережені білуден гөрі орынды және дұрыс қолдануына мән беріледі.

Мәтіндердің стилі мен жанрына байланысты, коммуникативтік жағдаятқа байланысты білім алушы грамматикалық бірліктерді дұрыс таңдай алуы тиіс. Ауызша және жазбаша мәтін құрауда грамматикалық бірліктер мен құрылымдарды түрлендіріп қолдана білуі қажет. Грамматикалық бірлікті түсіндіру не қайталату барысында арнайы коммуникативтік жағдаят ұсынған дұрыс. Ол мәтін не сергіту тапсырмасы түрінде болуы мүмкін. Әдетте грамматикалық бірліктердің жұмсалуын, білдіріп тұрған мағынасын сұрақтар арқылы білім алушылардың өздерін (guided discovery) анықтатуға болады. Презентация-практика-продукт тәсілі бұл, грамматикалық бірлікті түсіндіру не қайталату барысында арнайы коммуникативтік жағдаят ұсыну. Ол мәтін не сергіту тапсырмасы түрінде болуы мүмкін. Әдетте грамматикалық бірліктердің жұмсалуын, білдіріп тұрған мағынасын сұрақтар арқылы білім алушылардың өздерін (guided discovery) анықтатуға болады. Яғни грамматиканы коммуникативтік мәнмәтінде оқыту үш қағидатқа сүйенеді: *мағына-форма-жұмсалуы*. Оқушы мәтін, мәнмәтін арқылы мағынасымен танысады, кейін ережелер арқылы формасы, құрылымымен танысады және тапсырмалар арқылы оны орынды жұмсай білуге үйренеді. Ал грамматикалық ұғымды бекітуге және қайталатуға арналған практикалық тапсырмалар түрлері әдетте қысқа әрі тез орындауға мүмкіндік беретіндей болып келеді. Олар: сөйлемдегі бос орынға қажетті сөзді қою, жалғауларды дұрыс жалғау, орны ауысқан сөздерден сөйлем құрау, жабық тест, т.б. Грамматикалық қателерді бағалау барысында тек сабақ үйретілген ұғымдарға ғана баса назар аудару керек. Себебі бір сабақта барлық қатені жөндеу, үйрету мүмкін емес. Бұған біртіндеп келген дұрыс. Яғни бір сабақта бір ғана ереже және оған арналған бірнеше практикалық тапсырмалар. ППП әдісі. Грамматиканы үйретудің кезеңдері, грамматиканы оқытуға дайындау, грамматиканы түсіндіру (презентация), грамматикалық ұғымдарды белсендіру (практика), грамматикалық ұғымдарды бекіту тапсырмалары (продукт). Сабақ жоспарында грамматиканы үйрету кезеңдері толығымен сақталып құрылса, бір сабақты толығымен қамти алады. Білім алушыларға тақырып бойынша жағдаят ұсынылады. Мәтін, сурет беруге болады. Білім алушылар сурет не мәтін мазмұны бойынша сұрақтарға жауап береді, талқылайды. Білім алушыларға үйретілетін грамматикалық бірліктерді арнайы сұрақтар ішіне қосуға болады. Педагог сурет не мәтін арқылы дайын грамматикалық бірлікке құрылған мысалдар ұсына алады. Педагог бөлменің суретін көрсете отырып, жағдаятты ұсынады: «Бүгін осы бөлмеге ұры түсті. Ол нені ұрлап кетті деп ойлайсындар?» «Ол ноутбукты ұрлап кетті ... Ол әшекейлерді алды...» деген жауаптарды оқушылардан алуға тырысады. Осы жағдаяттан соң жедел өткен шақтың жасалуын таныстыруға болады. Болжалды келер шақты (-ар, -ер, -р) түсіндіруге арналған жағдаят: «Ең керемет демалыс күні»

Сен үшін идеалды демалыс уақыты қандай болу керек?

Сенде сондай демалыс кезі болып көрді ме?

Төмендегілердің қайсысы болуы мүмкін?»

Грамматикалық ұғымдарды түсіндіру, белсендіру тапсырмалары арқылы жүзеге асырылады. Грамматикалық бірліктер мен құрылымдарды мысалдар, ереже негізінде түсіндіреді. Практикалық жаттығулар ұйымдастырады.

Оқушылардың грамматикалық бірліктерді дұрыс қолдануын қадағалайды. Алайда тым көп теориялық ақпарат беруден абай болу керек.

Осы жұмыстарды жүргізе отырып, сабақ соңында грамматикалық ұғымдарды бекіту тапсырмаларын беру өте жемісті болады. Сабақтың бұл кезеңінде білім алушыға ауызша не жазбаша мәтін құру тапсырмаларын беруге болады.

Критерий ретінде сабақта өткен грамматикалық бірлікті қолдану ұсынылады.

Білім алушылар мәтін құру талаптарын орындап жұмыстарын таныстырады.

Педагог мәтінді бағалай отырып, берілген грамматикалық бірліктің дұрыс қолданғанын тексереді. Басқа грамматикалық қателіктерге баса назар аудармайды. Сабақ соңындағы бекіту тапсырмаларына мынадай жаңа әдістерді алуға болады. Мысалы, ТТТ (тексеру-түсіндіру-тексеру) әдісі, белгілі бір грамматикалық бірлік немесе пунктуациялық ережелер туралы білім алушылардың алдыңғы білімін тексеру үшін ТТТ (тексеру-түсіндіру-тексеру) әдісін қолдануға болады. Әдетте оны ауызша орындалатын жабық тест түрінде өткізуге болады. Ең алдымен білім алушылардың ұсынылатын грамматикалық ұғым туралы не білетіндері тексеріледі. Содан соң білім алушылардың естеріне салып, қайта түсіндіріледі. Практикалық тапсырмалар ұсынылады және жазылым тапсырмалары арқылы білім алушылардың орынды қолдана білуі бағаланады. Сабақ соңында пысықтау сұрақтарын қойып қайта тексереді. Әдетте білім алушылар сабақ басында тексерген кезде ережені ұмытып қалғандарын байқатады. Ал бірнеше практикалық тапсырмадан соң қайта тексерген кезде сынып білім алушыларын толық түсінгенін көрсетеді. Бұл әдісті кез келген грамматикалық ұғым туралы білімдерін тексеру немесе қайталату мақсаттары үшін пайдалануға болады. Дигтоглосс тәсілі, бұл тәсілді ТВЛ (тапсырмаға негізделген оқыту) әдісіне жатқызады және Диктоглосс тапсырмасы өң бойында тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдыларын кіріктіре алады. Тілді үйрету барысында белгілі бір грамматикалық құрылымды үйретуге арналған тәсіл. Шағын мәтінді ауызша оқу арқылы жүргізіледі және орындалу тәсілі жағынан мазмұндамаға ұқсайды. Алдымен педагог белгілі бір грамматикалық немесе пунктуациялық құрылымдар кездесетін шағын мәтінді дайындайды. Әдетте сөз көлемі 70-80 сөзден аспауы қажет. Мәтін тым көлемді болса, білім алушыларға орындау қиынға соғуы мүмкін. Педагог мәтінді бірқалыпты темппен оқиды. Білім алушылар тыңдай отырып, үлгіргенінше қажетті ақпараттарды, сөздерді жазады. Мәтін екі рет оқылады. Білім алушылар жазбаларын толықтырады. Тапсырма аяқталған соң, білім алушыларды бірнеше топқа бөледі. Білім алушылар топта жазып алған сөздерді бөлісе отырып, мәтінді қайта құрастырады. Мәтін құрылымын, ой желісін сақтайды, өз ойларын қоспайды. Кейін әр топ өз жұмыстарын сынып

алдына тапсырады. Диктогосс тапсырмасында білім алушылардың ойды жеткізу үшін грамматикалық форманы дұрыс қолдана білуіне назар аударылады.

Сабақтың өн бойында грамматикамен жұмысты жүйелі жүргізе отырып, білім алушылардың тыңғылықты грамматикалық сауаттылықтарын қамтамасыз етуге болады.

Қорыта келгенде, тілдік дағдыларды дамытудың жолдарын сабақ барысында тиімді қолдану білім алушының бойында soft skills дағдыларының қалыптасып дамуына ықпалы зор. Пән бағдарламасы арқылы тілдік дағдыларды дамыту білім алушының тілдік сауаттылығы мен сөйлеу сауаттылығын, сөз байлығын, басқалармен еркін қарым-қатынасқа түсу қабілетін дамытуды және білім алушының ойлау қабілеті мен танымдық дағдыларын жетілдіруді көздейді. Сонымен қатар, білім алушыларға түсіну мен жауап беруді, тілдесім мен аудиобейне материалдарын тыңдау барысында өз көзқарастарын білдіруді үйретеді. Көркем мәтін және жай мәтіндерге мақсатқа сай қорытынды жасау, синтез, анализ жасау дағдыларын меңгертеді. Тілдік дағдыларды қалыптастырудың белсенді әдістерін тиімді қолдану білім алушылардың тіл туралы түсініктерін тереңдетіп, ұлттық мәдениет пен әлемдік мәдениеттің маңыздылығы туралы түсініктерін кеңейтеді. Білім алушы бойында мәселені қойып оны шешу дағдылары, коммуникативтік қабілеттер, әлеуметтік жауапкершілік, сыни тұрғысынан ойлау және жүйелі ойлау, шығармашылық пен білуге құмарлық, ақпаратпен жұмыс істеу дағдылары осы тілдік дағдыларды дамыту нәтижесінде жүзеге асады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Білім беру жүйесінің заманауи сын-қатерлерін және білім алушылардың сөйлеу дағдыларын тиімді дамыту қажеттілігін ескере отырып, 10-11 сыныптарда сөйлеу әрекетінің репродуктивті және продуктивті түрлерін дамыту бойынша дайындалған әдістемелік ұсынымдар білім беру практикасына қосылған құнды үлес болып табылады.

Бұл ұсыныстардың күшті жақтарының бірі – олардың ғылыми негізділігі мен педагогикалық негізділігінің болуы. Олар тілді оқыту саласындағы заманауи зерттеулерге және 10-11 сынып білім алушыларының жас және психологиялық ерекшеліктерін есепке алуға негізделген. Әдістемелік нұсқаулар сөйлеу дағдыларын дамытуға жүйелі тәсілді ұсынады, соның ішінде тілді прогрессивті және біртұтас оқытуға ықпал ететін әртүрлі стратегиялар мен әдістерді көрсетеді.

Бұл ұсыныстардың маңызды аспектісі олардың практикалық бағдарлануы болып табылады. Әдістемелік нұсқаулықта оқу процесіне оңай енгізілуі мүмкін нақты стратегиялар мен әдістер ұсынылады. Бұл педагогтерге сабақ әзірлеуге кететін уақытты қысқартуға көмектеседі және білім алушылардың сөйлеу дағдыларын дамытуға жүйелі жұмыс жүргізуді қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, ұсыныстар әр түрлі білім беру контекстеріне сараланған тәсілдер мен материалдарды бейімдеуді ұсына отырып, білім алушылардың жеке қажеттіліктері мен әртүрлілігін ескереді.

Алайда, бұл ұсыныстарды практикада жүзеге асыру педагогтер тарапынан жауапкершілік пен шығармашылықты, ізденуді қажет ететіндігін атап өткен жөн. Әдістемелік нұсқаулықта педагогикалық процесс білім алушылармен тығыз қарым-қатынасқа, белсенді қатысуды ынталандыруға және ынталандырушы және қолдаушы білім беру ортасын құруға негізделуі керектігіне тоқталады.

10-11 сыныптарда сөйлеу әрекетінің репродуктивті және өнімді түрлерін дамыту бойынша әдістемелік ұсыныстар тілді сапалы оқытуды қамтамасыз етуге бағытталған мектеп педагогтері үшін құнды құрал болып табылады. Олардың ғылыми негізделген және іс жүзіне бағытталған тәсілі білім алушылардың сөйлеу дағдыларын тиімді дамытуға және олардың табысты тілдік дамуына ықпал етуге мүмкіндік береді.

ГЛОССАРИЙ

1. Коммуникативті тәсіліс - оқушылардың коммуникативті дағдылары мен қабілеттерін дамытуға негізделген оқытудың әдіснамалық тәсілі.

2. Оқу дағдылары - жазбаша мәтінді түсіну қабілеті, соның ішінде ақпарат алу, негізгі идеяларды түсіну, мәтінді талдау және қорытынды жасау.

3. Reading as a leisure activity оқу - бұл оқушылардың оқу дағдыларын дамыту және бір уақытта ләззат алу үшін оқуға деген талғамы мен қызығушылықтары үшін мәтіндерді таңдайтын бос уақыт әрекеті.

4. Extensive reading - жалпы тілдік деңгейді дамыту және лексикалық қорды арттыру мақсатында оқушылар әртүрлі жанрлар мен тақырыптардағы көптеген мәтіндерді оқитын оқу әдісі.

5. Intensive reading - мазмұнды толық түсіну, лексика мен грамматиканы үйрену мақсатында оқушылар мәтіндерді егжей-тегжейлі талдайтын және зерттейтін оқу әдісі.

6. Айтылым дағдылары - өз ойлары мен идеяларын еркін және сауатты жеткізе білу, соның ішінде ақпаратты дәлелдеу, талдау және бағалау қабілеті.

7. Сөйлеуді дамытудағы практикалық тәсілдер мен стратегиялар - рөлдік ойындарды, пікірталастарды, презентацияларды және коммуникативті практиканың басқа түрлерін қоса алғанда, білім беру процесінде ауызша сөйлеуді белсенді қолдануға бағытталған әдістер мен тәсілдер.

8. Жаттығу және сабақ жоспары - сөйлеу, дәлелдеу, талдау және бағалау жаттығуларын қоса, сөйлеудің белгілі бір аспектілерінде білім алушыларды дамытуға арналған құрылымдық тапсырмалар мен сабақ жоспарлары.

9. Жазу дағдылары - жазбаша мәтіндерді дұрыс грамматикамен, лексикамен және ойды ұйымдастырумен құрастыру мүмкіндігі.

10. Жазуды дамытудағы практикалық тәсілдер мен стратегиялар - жазу дағдыларын дамытуға бағытталған әдістер мен тәсілдер, соның ішінде хаттар, эсселер, әңгімелер және басқа жазбаша формалар бойынша жаттығулар.

11. Коммуникативті тәсілдегі бағалау - білім алушылардың коммуникативті дағдыларын бағалау процесі, соның ішінде ауызша және жазбаша тілді бағалау, есту және оқу. Коммуникативті тәсілдегі бағалау коммуникативті құзыреттілікке және тілдік дағдыларды практикада қолдану қабілетіне үлкен көңіл бөледі.

12. Әдістемелік нұсқаулар - нақты оқу мақсаттарына жету үшін әдістерді, стратегияларды, жаттығуларды және бағалауды қолдану бойынша ұсыныстарды қоса алғанда, педагогтерге білім алушылардың белгілі бір дағдыларын дамыту бойынша практикалық нұсқаулар беретін Нұсқаулық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Р. Сыздықова. Қазақ тілі орфографиясы мен пунктуациясы бойынша анықтағыш. – Алматы: Мектеп, 2000. 245 б.
2. Қазақ тілі Т1 Үлестірмелі материалдар (курс материалдары)
3. Зейнеп Ахметова. «Күретамыр». – Алматы, 2018 ж.
4. Ғаламтор материалдары
5. Жаңашыл педагогтар идеялары
6. Әлімбаева Ажар Бостанқызы, Сугирова Бану Асетқызы «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» филиалы Оңтүстік Қазақстан облысы бойынша Педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты <https://zkoipk.kz/ru/2015smart2/1163-conf.html>
7. Ж. А. Жүсіпова Педагогикалық шеберлік оқулық Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі оқулық ретінде бекіткен <http://rmebrk.kz/bilim/association/jusipova-pedagogikalyk-sheber.pdf>
8. Тыңдалым әрекетін меңгерту және бақылаудың маңызы Көпеш Күлән Бейсенбайқызы Назарбаев Университеті, оқытушы Астана, Қазақстан kkopesh@nu.edu.kz https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/1278/%D0%9A%D2%AF%D0%B7%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84_The%20articals%20Kopesh%202015-03-30.pdf?sequence=1&isAllowed=y
9. Қазақстан Республикасының этно-мәдениетінің білім концепциясы. – Алматы, 1996
10. Қазақстан Республикасының гуманитарлық білім туралы концепциясы. – Алматы, 1994
11. «Мәдениетті мұра» ұзақ мерзімді бағдарламасы. – Астана, 2002
12. Қазақстан Республикасының «Тіл туралы» Заңы. 11.07.1997
13. Қазақ тілін оқыту үшін өрісті кеңейтуінің Қауылы. 14.07.1998
14. «Асыл мұра» — негізгі бағдарлама. 14.09.2001
15. Айғымбаев А.Ә. Шет тілін практикалық үйрену бойынша қысқаша нұсқаулық // Шет тілдерін шетелде оқыту әдістемесі. – Алматы: Олимп, 2016. – 56 б.
16. Сәрсенбаев Д.А. Орта мектепте ағылшын тілі дағдыларын қалыптастыру (ағылшын тілі материалында). – Алматы, 2018. – 23 б.
17. Баграмова Н.В. О роли индивидуальных особенностей обучаемых в процессе изучения иностранных языков // Ценности в образовании: матер. Междунар. науч. конф. – Н. Новгород, 2004. – 214 б.
18. Кузнецова С.А., Мусницкая Е.В. Программа курса иностранного языка для вузов неязыковых специальностей. – М.: Московский государственный лингвистический университет, 2004. – 6 б.

19. Бердичевский А.Л. Оптимизация системы обучения иностранному языку в педагогическом вузе: науч.-теорет. пособие. – М: Высшая школа, 1989.85 б.
20. Brown, H. D. (2015). Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy. Pearson Education.
21. Clark, J. (2018). Developing speaking skills. Oxford University Press.
22. “Why is reading for pleasure important?” (2015) Retrieved from <https://readingagency.org.uk/news/blog/why-is-reading-for-pleasure-important.html>
23. Miller, L. (2016). Speaking in the classroom. Cambridge University Press.
24. Smith, P. (2010). Teaching English as a foreign language. Routledge.
25. Taylor, L. (2014). English language teaching today: Linking theory and practice. Routledge.
26. Thornbury, S. (2005). How to Teach Speaking. Pearson Education.
27. Wilson, J. (2018). Topics in language and culture for teachers. Cambridge University Press.
28. Willis, J., & Willis, D. (2007). Doing Task-Based Teaching. Oxford University Press.
29. Рысбаева, А.М, Понамарева Н.А. (2020) Рассказы для литературного кружка. Методическое пособие. pdf https://drive.google.com/file/d/1YDLt1ybtZCTRKEB92Ced9Fm10yZSyark/view?usp=share_link

МАЗМҰНЫ

Кіріспе-----	3
1. 10-11 сыныптарда қазақ, орыс және шетел тілдерін оқытуда репродуктивтік және продуктивтік дағдыларды дамытудың ғылыми негіздері-----	4
1. 10-11 сыныптарда қазақ, орыс және шетел тілдерін оқыту кезінде репродуктивтік және продуктивтік дағдыларды дамытудың әдістемелік негіздері-----	15
2.1 10-11 сынып. Қазақ тілі-----	15
2.2 10-11 сынып. Қазақ тілі мен әдебиеті -----	34
2.3 10-11 сынып. Шетел тілі-----	45
1. Коммуникативті тәсіл аясында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері-----	64
Қорытынды-----	68
Глоссарий-----	69
Пайдаланылған әдебиеттер-----	70

**«10-11 СЫНЫПТАРДА СӨЙЛЕУ ҚЫЗМЕТІНІҢ
РЕПРОДУКТИВТІК (ТЫҢДАЛЫМ МЕН ОҚЫЛЫМ) ЖӘНЕ
ПРОДУКТИВТІК (АЙТЫЛЫМ МЕН ЖАЗЫЛЫМ) ТҮРЛЕРІН
ДАМУ»**

Әдістемелік ұсыным

Басуға 30.10.2022 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 10.